

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШЕПЕЛЬ ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЇВНА

УДК 339: 331.556.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА
ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ**

292 Міжнародні економічні відносини
(шифр і назва спеціальності)

29 Міжнародні відносини
(галузь знань)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.С. Шепель

Науковий керівник: **Заблоцька Ріта Олександрівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Шепель О.С. «Вплив міжнародної трудової міграції на фінансування економік країн, що розвиваються». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здо буття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка - Київ, 2024.

У дисертації досліджено міжнародну трудову міграцію, яка являє собою багатогранне явище, що перебуває під впливом численних екзогенних та ендогенних факторів. Її багатовимірний характер визначається сукупністю соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних та інших детермінант, які формують тренди розвитку, структуру та механізми стимулювання трудової міграції в контексті національних цілей та пріоритетів, включаючи фінансове забезпечення національної економіки. Відповідно, застосування різноманітних теорій міжнародної трудової міграції породжує різноаспектні науково-практичні наслідки для розвитку міграційної політики як на мікро-, так і на макрорівнях. Зокрема, формування всебічного фінансового комплексу національної економіки через трансфери від міжнародних трудових мігрантів ускладнюється глобалізацією та інтеграцією в економічні механізми як на глобальному, так і на національному рівнях.

Дослідження міграційних явищ є надзвичайно важливим у сучасному глобальному контексті, оскільки ці динамічні процеси справляють глибокий вплив на національні економічні системи, державні шляхи розвитку, якість життя та освітні стандарти, показники добробуту, геополітичну стабільність та безліч інших соціально-економічних аспектів. Зростаючий інтерес світових популяцій до різних геополітичних регіонів тісно пов'язаний зі складнощами та нюансами формування і використання трудового потенціалу. Це, в свою чергу, суттєво підсилює вплив транскордонної трудової мобільності на еволюцію глобальної економічної системи. Міжнародні міграційні потоки

трудоу ресурсів зазнають значних структурних та напрямних трансформацій під впливом глобалізації, асиметричного регіонального розвитку, демографічних змін, політичної нестабільності та макроекономічних умов залучених країн.

Провідні лідери глобального розвитку, застосовуючи розумний підхід та чітко визначаючи стратегічні пріоритети, намагаються використати міграцію як ключовий інструмент для зростання національного людського капіталу, економічної життєздатності та всього соціального інфраструктурного комплексу. Багатофакторний вплив міграційних рухів на соціально-економічний ландшафт країни вимагає постійного вдосконалення регуляторних механізмів, що керують міжнародною трудовою міграцією. Це забезпечує оптимізацію соціально-економічних переваг, які країна отримує від активної участі у міграційних процесах.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в розробці прогнозу розвитку національної економіки (на прикладі України, як країни, що розвивається) в умовах посилення збройної агресії з точки зору впливу короткострокових і довгострокових тенденцій міжнародної міграції робочої сили. В результаті чого було запропоновано оптимістичний, базовий та песимістичний сценарії розвитку національної економіки в повоєнні часи з урахуванням кількості осіб, які повернуться в країну і будуть працевлаштовані.

Вивчено теоретико-методологічні підходи фінансування економічного розвитку країн, що розвиваються, у сфері міжнародної міграції трудових ресурсів, у результаті чого поглиблено основні теоретичні концепції міждержавного руху робочої сили в контексті існуючих реалій та перешкод, досліджено основні положення, що стосуються сегментації ринку робочої сили з точки зору держави, трудових мігрантів та приймаючого суспільства. Проаналізовано відповідність сучасних трендів в сфері міграційної політики Цілям сталого розвитку, а також виявлено схильність країн в регіональному вимірі збільшити, зменшити чи залишити на тому ж рівні потоки мігрантів.

Запропоновано підходи міграційної політики, які допомагають ефективнішому залученню мігрантів на ринок праці приймаючих держав, та інтеграційної політики, які сприяють кращій асиміляції трудових мігрантів в країнах-реципієнтах робочої сили.

Проаналізовано сучасні тенденції та динаміку потоків міжнародного руху робочої сили та обсягів грошових переказів, що надходять від міжнародних трудових мігрантів, а також сучасні канали переказу грошових коштів. Виділено основні чинники, які мають вплив на сучасні потоки грошових трансферів міжнародних трудових мігрантів, до яких належать: зниження впливу пандемії COVID-19 та поступове відкриття національних економік, зростання рівня інфляції у світі, включаючи країни-реципієнти робочої сили, девальвацію євро і дефіцит іноземної валюти та валютні дисбаланси в країнах-донорах робочої сили. Це, у свою чергу, впливає на динаміку, структуру та тенденції грошових переказів, а також визначає особливості споживчої та фінансової поведінки домогосподарств, члени яких працюють за кордоном. Виявлення цих тенденцій та факторів дозволило надати рекомендації щодо вдосконалення фінансової та цифрової інфраструктури здійснення грошових переказів, зменшити вартість грошових переказів, збільшити частку переказів офіційними каналами переказу коштів та підвищити рівень прозорості в здійсненні валютних операцій.

Проведено дослідження впливу грошових переказів на економіки країн, що розвиваються, в результаті чого було виявлено, що грошові перекази можуть мати позитивний вплив на економічну стійкість домогосподарств у складі яких є міжнародні трудові мігранти, варто відмітити, що особливу роль для даних домогосподарств перекази відіграють в часи криз та несприятливих подій. Проте грошові перекази не чинять значного позитивного впливу на розв'язання макроекономічних проблем в країнах-донорах міжнародних трудових мігрантів, оскільки значна залежність від грошових переказів в цих країнах може призвести до зростання залежності від даного джерела фінансування, що в результаті може викликати явище «пастки грошових

переказів», притаманне економіці Мексики. Цей вид трансферту перевищив за вагою в структурі фінансування національної економіки Мексики більш традиційні джерела, такі як прямі іноземні інвестиції.

Основні вектори впливу грошових трансфертів від міжнародних трудових мігрантів на макроекономічний стан країн-донорів робочої сили на глобальному ринку праці можна охарактеризувати таким чином: по-перше, грошові перекази сприяють макроекономічній стабільності національної економіки країн походження мігрантів, забезпечуючи стабілізацію балансу поточних рахунків; по-друге, вони мають анти-циклічний характер і є стабільним джерелом екзогенного доходу, що допомагає пом'якшити вплив економічних спадів; по-третє, грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів можуть покращити кредитоспроможність національної економіки шляхом збільшення фінансової ліквідності та зниження вартості запозичень на міжнародних ринках капіталу; нарешті, значні обсяги надходжень грошових переказів можуть спричинити підвищення курсу національної валюти, що, у свою чергу, знижує конкурентоспроможність експорту країни походження трудових мігрантів. Саме тому, стимулювання цього джерела надходження коштів в економіку держави повинно корелювати зі спроможностями та адаптивністю фінансової системи країни, яка застосовує подібні заходи, забезпечуючи стійкість до потенційних макроекономічних ризиків.

Виявлено основні сфери використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів, які охоплюють поточне споживання, що включає покриття базових потреб мігрантів та членів їх сімей в країнах-донорах робочої сили, а також інвестиційну діяльність в довгостроковій перспективі, яка може бути виражена як в купівлі речей довготривалого використання, будівництві нерухомості або започаткування малого та середнього бізнесу. Сфери використання грошових коштів залежать від поведінкових аспектів діяльності домогосподарств. На прикладі аналізу домогосподарств В'єтнаму, які отримували та не отримували грошові перекази від трудових мігрантів, працевлаштованих в інших країнах, було продемонстровано, що частка витрат

за основними статтями була приблизно на одному рівні в обох груп домогосподарств, незначні відмінності спостерігались лише в сфері витрат на медичні послуги. Що стосується схильності до заощаджень, то домогосподарства, які отримували грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів, мали вищу схильність до заощаджень, а домогосподарства, що не отримували грошові кошти з-за кордону, навпаки витрачали ще й частину своїх заощаджень, оскільки їх витрати перевищували рівень доходів.

Практичні результати проведеного дослідження в сфері фінансування економік країн, що розвиваються, за рахунок грошових надходжень від міжнародних трудових мігрантів було конкретизовано в ряді рекомендацій, які підлягають широкому використанню основними стейкхолдерами на ринках праці приймаючих країн. Особливий аспект було присвячено комплексу заходів міграційної політики, які варто застосувати до мігрантів, щоб стимулювати економічне зростання економік та підвищення добробуту домогосподарств. Дані заходи включають програми підтримки підприємницької діяльності та інвестиційні стимули, реформування системи освіти та соціального захисту, які спрямовані на підвищення добробуту населення та розвиток національної економіки.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція (міжнародна міграція робочої сили), міжнародні мігранти, людський капітал, грошові перекази, інвестиції, поточне споживання, міграційна та інтеграційна політика, управління персоналом, робоча сила, трудовий ресурс, ринок праці, канали переказу, сегментація ринку праці, глобалізація, сталий розвиток.

ABSTRACT

Shepel O.S. The impact of international labor migration on the financing of the economies of developing countries. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

The thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 29 International Relations, specialty 292 International Economic Relations, Educational and Research Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv – Kyiv, 2024.

The dissertation investigates international labor migration, which represents a multifaceted phenomenon influenced by numerous exogenous and endogenous factors. Its multidimensional nature is determined by a combination of socio-economic, socio-political, socio-cultural, and other determinants that shape development trends, structure, and mechanisms for stimulating labor migration in the context of national goals and priorities, including the financial support of the national economy. Accordingly, the application of various theories of international labor migration generates diverse scientific and practical implications for the development of migration policy at both micro and macro levels. Specifically, the formation of a comprehensive financial complex of the national economy through transfers from international labor migrants is complicated by globalization and integration into economic mechanisms at both global and national levels.

The examination of migratory phenomena is paramount in the contemporary global landscape, as these dynamics exert profound influences on national economic frameworks, state developmental trajectories, quality of life and educational standards, welfare indices, geopolitical stability, and a multitude of other socio-economic dimensions. The escalating interest of global populations in diverse geopolitical regions is intrinsically tied to the complexities and nuances of labor potential formation and deployment. This, in turn, substantially intensifies the impact of transnational labor mobility on the evolution of the global economic system. Cross-border labor migration flows undergo significant structural and directional transformations driven by globalization, asymmetric regional development, demographic shifts, political volatility, and the macroeconomic conditions of the involved nations.

Foremost global development leaders, through the implementation of a discerning approach and the articulation of strategic priorities, endeavor to capitalize on migration as a pivotal instrument for augmenting national human capital, economic vitality, and the comprehensive social infrastructure. The multifactorial influence of migratory movements on a nation's socio-economic landscape necessitates the perpetual refinement of the regulatory mechanisms governing international labor migration. This ensures the optimization of socio-economic advantages derived from a nation's active engagement in migratory processes.

The scientific novelty of the conducted research lies in the development of a forecast for the national economy (using Ukraine as a case study of a developing country) under conditions of escalating armed aggression, considering the impact of short-term and long-term trends in international labor migration. As a result, optimistic, baseline, and pessimistic scenarios for the national economy's post-war development were proposed, taking into account the number of returnees and their employment.

Theoretical and methodological approaches to financing the economic development of developing countries in the realm of international labor migration were studied. This deepened the main theoretical concepts of interstate labor movement in the context of current realities and obstacles, examining the primary provisions regarding labor market segmentation from the perspectives of the state, labor migrants, and host society. The alignment of contemporary trends in migration policy with the Sustainable Development Goals was analyzed, revealing countries' tendencies to increase, decrease, or maintain migrant flows at the same level regionally. Approaches to migration policy were proposed to facilitate more effective labor market integration of migrants in host countries and integration policies that promote better assimilation of labor migrants in receiving countries.

Current trends and dynamics of international labor movement flows and remittance volumes from international labor migrants were analyzed, including modern money transfer channels. The main factors influencing current flows of remittances from international labor migrants were identified, including the diminishing impact of the COVID-19 pandemic and the gradual reopening of national economies, rising global

inflation rates, including in labor-receiving countries, euro depreciation, and foreign currency shortages and imbalances in labor-sending countries. These factors, in turn, affect the dynamics, structure, and trends of remittances, as well as the consumption and financial behavior of households with members working abroad. Identifying these trends and factors allowed for recommendations to improve the financial and digital infrastructure for remittances, reduce remittance costs, increase the share of remittances through official channels, and enhance transparency in currency transactions.

A study on the impact of remittances on the economies of developing countries has revealed that remittances can positively influence the economic resilience of households with international labor migrants. Notably, remittances play a crucial role for these households during times of crisis and adverse events. However, remittances do not have a significant positive impact on resolving macroeconomic issues in the labor-sending countries, as a heavy reliance on remittances can lead to an increased dependency on this source of financing, resulting in a "remittance trap" phenomenon, as seen in the economy of Mexico. This type of transfer has outweighed more traditional sources, such as foreign direct investment, in the financing structure of Mexico's national economy.

The primary vectors of the impact of remittances from international labor migrants on the macroeconomic state of labor-sending countries in the global labor market can be characterized as follows: firstly, remittances contribute to the macroeconomic stability of the national economies of migrant-origin countries by stabilizing the current account balance; secondly, they exhibit a counter-cyclical nature and serve as a stable source of exogenous income, helping to mitigate the effects of economic downturns; thirdly, remittances from international labor migrants can enhance the creditworthiness of the national economy by increasing financial liquidity and reducing borrowing costs on international capital markets; finally, significant volumes of remittances can lead to an appreciation of the national currency, which, in turn, reduces the export competitiveness of the migrant-origin country. Therefore, the promotion of this source of funds into the national economy should align with the capabilities and adaptability of the country's financial system, ensuring resilience to potential macroeconomic risks.

The primary areas of use of funds from international labor migrants have been identified, encompassing current consumption, which includes covering the basic needs of migrants and their families in donor countries, as well as long-term investment activities, which may manifest in the purchase of durable goods, real estate construction, or the establishment of small and medium-sized enterprises. The areas of fund utilization depend on the behavioral aspects of household activities. An analysis of Vietnamese households that received and did not receive remittances from labor migrants employed abroad demonstrated that the expenditure shares for major items were approximately at the same level in both household groups, with minor differences observed only in healthcare expenditures. Regarding savings tendencies, households receiving remittances from international labor migrants had a higher propensity to save, whereas households that did not receive funds from abroad spent a portion of their savings, as their expenses exceeded their income levels.

The practical results of the conducted research on the financing of developing countries' economies through remittances from international labor migrants have been concretized into a series of recommendations that should be widely utilized by key stakeholders in the labor markets of host countries. A special focus was given to a set of migration policy measures that should be applied to migrants to stimulate economic growth and improve household welfare. These measures include support programs for entrepreneurial activities and investment incentives, reforms in the education and social protection systems aimed at enhancing population welfare and national economic development.

Keywords: international labor migration, international migrants, human capital, remittances, investment, current consumption, migration and integration policy, personnel management, labor force, labor resource, labor market, transfer channels, labor market segmentation, globalization, sustainable development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Шепель О.С. Особливості та сфери регулювання сучасної міграційної політики в приймаючих країнах. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 1(01). URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/36>
DOI: 10.32782/dees.1-2 (0.65 а.а.)
2. Шепель О.С. Інтеграційна складова міжнародної трудової міграції в приймаючих країнах. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 2(02). URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/58>
DOI: 10.32782/dees.2-1 (0.79 а.а.)
3. Заблоцька Р. Регулювання міжнародної міграції робочої сили в регіональних інтеграційних угодах / Р. Заблоцька, О. Шепель. // *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2022. – №56. – С. 52–55. (0.77 а.а.)
4. Шепель О.С. Сфери використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. № 1 (38). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/vipusk-38-2023>
DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.38-1> (0.85 а.а.)
5. Шепель О. С. Грошові перекази українських трудових мігрантів з країн ЄС в умовах глобальних викликів сьогодення. *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. Т. 1, № 57. С. 101–108. (0.68 а.а.)
6. Шепель О.С. Цифрова та фінансова інклюзія міжнародних мігрантів в приймаючих країнах. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3312>
DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-55 (0,58 а.а.)

Тези доповідей у збірниках міжнародних наукових і науково-практичних конференцій в Україні та за кордоном:

7. Шепель О.С. Польща як головний осередок українських трудових мігрантів на теренах Європейського Союзу. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин». – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2021. – Ч. 3 (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»). – с. 108-112. (0.17 а.а.)

8. Шепель О.С. Виклики пандемії COVID-19 для українських трудових мігрантів в ЄС. Угода про асоціацію з ЄС як інструмент забезпечення стійкості економіки України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 2021 року, м. Київ) у 2 частинах. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022. Ч.1. 201 с. (0.31 а.а)

9. Шепель О. С. Вибір міжнародними трудовими мігрантами каналів переказу грошових коштів. *Наукове мислення* : Матеріали сорок сьомої всеукр. практи.-пізнав. інтернет-конференції. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/78-sorok-soma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/1027-vibir-mizhnarodnimi-trudovimi-migrantami-kanaliv-perekazu-groshovikh-koshtiv> (0.45 а.а)

10. Шепель О.С. Секторальна присутність міжнародних трудових мігрантів в сегментах ринку праці розвинених країн/100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи : збірник праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції (1 листопада 2022 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2022. – с. 249-252 (0.25 а.а)

11. Шепель О.С. Драйвери впливу на обсяги та динаміку грошових переказів міжнародних трудових мігрантів/ Scientific research in the modern

world. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2023. Pp. 607-613. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-9-11-02-2023-toronto-kanada-arhiv/> (0.26 a.a.)

12. Шепель О.С. Досягнення цілей сталого розвитку в контексті міжнародної трудової міграції. Стратегії глобальної конкурентоспроможності: соціально-економічні виміри: матеріали X міжнар. науково-практич. конфер. (23 берез. 2023 р.) [Електронний ресурс] / упоряд. : Л. О. Петкова, Д. М. Паламарчук ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2023. – с.48-51 URL:<https://www.facebook.com/groups/151512212200812/> (0.17 a.a.)

13.Шепель О.С. Вплив сучасної хвилі міграції з України на стан і перспективи розвитку національної економіки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2023» – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2023. – (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»). – с. 90-93 (0.12 a.a.)

14. Шепель О. С. Працевлаштування міжнародних трудових мігрантів в сегментах ринків праці приймаючих країн. *Актуальні проблеми міжнародних відносин – 2023* : Матеріали міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчен., м. Київ, 1 груд. 2023 р. Київ, 2023. С. 107–110. (0.14 a.a.)

15.Шепель О. С. Новітні наукові підходи то теорії міжнародної трудової міграції. Науковий симпозіум «Творчий внесок професора Антона Філіпенка в навчально-науковий процес економічних спеціальностей вищих навчальних закладів України» : Матеріали наук. симп., м. Київ, 21 груд. 2023 р. Київ, 2023. (0.25 a.a.)

16. Шепель О.С. Світовий досвід управління міграційними кризами. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2024» – К.: Київський національний

університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2024. – (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»). (0.20 а.а.)

17. Шепель О.С. Вплив міграційної кризи, спричиненої війною в Україні, на економічну стійкість країн світу. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Економічна стійкість країн у світовому господарстві» (25 квітня 2024 р.) – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, 2024, - с. 82-84. (0.13 а.а)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ НА ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ.....	28
1.1. Теоретичні основи аналізу міжнародної міграції робочої сили в системі координат розвитку світового господарства	28
1.2. Сегментації ринку робочої сили в площині міжнародної трудової міграції	48
1.3. Детермінанти міжнародної трудової міграції на сучасному етапі соціально-економічного розвитку світового господарства	63
Висновки до Розділу 1	74
Список використаних джерел до розділу 1	77
РОЗДІЛ II. ПОКАЗНИКИ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	87
2.1 Тренди сучасної міграційної та інтеграційної політики щодо міжнародних трудомих мігрантів	87
2.2 Динаміка та структура обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів	109
2.3 Канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів	124
2.4. Сфери використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів	138
Висновки до Розділу 2	155
Список використаних джерел до розділу 2	158
РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ДЛЯ КРАЇН ПОХОДЖЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	163

3.1. Вплив грошових переказів на основні макроекономічні показники економік країн, що розвиваються.....	163
3.2. Вплив міжнародної трудової міграції на розвиток України.....	178
Висновки до Розділу 3	199
Список використаних джерел розділ 3	203
ВИСНОВКИ.....	215
ДОДАТКИ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АПК – агропромисловий комплекс
- ВВП – валовий внутрішній продукт
- ВЕФ – Всесвітній економічний форум
- ДМСУ – Державна міграційна служба України
- ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі
- ЄС – Європейський Союз
- ЄЦБ – Європейський Центральний Банк
- МОМ – Міжнародної організації міграції
- МОП – Міжнародна організація праці
- НАН України – Національна Академія Наук України
- НБУ – Національний Банк України
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ПРООН – Програма розвитку ООН
- СОТ – Світова організація торгівлі
- США – Сполучені Штати Америки
- УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
- ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
- ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН
- ІТ – інформаційні технології
- ЦСР – Цілі сталого розвитку
- COVID-19 – коронавірусна інфекція 2019 року
- LCA - Latent Class Analysis
- OECD – Організація економічного співробітництва та розвитку

ВСТУП

Актуальність теми. Міжнародна трудова міграція набуває зростаючої ваги в рамках міжнародного та національного економічного механізму внаслідок впливу ключових трендів сьогодення, а саме глобалізації, цифровізації, суспільної лібералізації. В світлі цього посилюється взаємозв'язок блоків економічного механізму, одну з ключових ролей в якому відіграє міжнародна трудова міграція як комплексне явище, що чинить вплив в соціально-економічному, соціально-політичному, соціально-культурному та інших аспектах. Відповідно забезпечення задачі планування та реалізації стратегії країни, що покликана максимізувати потенційні переваги і обмежити негативні наслідки, потребує формування розуміння щодо причинно-наслідкових зв'язків в розрізі міжнародної трудової міграції та фінансування національної економіки країни-донора робочої сили.

Економічна нерівність, демографічні зміни та зростаюча потреба в кваліфікованій робочій силі в різних секторах економіки є основними факторами міжнародної трудової міграції. Громадяни, які мігрують у пошуках вищого рівня життя та кращих можливостей працевлаштування, підтримують міжнародну взаємодію та трансфер людського капіталу. При цьому, наслідки міжнародної трудової міграції також можуть викликати певне занепокоєння, зокрема, з точки зору захисту прав міжнародних трудових мігрантів, поширення ефекту «витоку мізків», інтеграції міжнародних трудових мігрантів, зростання навантаження на соціальну інфраструктуру, забезпечення життєздатності національного економічного механізму в країні-донорі робочої сили з точки зору балансування його основних компонентів.

У вітчизняній економічній науці досліджувалися окремі питання фінансування економік, країн, що розвиваються в площині міжнародної трудової міграції – однак, системного та структурованого дослідження науково-практичної проблематики взаємозв'язку між динамікою та структурою міжнародної трудової міграції, трансфертів міжнародних трудових мігрантів і фінансування країни-реципієнта в умовах сучасних

викликів глобалізації, цифровізації, суспільних змін, активізації збройної агресії в достатній мірі не проводилося. Відповідно дослідження в даній царині є актуальним та своєчасним і надає можливість запропонувати ряд науково-практичних пропозицій щодо удосконалення фінансування економік країн, що розвиваються в площині міжнародної трудової міграції.

Теоретичні засади щодо ролі міжнародної трудової міграції в національному та міжнародному економічному механізмі закладені у роботах провідних дослідників в царині міжнародної трудової міграції і представлені в працях таких науковців: Аткінсон Дж., Барретт А., Б Беккер Г., Бергін А., Блум Д., Борджас Г., Брезіс Е., Буено К., Валлерстайн І., Гордон І., Грін Ф., Дікерсон А., Діккенс В., Джонстон Р., Еггер П., Емменеггер П., Зенгенбергер В., Камарота Дж., Кастеллі Ф., Кюлер К., Кругман П., Ланг К., Лі Е., Лутц Б., Нельсон Д., Паугам С., Пеллегріно А., Піоре М., Прайзендорфер П., Прієто-Росас В., Проссер Т., Равенштайн Е., Старк О., Оффе К., Чунг Х., Хаас Г., Хантер Д., Хікс Дж., Шульц Т., Юн Ю.

Проблема фінансування економік, що розвиваються в рамках трансфертів в площині міжнародної трудової міграції активно вивчається західними дослідниками, зокрема: Аміад Р., Бейне М., Веззолі С., Вермулен Р., Вілларес-Валера М., Косса А., Ксуан Х., Люцке М., Наттер К., Пол Дж., Сігель М., Субаш С., Тханх Еррейгерс Г., Тома С., Уллах А.

Українська економічна наука в царині міжнародної трудової міграції, її впливу на соціально-економічний стан держави та фінансування національної економіки за рахунок джерела грошових переказів міжнародних трудових мігрантів представлена роботами таких дослідників: Ангелко І., Буров І., Відякіна М.М., Дон О., Гайдуцький А., Гладких Д., Заблоцька Р., Ерфан Є., Слейко І., Карп В., Кваша О., Кизима І., Кірюхін Д., Кравчук К., Кравчук П., Лібанова Е., Лошенюк О., Ляшенко О., Мазуренко В., Мельник Т., Нестеренко В., Ольшевська І., Петрушина Т., Резнікова Н., Румянцев А., Русак Д., Сідельнікова В., Соколовський І., Стаканов Р.Д., Українець Л., Філіпенко А.,

Хватов Ю.Ю., Чайка-Петегирич Л., Червінська Л., Шампанюк Ю., Шнирков О..

Високо оцінюючи наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених із даної проблематики, зазначимо, що роль міжнародної трудової міграції в фінансуванні економік країн, що розвиваються, потребує подальших досліджень, передусім у ключі змін, що зумовлені екзогенними факторами впливу в частині ключових трендів глобалізації, цифровізації, суспільної лібералізації, а також активізації збройної агресії.

Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на базі якого виконувалося дисертаційне дослідження. Тематика дисертаційного дослідження відповідає кластеру дисциплін вільного вибору «Економіка європейської інтеграції» освітньої програми «Міжнародні економічні відносини (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)» на базі кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин. Здобутки дисертаційного дослідження застосовуються автором при проведенні семінарських занять з дисципліни «Теорія та форми міжнародних економічних відносин» зі студентами другого курсу освітньої програми «Міжнародні економічні відносини (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)», та з дисципліни «Міжнародні економічні відносини» зі студентами другого курсу освітньої програми «Міжнародний бізнес (з обов'язковим вивченням двох іноземних мов)» Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин у 2021-2024 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретико-методичних засад фінансування національних економік країн, що розвиваються за рахунок трансфертів, згенерованих в рамках системи відносин міжнародної трудової міграції і удосконалення механізму регулювання даного явища в розрізі системи заходів держави та інших стейкхолдерів.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- дослідити теоретичні основи аналізу міжнародної міграції робочої сили;
- визначити детермінанти міжнародної трудової міграції на сучасному етапі соціально-економічного розвитку;
- здійснити аналіз теоретико-практичного підґрунтя сегментації ринку робочої сили в площині міжнародної трудової міграції;
- дослідити особливості сучасної міграційної та інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів на прикладі країн-донорів і країн-реципієнтів;
- проаналізувати динаміку та структуру обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у сучасному соціально-економічному середовищі;
- здійснити аналіз каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів в контексті сучасних екзогенних і ендемогенних викликів;
- провести огляд сфер використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів на прикладі окремих країн, що розвиваються;
- дослідити драйвер грошових переказів міжнародних трудових мігрантів в контексті впливу на основні макроекономічні показники економік країн, що розвиваються;
- вивчити особливості впливу міжнародної трудової міграції на розвиток України в контексті ключових викликів для держави та національної економіки.

Об'єктом дослідження є фінансування економік країн, що розвиваються за рахунок трансфертів міжнародних трудових мігрантів.

Предметом дослідження є економічні ефекти міжнародної трудової міграції на економіки країн-реципієнтів трансфертів, отриманих від міжнародних трудових мігрантів.

Методи дослідження. В основу дослідження закладено діалектичний підхід до вивчення суспільно-економічних явищ і процесів мікро- та макро-

рівня, фундаментальні положення і принципи сучасної економічної науки. Для розроблення теоретико-методичних і прикладних основ аналізу фінансування розвитку національної економіки в рамках міжнародної трудової міграції застосовано комплекс методів, а саме: логічного узагальнення і синтезу – для визначення сутності понять, їх класифікації та систематизації; економіко-статистичні методи – для обробки статистичних даних мікро- та макро-рівня при дослідженні трендів і динаміки фінансування національної економіки в рамках міжнародної трудової міграції, а також формуванні практичних рекомендацій щодо застосування стейкхолдерського підходу до управління міжнародною трудовою міграцією в контексті економічної стратегії держави; метод стратегічного аналізу – для виявлення ключових драйверів впливу на стан економічних агентів мікро- та макро-рівні в рамках національного та міжнародного економічного механізму, зокрема, в рамках стейкхолдерського підходу до управління міжнародною трудовою міграцією в розрізі економічної стратегії держави; кейс-метод – для дослідження кращих практик застосування грошових переказів як джерела фінансування національної економіки на мікро- та макро-рівнях; графічні методи – для зображення результатів дослідження динаміки та трендів в розрізі міжнародної трудової міграції в Україні та світі.

Інформаційною базою дослідження є зарубіжні та українські літературні джерела, зокрема результати досліджень українських і зарубіжних науково-дослідних установ (University of Barcelona, University of Helsinki, University of Kent, University of Massachusetts, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Центру Разумкова, інших), звіти та аналітичні огляди European Central Bank, ILO, OECD, World Bank, UNHCR, НБУ, ООН, матеріали провідних міжнародних консультантів з управління (McKinsey & Co.), міжнародна та українська статистика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних основ фінансування економік країн, що розвиваються, в площині міжнародної трудової міграції, в результаті чого сформульовано

основні положення, які визначають наукову новизну здійсненого дисертаційного дослідження:

вперше:

– сформовано аналітичний підхід до визначення сценарію економічного розвитку держави в умовах активізації збройної агресії з точки зору впливу коротко- та довгострокових трендів міжнародної трудової міграції (на прикладі України);

удосконалено:

- систематизацію сучасних напрямів досліджень у сфері міжнародної трудової міграції, що мало вияв в систематизації загалу економічних теорій стосовно міжнародної трудової міграції з точки зору впливу сучасних трендів екзогенного та ендегенного середовища економічних агентів. Відповідно це дало змогу поглибити підхід до аналізу та посилити фокус дослідження на сучасних системно-структурних тенденціях в розрізі міжнародної трудової міграції загалом і шляхів переказу та використання грошових трансфертів від міжнародних трудових мігрантів зокрема.

- сегментацію ринку праці за рахунок посилення її фокусу з точки зору груп ключових стейкхолдерів. Такий підхід дозволяє посилити фокус на необхідний для відповідних задач розріз на ринку праці в контексті мотивацій і потреб стейкхолдерів (зокрема, соціально-демографічний, географічний, фінансово-економічний розрізи в рамках міжнародної трудової міграції). Даний підхід сприяє поліпшенню практики залучення та застосування трансфертів для цілей фінансування споживання та інвестицій в національній економіці країни-донора робочої сили, а також роботи з залучення та інтеграції міжнародних трудових мігрантів в країні-реципієнті робочої сили.

- аналітичний підхід до стимулювання продуктивних інвестицій урядам країн-донорів робочої сили. Даний підхід передбачає розвиток офіційних каналів грошових переказів з-за кордону; здійснення ефективних інформаційних кампаній; посилення фінансової грамотності громадян; розвитку цільових фінансових інструментів в ключі ефективного залучення та

використання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів; здійснення підтримки самозайнятості; стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій. Даний комплекс рішень покликаний створити сприятливе середовище для ефективного залучення грошових коштів в інвестиційний механізм на рівні національної економіки країни походження.

- система планування заходів стимулювання повернення громадян до України в контексті стейкхолдерського підходу, що заснований на основних мотиваціях і потребах ключових груп зацікавлених сторін. Це дозволяє сфокусуватися на забезпеченні сприятливого соціально-економічного середовища в Україні на мікро- та макро-рівнях, стимулюванні зростання заробітної плати, скороченні диспропорцій у якості освіти, покращенні надання державних та соціальних послуг, забезпеченні можливостей для українців збалансованим фізичним, інтелектуальним, духовним розвитком, впровадженні ефективних реформ у сфері соціального забезпечення.

набуло подальшого розвитку:

- аналіз детермінант міжнародної трудової міграції на сучасному етапі соціально-економічного розвитку в частині інкорпорації в аналіз сучасних трендів екзогенного та ендогенного середовища економічних агентів. Даний підхід дозволив сфокусувати процес планування цілей соціально-економічного розвитку мікро- та макро-рівня в контексті міжнародної трудової міграції.

- аналітичне забезпечення з дослідження сучасних трендів і динаміки міжнародної трудової міграції з точки зору розширених груп стейкхолдерів, зокрема, висококваліфікованих міжнародних трудових мігрантів. Даний підхід дозволяє ліпше поєднання в рамках інтегральної державної політики напрямків міграції та інтеграції міжнародних трудових мігрантів.

- аналіз грошових переказів міжнародних трудових мігрантів з точки зору їх як джерела фінансування національної економіки в сучасному контексті, зокрема, виходу з пандемії коронавірусної хвороби та підвищеної інфляції в розвинених країнах. Це дозволяє ліпше вбудувати в систему заходів

особливості динаміки, структури, трендів грошових переказів, а також особливості споживчої та фінансової поведінки домогосподарства, член якого зайнятого закордоном.

- аналіз глобальних трендів в розрізі структури та динаміки каналів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів з урахуванням сучасних технологічних і соціально-економічних змін. Це дозволяє поглибити комплекс рішень в рамках розбудови сучасних каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів, що охоплюють підвищення рівня фінансової грамотності; удосконалення цифрової інфраструктури в країні походження; покращення стану інфраструктури та практики збору даних стосовно каналів переказу, що сприятиме росту транспарентності; планування та реалізація регуляторної реформи з метою покращення стану середовища офіційних каналів переказу. Це сприятиме посиленню ролі грошових переказів міжнародних трудових мігрантів як джерела фінансування національної економіки на коротко-та довгостроковій перспективі.

- аналітичний підхід до визначення перспективних темпів економічного росту в Україні в умовах активізації збройної агресії з точки зору впливу фактору міжнародної трудової міграції, зокрема, в частині оцінки впливу виїзду громадян закордон та їх ймовірного повернення до України за трьома сценаріями, які включають оптимістичний, базовий та песимістичний прогнози, реалізація яких залежить від готовності соціально-економічної інфраструктури держави до їх повернення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розвитку концептуальних засад впливу міжнародної трудової міграції на фінансування економік країн, що розвиваються, що конкретизовано в ряді пропозицій та практичних рекомендацій, придатних до використання в застосуванні аналітичного підходу до визначення прогнозних темпів економічного розвитку в Україні на основі фактору міжнародної трудової міграції та плануванні економічної стратегії держави, а також в процесі удосконалення комплексу заходів із заохочення повернення громадян до України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною роботою. Наукові положення та розробки, що виносяться дисертантом на захист, одержані самостійно та знайшли відображення у друкованих працях. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження представлено на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: Науково-теоретична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин». – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2021. – (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»); Міжнародна науково-практична конференція (25-26 листопада 2021 року, м. Київ). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022.; Соросьма всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференції. *Наукове мислення*; Міжнародна науково-практична конференції (1 листопада 2022 р.)/100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи Житомир: Поліський національний університет; Scientific research in the modern world. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2023; X міжнародна науково-практична конференція (23 берез. 2023 р.). «Стратегії глобальної конкурентоспроможності: соціально-економічні виміри»; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2023» – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2023. – (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», м. Київ, 1 груд. 2023 р. Київ, 2023.; Науковий симпозіум «Творчий внесок професора Антона Філіпенка в

навчально-науковий процес економічних спеціальностей вищих навчальних закладів України», м. Київ, 21 груд. 2023 р. Київ, 2023; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2024» – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2024. – (Секція «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»); Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічна стійкість країн у світовому господарстві» (25 квітня 2024 р.) – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, 2024.

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 17 наукових праць, з них: 6 статей у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних. Загальний обсяг опублікованих праць складає 89 д.а., з них особисто автору належить 87 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 236 сторінок друкованого тексту, обсяг основного тексту складає 182 сторінки. Дисертація містить 11 таблиць на 14 сторінках, 31 рисунки на 30 сторінках, 11 додатків на 13 сторінках. Список використаних джерел налічує 247 найменувань.

Подяка. Автор роботи виражає щиру подяку науковому керівнику Зблосцькій Ріті Олександрівні, доктору економічних наук, професору, професору кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за корисні поради та рекомендації під час опрацювання матеріалів та написання дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ НА ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

1.1. Теоретичні основи аналізу міжнародної міграції робочої сили в системі координат розвитку світового господарства

Міжнародна трудова міграція являє собою переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більше одного року, викликане причинами соціально-економічного, соціально-політичного, соціально-культурного характеру та інших більш специфічних причин (кліматичні зміни, продовольча криза, тощо). Зауважимо, що міжнародна трудова міграція є однією з ключових економічних категорій і являє собою один з основних драйверів структурних змін на рівні глобальної та національної економіки, що діють як на коротко-, так і довгостроковому часовому горизонті.

Наголосимо, що міжнародна трудова міграція як економічне явище супроводжує людство з моменту заснування перших держав і виникла багато століть тому, але з того часу міжнародна трудова міграція набула нових рис, не характерних для її початкових етапів розвитку в минулому. Нового поштовху в розвитку міжнародна трудова міграція набула в повоєнні роки після закінчення II світової війни. Відповідно суттєво змінився і підхід до дослідження цього економічного явища. Найбільш активне дослідження проблем, пов'язаних з міжнародною трудовою міграцією, розпочалося в другій пол. 1960-х рр. в рамках вивчення різноманітних моделей економічного розвитку на мікро- та макрорівнях. Підкреслимо, що до 1960-х рр. основний масив теорій в сфері трудової міграції був переважно зосереджений на явищі внутрішньої трудової міграції. Натомість надалі основні теорії трудової міграції застосовували суттєво більш урізноманітнений спектр концепцій і пропозицій, намагаючись пояснити причини міжнародної трудової міграції в суттєво новому екзогенному та ендогенному середовищі діяльності економічних агентів.

Розглянемо генезу теоретичного підґрунтя явища міжнародної трудової міграції. Намагаючись дати наукове підґрунтя для явища зовнішньої трудової міграції, британський статистик і демограф В.Фарр в останній чверті XIX ст. висунув гіпотезу, що явище міграції розвиваються без певних закономірностей, як хаотичний броунівський рух. В свою чергу, британсько-німецький географ Е.Равенштейн оскаржив вищезгадане твердження в своїй доповіді Королівському статистичному товариству 1885 р., де доводив що існує реальна можливість для виявлення загальних закономірностей розвитку міграційних процесів. Вищезазначена доповідь розвинулася в ключову роботу Равенштейна «Закони міграції» («*Laws of Migration*») 1889 р., де науковець здійснив одну з перших спроб концептуалізації міграційних процесів, а також сформулював основні міграційні закони [1, с. 170-173].

До переліку вищезазначених міграційних законів на початковому етапі входило сім законів, які згодом завдяки дослідженню міграційних даних США та інших країн розширилися до одинадцяти законів. Міграційні закони Е.Равенштайна намагаються пояснити та спрогнозувати характер і динаміку як внутрішньої, так і міжнародної міграції. Багато з цих законів досі не втрачають своєї актуальності. Зокрема, міграційні закони Е. Равенштайна слугують науково-методичним підґрунтям для більшості міграційних моделей, що свідчить про їх об'єктивність і глибоку теоретичну обґрунтованість [2, с. 251-253].

На основі вивчення значного обсягу емпіричного матеріалу Равенштейн [1, с. 177-181] виділив ряд законів міграції, а саме:

- Відбувається перерозподіл населення між територіями;
- Території розрізняються переважно за своїми економічними ознаками;
- Більшість мігрантів переїздить на невеликі відстані;
- Міграція відбувається поступово;
- Кожному міграційному потоку відповідає зворотній потік;
- Мігранти на великі відстані переміщуються у великі промислові та торгові центри;

- Мешканці міст менш мобільні у порівнянні з мешканцями сільської місцевості;
- Жінки більш мобільні, ніж чоловіки в пересуванні всередині країни; в свою чергу, чоловіки більш мобільні – в порівнянні з жінками – у пересуванні на значні відстані;
- Великі міста зростають переважно за рахунок міграції;
- Рівень міграції росте по мірі розвитку промисловості, торгівлі та транспорту;
- Основними причинами міграції є фактори економічної природи.

Міграційні закони справили відчутний вплив на пізніші роботи в царині моделювання та концептуалізації міграційних процесів. На основі значного емпіричного доробку Е.Равенштейну вдалося точно і доволі об'єктивно виділити основні характеристики міграційних процесів. При цьому, слід зауважити, що міграційні закони Равенштейна мають доволі описовий характер, а пояснення причин міграції та факторів, що сприяють відтворенню цього явища, відсутні [2, 3].

Поміж доробку класичних міграційних теорій також виділяється розроблена в 1960-х рр. економетрична модель Е. Лі. Відповідно до цієї моделі на кожній території діють різні групи міграційних факторів, а саме, *утримання, притягування та виштовхування*, які є визначальними для вхідного та вихідного потоку в рамках процесів міграції. При цьому, в певних випадках виділені вище фактори впливають на переважну більшість населення, а в деяких – лише на окремих осіб. Цінність моделі Лі полягає в тому, що це перша відома модель, що дає кількісну оцінку факторів, що впливають на міграційні процеси.

Так до виштовхуючих факторів можуть належати важелі економічного характеру: безробіття, низький рівень доходу домогосподарства, надмірно високі ставки оподаткування. До виштовхуючих факторів також відносять соціально-політичні фактори (бідність, дискримінація, обмеження свободи віросповідання, збройні конфлікти) та несприятливі природно-кліматичні умови. В свою чергу, до притягуючих факторів відносять високий рівень

економічного розвитку, вищий рівень доходів домогосподарств, безпека, вільніший доступ до ринку праці, у т.ч. в неформальному секторі, що особливо важливо для нелегальних мігрантів [4, с. 49-51].

Зауважимо, що разом з виштовхуючими та притягуючими факторами на міграційні процеси впливають також проміжні фактори. Ці драйвери посилюються з ростом відстані між територіями і можуть обмежувати міграційні потоки. До проміжних факторів відносять транспортні витрати, законодавче регулювання міграції, наявність інформації про цільовий регіон прибуття мігранта та інші.

Е. Лі зазначає, що міграція є вибірковим процесом, і одні й ті самі фактори можуть впливати на різних осіб по-різному [4, с. 48]. В світлі цього відмічається, що притягуючі фактори більше впливають на високоосвічених осіб, які мають певне престижне місце роботи в регіоні вибуття, але при цьому мають змогу отримати більш вигідні пропозиції в іншому регіоні. Для висококваліфікованих спеціалістів характерна висока мобільність, оскільки міграція часто означає просування кар'єрними сходами та підвищення рівня доходу. При цьому виштовхуючі фактори відіграють більшу роль в площині працівників низької кваліфікації [4, с. 50].

Відповідно, за методологією Е.Лі, активним агентом на ринку праці стає особа, яка має змогу самостійно приймати рішення щодо міграції. Потенційний мігрант прийме рішення про міграцію в тому випадку, якщо поєднання факторів, що притягують і виштовхують, настільки сильне, що виправдовує труднощі, з якими стикаються потенційні мігранти в процесі свого переміщення.

Важливою характеристикою, що впливає на схильність особи до міграції, є перебування на певних етапах життєвого циклу. Так, особи, що тільки входять на ринок праці або беруть шлюб, схильні до переміщення; натомість ті особи, хто розлучається або залишає ринок праці (внаслідок виходу на пенсію), схильні до зворотної міграції. В рамках методології Лі значна увага приділяється економетричним інструментам, що вивчають

комплекс характеристики мігранта та етапи його/її життєвого циклу. При цьому, методологія Лі переважно зосереджується на економічних факторах міграції і натомість не охоплює не-економічні фактори [4, с. 52]. Зауважимо, що на ряду з раціональними причинами міграції, ірраціональні та особистісні причини також можуть чинити суттєвий вплив на динаміку та особливості міграційних процесів.

Логічним розвитком попередніх досліджень у сфері теорій трудової міграції стала *неокласична теорія міграції*, яка базується на фундаментальних дослідженнях другої половини ХХ століття. Неокласична теорія міграції опирається на концепції вільної конкуренції та досконалого ринку факторів виробництва. Спочатку ця теорія була розроблена для пояснення трудової міграції у контексті загального соціально-економічного розвитку. Відповідно, неокласична теорія міграції характеризує міграційні процеси як на макро-, так і на мікрорівні. Згідно з цією теорією, міграція є наслідком географічних відмінностей у попиті та пропозиції робочої сили. Сигналом для міграції виступають відмінності в рівнях заробітної плати (доходу) між регіонами відправлення та прибуття. Варто зазначити, що відповідно до неокласичної теорії міграції рівень заробітної плати повинен бути достатнім для покриття витрат на переміщення. Відповідно до цієї теорії, дослідження проблематики міграції подібне до вирішення задачі ефективного розміщення ресурсів, що зумовило її науково-практичне застосування в багатьох країнах світу [5, с. 440].

Основою цієї науково-практичного підходу в рамках неокласичної теорії міграції вважається праця британського економіста Джона Хікса «Теорія заробітної платні» («*The Theory of Wages*») 1932 р. [6, с. 19]. Зокрема, дана праця однією з перших вивчала стимули міграції, а саме, диференціацію в рівнях заробітної плати між країнами, що спричинена нерівномірним розподілом факторів виробництва – праці і капіталу. Відповідно до Хікса напрямом міграційних потоків визначається економічними характеристиками територій – так в разі привабливості на території є імміграція, натомість якщо

територія неприваблива – еміграція. Напрямки потоків трудових мігрантів із регіонів з низькою заробітною платою до регіонів з високою і потоків капіталу є протилежними. В результаті переміщень рівень оплати праці вирівнюється та стабілізується [6, с. 47]. Це відбувається за двома напрямками:

- Прямо (шляхом скорочення пропозиції праці на ринку, що перенасичений трудовими ресурсів, та збільшення пропозиції в країні з браком трудових ресурсів);
- Опосередковано (шляхом міжнародних грошових трансфертів від мігрантів).

Основним недоліком методології Дж. Хікса є відсутність інструментів реагування на раціональні очікування мігрантів щодо заробітної плати та ситуації на ринку праці. За Дж. Хіксом, напрямок міжнародних міграційних потоків визначається ступенем привабливості економічних показників держави, що виражається для мігрантів у відмінностях рівня заробітної плати [6, с. 71]. Якщо усунути ці відмінності серед усіх можливих країн-імпортерів та експортерів, міграційні потоки будуть відсутні. Отже, існує можливість управління міграційними потоками шляхом впливу на ринок праці. Однак, оскільки ринок праці не є ідеальним, а балансування попиту вимагає часу, то утворюються диспропорції в формі браку трудових ресурсів (натомість, в теорії на ідеальному ринку було б унеможливлено явище безробіття) [6, с. 52]. Відповідно, міграція в короткі терміни не врівноважує попит і пропозицію на робочу силу.

Положення неокласичної теорії міграції на мікро-рівні включають ряд концептуальних припущень [7, с. 389], а саме:

- Міжнародна трудова міграція зумовлена відмінностями в рівні заробітної плати між країнами;
- Після ліквідації розриву в оплаті праці в глобальному масштабі рух робочої сили припиниться;

- Потоки людського капіталу в розрізі високо- та низькокваліфікованої робочої сили можуть рухатися в різних напрямках в силу різноманітних факторів впливу відповідно до групи робочої сили;
- Ринок праці є основним економічним механізмом, в рамках якого виникають міжнародні потоки робочої сили; натомість інші ринки факторів виробництва мають суттєво менший вплив в розрізі явища міграції;
- Уряди країн мають змогу управляти міграційними потоками передовсім шляхом впливу на ринок праці.

Відповідно до мікроекономічної моделі індивідуального вибору певні раціональні індивіди приймають рішення про міграцію на основі аналізу витрат і доходу, пов'язаного з переїздом. Одним із ключових компонентів є оцінка очікуваної вигоди від розриву в доходах. Відповідно мігранти обирають напрямок руху в такий спосіб, що уможлиблює їх бути найбільш продуктивними – враховуючи рівень своєї кваліфікації – у цій країні або території [5, с. 440].

В силу цього у країнах з низьким рівнем доходу розрив у оплаті праці між некваліфікованими та кваліфікованими робітниками може становити близько 20%; в свою чергу, в країнах з високим рівнем доходу цей розрив може сягати 10-30 разів [8]. Вищі очікувані вигоди від переселення означають вищий рівень освіти мігрантів. В силу цього мігранти, як правило, мають вищий рівень освіти, ніж населення країни-реципієнта в цілому [7, с. 388].

Відповідно може сформуватися теза на користь посилення трудової міграції до країн з високим рівнем доходу з мотивацією суттєвого росту рівня винагороди за працю. Однак, в контексті вищезазначеної тези необхідно врахувати, що мігранти вимушені нести певні грошові та не-грошові втрати, що пов'язані з витратами на транспорт, пошук роботи, зусиллями з вивчення нової мови та адаптації до нової культури, психологічними втратами внаслідок розриву старих соціальних зв'язків, втратами в процесі адаптації до нового місця проживання.

Спробою усунути недоліки неокласичного підходу стала концепція *нової економічної теорії міграції*, розроблена американськими економістами О. Старком та Д. Блумом [93, с. 174-175]. У рамках цієї теорії міграція розглядається як стратегія домогосподарства, спрямована на мінімізацію ризиків коливання його доходів. Згідно з цією теорією, рішення про міграцію ухвалюється не індивідуальною особою, а домогосподарством в цілому. Це пов'язано з прагненням максимізувати дохід не окремої особи, а домогосподарства як економічного агента та вирішити завдання саме домогосподарства (а не окремої особи). Іншою метою міграції є також мінімізація ризиків, пов'язаних з недостатнім розвитком ринку праці, кредитування та страхування. Домогосподарства можуть контролювати ризики через диверсифікацію розподілу своїх трудових ресурсів.

Теорія дуального ринку праці за М. Піоре, М. Портером та Р. Солоу [9, с. 171] розглядає міжнародну міграцію як наслідок постійного попиту на іноземну робочу силу, обумовленого структурними потребами економіки. Згідно з цією теорією, трудова міграція перебуває під впливом потреб ринку праці в сучасному індустріальному суспільстві. Імміграція спричинена такими факторами, як низька заробітна плата і високий рівень безробіття в країні виїзду та потребами в іноземній робочій силі в країні-реципієнті. Дана теорія виділяє 4 фактори, що сприяють виникненню попиту:

1. Вплив структурної інфляції;
2. Мотивація (дає поштовх для людей бути зайнятими в певній сфері);
3. Фактор вибору на користь мігрантів в умовах економічного дуалізму, що виражається в поділі ринку праці розвинутих країн на капіталомісткий та працемісткий;
4. Демографічні фактори.

Відповідно теорія дуального ринку праці розглядає ринок праці як сукупність привабливих (високооплачуваних робіт в верхній професійній ієрархії) та непривабливих (низькооплачуваних робочих місць в нижній

професійній ієрархії) можливостей працевлаштування. Відповідно скорочення зайнятості на нижньому рівні в країнах-реципієнтах є фактором притягування мігрантів, які готові працювати за більш низьку оплату [9, с. 180-182].

Заробітна плата не тільки відображає умови попиту та пропозиції на ринку праці, але й виступає індикатором соціального статусу та престижу. В сучасному суспільстві поширена думка, що заробітна плата повинна відображати соціальний статус індивіда. У випадках, коли роботодавець прагне залучити некваліфіковану робочу силу, неможливо обмежитися лише підвищенням рівня оплати праці, оскільки це порушить зв'язки між відповідним соціальним статусом і рівнем оплати праці. Зазначимо, що зростання заробітної плати на нижчих рівнях ієрархії призводить до тиску на підвищення заробітної плати на вищих рівнях. У світлі цього заробітна плата повинна бути підвищена по всій ієрархії, щоб відповідати соціальним очікуванням персоналу, що призводить до явища, відомого як структурна інфляція. Залучення місцевих працівників під час дефіциту робочої сили шляхом підвищення заробітної плати є економічно невиправданою операцією для роботодавця, що змушує шукати альтернативні рішення, наприклад, масове залучення мігрантів, готових працювати за нижчу оплату [9, с. 184].

Професійна ієрархія також відіграє важливу роль у мотивації працівників, оскільки вони працюють не лише заради особистого доходу, але й з метою досягнення певного соціального статусу. Особливо гострі мотиваційні проблеми виникають на нижчих рівнях ієрархії через відсутність високого статусу, що вимагає додаткової підтримки. Ця проблема є неминучою, оскільки вона постійно існує на нижчих рівнях будь-якої ієрархії. Роботодавцям потрібні працівники, які розглядають роботу нижчого рівня як засіб заробітку, де праця є лише джерелом доходу без впливу на соціальний статус або престиж. Це зазвичай іммігранти, які прагнуть заробити для досягнення певних цілей, таких як поліпшення житлових умов, будівництво власного будинку, оплата навчання, придбання земельних ділянок, купівля споживчих товарів для домогосподарства, або оплата лікування близьких [10].

Розшарування ринку праці характерне для промислово розвинених країн через дуалізм між працею та капіталом. Капітал є постійним фактором виробництва, тоді як праця змінним, і при зниженні попиту на робочу силу відбуваються звільнення працівників. Цей дуалізм створює різницю між працівниками і призводить до ефекту роздвоєння. Наприклад, кваліфіковані працівники капіталомісткої галузі працюють з найкращим обладнанням та інструментами, і роботодавець змушений інвестувати в їх підготовку та навчання. Робота таких працівників є складною і вимагає значних знань і досвіду. Через високу втрату працівників первинного сектору їх намагаються утримати. У цьому контексті праця таких працівників стає фактором, подібним до капіталу [9, с. 192].

У трудомістких вторинних секторах національної економіки працівники мають нестабільну, некваліфіковану зайнятість, і можуть бути звільнені в будь-який момент з незначними втратами для роботодавця. Таким чином, дуалізм між працею та капіталом проявляється у сегментованій структурі ринку праці. Низька заробітна плата, нестабільні умови та відсутність реальних перспектив для мобільності у вторинному секторі ускладнюють залучення місцевих працівників, які влаштовуються на роботу в первинний капіталомісткий сектор, де зарплати вищі, робочі місця безпечніші і доступні можливості підвищення кваліфікації. У світлі цього, для заповнення браку попиту у вторинному секторі національної економіки роботодавці залучають мігрантів [9, 11, 13].

Дуалізм ринкової економіки створює стабільний попит на працівників, готових працювати в неналежних умовах за низьку заробітну плату, з малими шансами на просування по службі. Раніше ці посади займали жінки та підлітки, які були готові працювати за низьку оплату через соціальні конструкції, що чоловік був годувальником у родині, а жінка - її берегинею, тому жінки не боялися втратити роботу. Для підлітків така зайнятість була можливістю заробити і накопичити професійний досвід як соціальний капітал [9, 12, 13].

Наголосимо, що теорія подвійного ринку праці не стверджує і не заперечує, що суб'єкти здійснюють раціональні дії – як це передбачають мікроекономічні моделі. Положення теорії дуального ринку праці відрізняються від аналогічних положень в рамках мікроекономічних моделей [9, 11]. Зокрема, це такі положення:

- Міжнародна трудова міграція базується на попиті роботодавців з розвинених країн;
- Попит на мігрантів формується через структурні вимоги економіки, внаслідок чого рівень заробітної плати не є умовою для трудової міграції, відповідно роботодавці можуть наймати працівників, не підвищуючи заробітну плату;
- Низький рівень заробітної плати в країнах перебування не зростає у відповідь на зменшення кількості мігрантів;
- Низький рівень заробітної плати в країнах перебування може знизитися в результаті збільшення кількості мігрантів;
- Можливості впливу уряду на міжнародну міграцію низькі, лише серйозні структурні зміни в національній або глобальній економіці можуть вплинути на попит на мігрантів.

Однак, недоліки теорії М. Піоре полягають у тому, що вона бере до уваги виключно притягуючі фактори і упускає виштовхуючі фактори, пов'язані з демографічними змінами в країнах, що розвиваються. Крім того, ця теорія не враховує механізми прийняття рішення щодо міграції. У відповідь на вищенаведені виклики розвивається альтернативне теоретичне підґрунтя для вивчення міжнародної трудової міграції.

Зокрема, *концепція людського капіталу*, що розробили Т. Шульц і Г. Беккер, розглядає міграцію як інвестицію в людський капітал [94, 95]. На думку вчених, особливою характеристикою людського капіталу є його придатність до перманентного оновлення та нагромадження. Інвестиції в людський капітал тлумачаться як привнесення в майбутній розвиток у вигляді зростання доходів фізичної особи та домогосподарства. Це може бути

вкладання в додаткове навчання, витрати через міграцію з ціллю знайти кращі умови праці, витрати на покращення стану здоров'я, інше. Дана модель виділяє три фактори, які впливають на рішення про міграцію: по-перше, умови зайнятості в рідній країні та потенційній країні проживання; по-друге, вік; по-третє, витрати, що пов'язані з переїздом. Відповідно в більшості випадків трудовими мігрантами є відносно молоді люди. Це пояснюється тим, що позитивний ефект від їх інвестиції в людський капітал можливо отримувати довший час в силу молодого віку особи. До того ж, трудова міграція є економічно виправданою через очікувану різницю в доходах – в силу того, що з бідних країн їдуть до заможних держав. Також береться до уваги те, що потенційні мігранти вибирають ту країну, що є ближчою до них, – від чого залежать розмір і характер витрат на переїзд в рамках міжнародної трудової міграції [96].

В даному контексті міжнародний ринок праці не має чітко зазначених територіальних меж і формується в результаті експорту та імпорту робочої сили. Ринок праці визначає попит та пропозицію на іноземну робочу силу в різних куточках світу, встановлює рівень заробітної плати, а також формує світову динаміку в політичних, нормативно-регуляторних, демографічних, соціально-культурних, фінансово-економічних, інвестиційно-економічних, та інших процесах. В цьому контексті значний інтерес становлять роботи Валлерстайна, що розглядають міграцію в контексті парадигми світо-системи [14, 15]. *Теорія загальносвітової міграційної системи* продовжує вивчення міжнародної міграції в контексті глобалізації світової економіки. В рамках цієї теорії вивчається світова система як полікультурний територіальний розподіл праці, і в результаті виділяється три регіональні зони: ядро, напів-периферія, периферія [14, 15]. Таким чином, дана теорія стверджує, що причиною міграції є не тільки різниця в оплаті праці, але і загальні умови економічної нерівності та умовно-перманентного кризового стану в країнах периферії [14, 15]. В рамках концепції І. Валлерстайна значну роль в процесах міжнародної трудової міграції відіграє глобалізація та мегаполіси. Глобалізація прискорює

міграційні процеси, до того ж мега-міста формують попит на роботу іммігрантів. Зокрема, по мірі проникнення сучасних форм економічних відносин на периферію не-капіталістичне суспільство формує всередині себе мобільне населення, готове до міграції закордон. З іншого боку, в результаті мотивації до вищого рівня прибутковості діяльності бізнесу, акціонери та топ-менеджери з капіталістичних країн здійснюють економічну експансію в бідніші країни, що знаходилися на периферії світових економічних процесів, у пошуках відносно недорогих факторів виробництва (сільськогосподарської землі, сировини, робочої сили), а також в рамках розширення на нові ринки збуту [14, 15].

Відповідно до теорії загальносвітової системи, міграція є закономірним результатом порушень і диспропорцій, що утворюються в процесі економічного розвитку. По мірі поширення капіталізму у регіонах Європи, Північної Америки, Тихого океану та Японії, а також прискорення приросту населення економічні процеси та паттерни розповсюдилися на значну частину світу. В рамках цих процесів сільськогосподарська земля, джерела сировини, робоча сила в периферійних регіонах підпадають під вплив і контроль ринкових відносин. Як результат, утворюються міграційні потоки, частина яких виходить закордон [7, с. 390].

В рамках розглянутої вище теорії [16, 17], основні постулати зводяться до таких тверджень:

– Акціонери та топ-менеджери компаній прагнуть підвищити рівень технологічності виробництва та застосувати промислові ресурси з метою досягнення найвищого рівня прибутку; в рамках цього, об'єднання земельних ділянок призводить до руйнування традиційних усталених систем землекористування, що засновані на спадковості та загальному законі користування;

– Видобуток сировини в країнах, що розвиваються, з метою підтримки темпів розвитку бізнесу в розвинених країнах, створює сутнісно нові соціально-економічні відносини в бідніших країнах. Це, в свою чергу,

формує ринок праці на основі нової концепції індивідуалізму та особистої вигоди, що веде до глибинних соціально-економічних змін. Відповідно ці тенденції сприяють географічній мобільності робочої сили в країнах, що розвиваються;

- Частина населення (в процесі проникнення у свої сфери зайнятості ринкових відносин) переїздить до міст та закордон, що веде до урбанізації країн, що розвиваються;

- Прямі іноземні інвестиції, що підтримують процес глобалізації, надходять з невеликої кількості найбільш розвинених країн, структурні характеристики яких створюють великий попит на роботу мігрантів;

- Процеси надходження прямих іноземних інвестицій та глобалізації супроводжуються формуванням транспортно-комунікаційної інфраструктури, а міжнародний рух робочої сили загалом відповідає міжнародному руху товарів і капіталів з протилежним напрямком руху. Процес глобалізації утворює соціально-культурні зв'язки між ключовими розвиненими країнами та прилеглими до них країнами, що розвиваються;

- Існує незначна кількість великих міст в яких, як правило, зосереджена економічна активність з вищим рівнем доданої вартості, а саме сектор банківництва, сектор професійних послуг (лікарі, правники, аудиторі, тощо), сектор високотехнологічних галузей, що накладає відбиток на сучасний ринок праці та міграційні процеси.

Таким чином, в світлі розглянутої вище теорії, міжнародна міграція є закономірним наслідком формування основ ринкової економіки в країнах, що розвиваються, а проникнення глобальних соціально-економічних процесів у периферійні регіони є каталізатором міжнародного руху трудових ресурсів. Відповідно міжнародна міграція пов'язана з глобалізацією ринкової економіки. Відповідно державне регулювання рівня міграції полягає передовсім у регулюванні іноземної інвестиційної активності корпорацій, а також контролі за міжнародними потоками капіталу та товарів. У прагненні розширення своєї національної економіки уряди розвинених країн вдаються

до економічних, дипломатичних, військових і гібридних інтервенцій. Зазначені інтервенції мають на меті захист їх національних інвестицій за кордоном, підтримку урядів відповідних країн, а також контрольоване переміщення біженців внаслідок конфліктів. Відповідно, процеси міжнародної міграції мають в підґрунті не проблематику рівня заробітної плати чи відмінностей в умовах працевлаштування між країнами, а радше ґрунтуються на динаміці світових економічних процесів та структурних змін у глобальній економіці.

В процесі вивчення міжнародної трудової міграції в 1970-х рр. розвинуто парадигму *нової економічної географії*, що являє собою напрямок економічного аналізу, спрямований на пояснення ефектів агломерації та випереджального розвитку економіки регіону за рахунок створення моделей недосконалої конкуренції зі зростанням віддачі. В результаті, відбувається значний стрибок в розвитку менш розвинених країн, які перетворюються на нових лідерів. В цьому контексті П. Кругман [18, с. 179] надає пояснення зміни економічних лідерів на основі природи технологічних змін. Ці зміни можуть бути еволюційними (поступові зміни) і революційними (радикальні зміни). Поступові технологічні зміни викликані навчанням у процесі роботи і відбуваються швидше в країнах з уже встановленими перевагами в технологічно розвинених секторах. Проте є періоди радикальних технологічних проривів, які докорінно змінюють технологічні основи суспільства. Такі прориви відкривають вікно можливостей для нових гравців. Лідерами в прийнятті нових технологій часто виступають бідніші країни, однак саме через свою бідність вони наважуються впроваджувати нові технології – що натомість старим лідерам не здається раціональним кроком. Додатковим обмеженням для швидкого масового прийняття новітніх технологій розвиненими країнами те, що ці т.зв. старі лідери часто мають вищий рівень заробітної плати в межах своєї національної економіки – в силу цього нова технологія або галузь, яка на початках є менш продуктивною і менш прибутковою (в порівнянні зі вже розвинутою та адаптованою), не є

привабливою з фінансово-економічної точки зору для т.зв. старих лідерів [18, с. 181-183].

На основі викладеного вище, П. Кругман сформулював концепцію кореляції між високою заробітною платою працівників і їх керівників та їхніми труднощами у швидкому впровадженні новітніх технологій і переході до нових видів економічної діяльності з вищою продуктивністю. Зокрема, в межах даного підходу Кругман досліджує фактор завищеної вартості нідерландської національної валюти як один із драйверів, що спричинили економічний занепад Нідерландів у XVIII столітті. Аналогічно розглядається передача економічного лідерства від Великобританії до США. Відповідно, американські виробники виплачували нижчу заробітну плату і не були обтяжені застарілими технологіями та виробничим обладнанням, що стало їх перевагою в умовах технологічної революції. Іншими словами, переоцінена національна валюта призводить до надто високої реальної заробітної плати в національній економіці [18, с. 1214].

Небажання країн впроваджувати нові технології є результатом рішень окремих компаній, що можуть бути як раціональними, так і нераціональними. Це пояснюється тим, що технологічна компетентність знаходиться на національному рівні, а не на рівні окремих компаній. Відповідно, компанії в країнах-лідерах не прагнуть впроваджувати нові технології, оскільки з точки зору окремої компанії ця технологія є чужорідною для відповідної національної економіки, де існує колективний досвід використання старої технології. Впровадження нових технологій впливає не тільки на технологічні та бізнесові можливості, але й на рівень заробітної плати в галузі та національній економіці, що не завжди відповідає інтересам акціонерів і топ-менеджерів окремих компаній.

Відповідно до теорії П. Кругмана, для досягнення економічного лідерства біднішою країною необхідно одночасно виконати декілька умов:

– Різниця в заробітній платі між провідними країнами та потенційним новим економічним лідером має бути значною;

- Нова технологія має виявитися для виробників непродуктивною на початках (порівняно з наразі використовуваною старою технологією);
- Досвід роботи зі старою технологією не має застосовуватися за переходу до нової технології;
- Нова технологія має забезпечити значне підвищення продуктивності праці порівняно зі старою технологією.

Зазначений механізм випереджального інноваційного розвитку працює не лише на національному, але і на регіональному та локальному рівнях. Ці висновки П.Кругман підкріплює думкою, що органи державної влади для створення конкурентоспроможної економіки мають підтримувати роботу інноваційні компанії та розвиток регіонів на основі інновацій за рахунок поєднання наукових, промислових, технологічних, організаційних, ринкових, монетарних та інших факторів [20].

Таким чином, парадигма нової економічної географії, що розвинена в рамках теорії технологічного розвитку, стверджує, що ріст міграції дає суттєвий позитивний імпульс економічному і демографічному розвитку країни-реципієнта. До того ж, в рамках даної теорії мігранти повністю перекривають вартість соціальних послуг, якими вони користуються в країні-реципієнті – за рахунок вартості вироблених і спожитих товарів і послуг, а також сплачених податків у відповідній країні.

На сучасному етапі викладені вище теорії набули свого розвитку в ряді новітніх теорій міжнародної трудової міграції. Зокрема, *теорія нової економіки трудової міграції* стверджує, що економічний агент керується не мотиваціями, що засновані суто на підході до максимізації доходу домогосподарства, виходячи з різниці в рівні оплати праці в країні походження та країні призначення, натомість приймається рішення про зміну країни зайнятості в рамках планування та реалізації стратегії домогосподарства, що націлена на згладження ринкових ризиків і зниження потенційної загрози для сталого рівня доходів домогосподарства [97, 98]. В свою чергу, *конфліктна теорія міжнародної трудової міграції* базується на баченні конфлікту між

окремими соціальними групами (в першу чергу, в розрізі «місто – село»), в рамках якого відбувається маргіналізація певної соціальної групи (наприклад, мешканців сільської місцевості), що веде до прийняття рішення про міграцію (в рамках даного прикладу – зміну місця проживання з сільської місцевості на урбанізоване середовище) [97, 98]. Відповідно в рамках даної теорії міграція стає результатом прямого та опосередкованого впливу окремих груп економічних агентів в результаті лобіювання їх інтересів (наприклад, груп корпорацій і великих фермерів). Додатково формується *транзитивна теорія міжнародної трудової міграції*, в рамках якої стверджується, що прискорений розвиток країн-донорів робочої сили сприяє активізації процесів міжнародної трудової міграції в силу росту очікувань громадян даних країн і суттєвого прискорення рівня розвитку людського капіталу даних країнах, який стає більш конкурентоспроможним на міжнародному ринку праці. Відповідно дана теорія базується на біхевіористичному підході в розрізі міжнародної трудової міграції. Даний підхід розвивається в *мережевій теорії міжнародної трудової міграції*, що базується на концепції соціального капіталу Бурдьє [99]. Дана теорія розглядає передавання міграційного досвіду в рамках мережевої системи від міжнародних трудових мігрантів членам їх домогосподарств і соціального кола загалом (знайомим, колегам, тощо) у країнах походження як рушійну силу міжнародної міграції, що веде до виникнення т.зв. ланцюгової міграції, коли нові міжнародні трудові мігранти здійснюють переїзд в умовах нижчої інформаційної асиметрії та скороченого рівня затрат [99]. Мережевий ефект також дає пояснення для науково-практичної проблематики возз'єднання родин міжнародних трудових мігрантів. Дана теорія на макро-рівні розвивається в рамках *системної теорії міжнародної трудової міграції*, яка виділяє розвиток сталих зв'язків, що полягають в формуванні стійких асоціацій соціально-культурного та соціально-політичного характеру між країною походження та країною цільового призначення на рівні міжнародного трудового мігранта з подальшою трансмісією на рівень держав. В свою чергу, на мікро-рівні дана теорія набуває свого розвитку в *транснаціональній теорії*

міжнародної трудової міграції, що розкривається в поведінковому аспекті мотивацій особи до зайнятості закордоном як своєрідного міжнародного стилю життя з притаманними специфічними ознаками та перевагами, що додатково уможливлено сучасними технологіями комунікацій, що дозволяють особі підтримувати сталий зв'язок з членами домогосподарства в країні походження та не втрачати набуті соціальні зв'язки [99].

Наукові підходи економічної теорії трудової міграції служать для розуміння причин і факторів не лише ретроспективних, але і сучасних процесів міжнародної міграції. Вивчення теоретичних поглядів різних дослідників допомагає зрозуміти закономірності та наслідки міграційних процесів, вибудовувати прогнози, здійснювати більш зважену та раціональну міграційну політику. Аналіз накопиченого масиву теоретичних поглядів на природу трудової міграції сприяє еволюції наукового підходу до світового явища трудової міграції та стійкого зростання. Існуючий науковий доробок також допомагає прогнозувати вплив міграційних процесів на структурні та динамічні характеристики економічно активного населення як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Незважаючи на те, що наразі єдина загальна теорія трудової міграції відсутня, сучасна економічна теорія пов'язує явище міжнародної трудової міграції з нерівномірністю технологічного розвитку в розрізі різних країн. Узагальнено здійснений аналіз вибраних теорій міжнародної трудової міграції в табл. 1.1

Таблиця 1.1

Огляд вибраних теорій міжнародної трудової міграції

Теорія	Рівень аналізу	Припущення в рамках теорій
Неокласична теорія (макро-рівня)	Макро-рівень (країна)	Міжнародна трудова міграція виникає внаслідок розривів на ринках праці між різними країнами
Неокласична теорія (мікро-рівня)	Мікро-рівень (фізична особа)	Міжнародна трудова міграція спричинена ухваленням індивідуальних рішень фізичними особами, що ґрунтуються на аналізі вигід і затрат в рамках трудової міграції
Теорія нової економічної географії	Мікро-рівень (домогосподарство)	Рішення про міжнародну трудову міграцію ухвалюються на рівні домогосподарства як

		ключового економічного агента в розрізі даного соціально-економічного явища
Теорія дуального ринку праці	Макро-рівень (структурні особливості національної економіки)	Міжнародна трудова міграція спричинена структурними особливостями попиту розвинених країн
Теорія світового ринку праці	Мега-рівень (структурні особливості глобальної економіки)	Міжнародна трудова міграція формується під впливом диспропорцій між розвиненими державами та країнами, що розвиваються, на тлі поширення сучасних ринкових соціально-економічних відносин на «периферійні» географічні зони
Теорія нової економічної географії	Мега-рівень (структурні особливості глобальної економіки)	Пояснення ефектів агломерації та випереджального розвитку економіки регіону за рахунок створення моделей недосконалої конкуренції зі зростанням віддачі. Відбувається значний стрибок в розвитку менш розвинених країн, які перетворюються на нових лідерів
Теорія нової економіки	Мікро-рівень (домогосподарство)	Міжнародна трудова міграція відбувається на основі стратегії домогосподарства, що націлена на згладження ринкових ризиків і зниження потенційної загрози для сталого рівня доходів домогосподарства.
Конфліктна теорія	Макро-рівень (особливості різних культурно-етнічних груп)	Міжнародна трудова міграція є наслідком конфлікту між окремими соціальними групами
Транзитивна теорія	Макро-рівень (зростання економічних показників в межах держави)	Прискорений розвиток країн-донорів робочої сили сприяє росту очікувань громадян даних країн і суттєвого прискорення рівня розвитку людського капіталу даних країнах.
Мережева теорія	Мікро-рівень (домогосподарства)	Концепції соціального капіталу. Міжнародна трудова міграція є результатом передавання міграційного досвіду в рамках мережевої системи від міжнародних трудових мігрантів членам їх домогосподарств і соціального кола загалом.
Системна теорія	Мега-рівень (сукупність домогосподарств в різних країнах)	Міжнародна трудова міграція відбувається в результаті розвитку сталих зв'язків соціально-культурного та соціально-політичного характеру між країною походження та країною цільового призначення.
Транснаціональна теорія	Мікро-рівень (домогосподарство)	Поведінковий аспект. Мотивація до зайнятості закордоном, як стиль життя, що дозволяють особі підтримувати сталий зв'язок з членами домогосподарства в країні походження та не втрачати набуті соціальні зв'язки.

Джерело: складено автором на основі даних [1-20].

Підбиваючи підсумок, розглянуті вище теорії мають різні науково-практичні наслідки для розвитку міграційної політики. Залежно від того, яка модель підтримується, міграційна політика може регулювати міжнародну міграцію шляхом зміни заробітної плати та умов праці в приймаючих країнах шляхом сприяння економічному розвитку в країнах походження, створення програм соціального страхування, розвитку національних економік країн-донорів, або відповідних комбінацій описаних вище заходів в рамках міграційної політики.

1.2. Сегментації ринку робочої сили в площині міжнародної трудової міграції

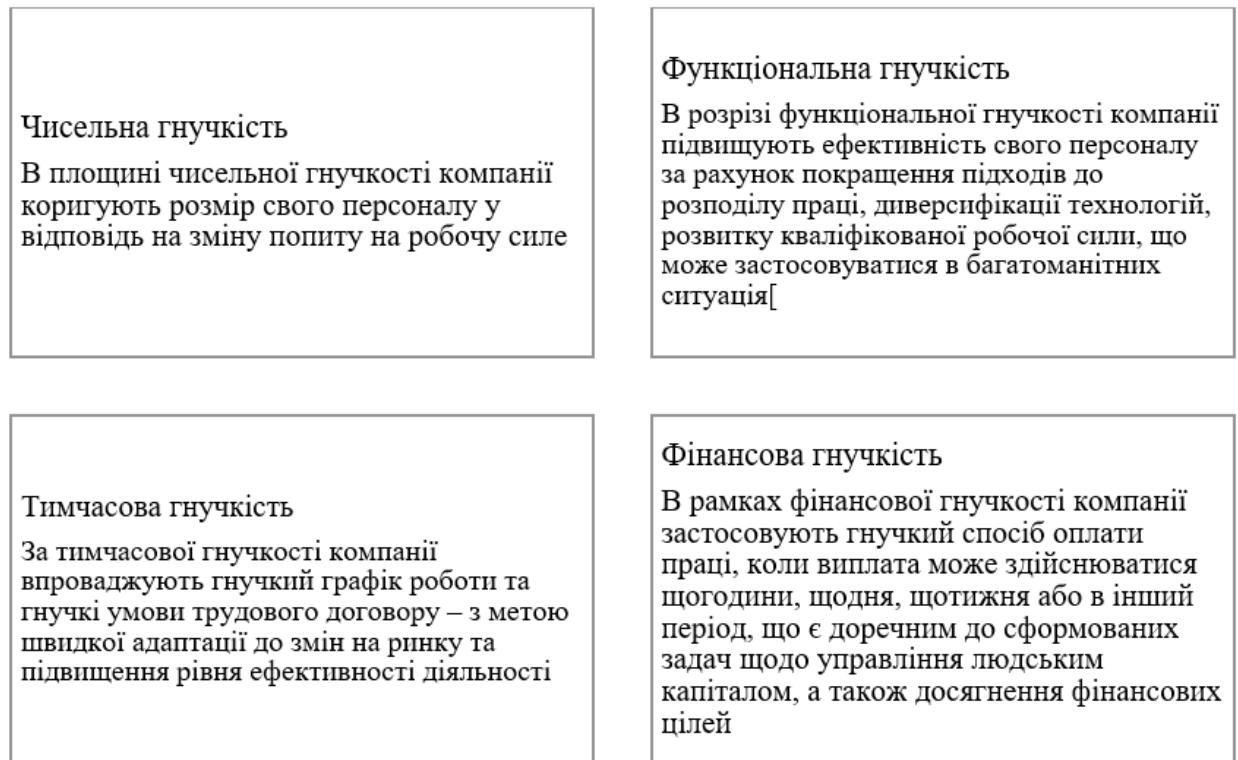
Перехід до індустріальної економіки у ХХ столітті спричинив глибокі структурні трансформації на ринку праці в контексті його регламентації та формалізації. Відтоді трудові відносини набули характеру довготривалої та стандартизованої зайнятості, з фіксованим робочим часом, постійним місцем роботи, суворими нормативно-регуляторними обмеженнями щодо звільнень, а також визначеним соціальним забезпеченням.

Економічна криза кінця 1970-х років у розвинених країнах призвела до підвищеного попиту на гнучкі режими роботи, що набули широкого поширення. Лібералізація ринків праці підсилила конкуренцію, що змінило домінуючу дуалістичну парадигму. Ці зміни також були зумовлені технологічним прогресом, який суттєво вплинув на попит, навички та різноманітність робочої сили; більш того, ці зміни стали основою для стимулювання інновацій [48].

Виникнення та розвиток сучасних трендів на ринку праці, таких як гнучке працевлаштування, нестандартні трудові відносини та нестабільна зайнятість, є значущим глобальним явищем, яке почало активно розвиватися

вже у XXI столітті завдяки технологічному прогресу та поширенню цифрових можливостей. Концепція гнучкої зайнятості вперше була використана для опису ряду механізмів у сфері управління людськими ресурсами.

Джон Аткинсон, провідний британський економіст у сфері нерівномірного розподілу суспільних благ, є першим, хто розробив типологію гнучкості праці [49, 50]. У цьому контексті Дж. Аткинсон розглядає кілька видів гнучкості зайнятості, які узагальнено представлені на рисунку 1.2.

Рис. 1.1 Типологізація видів гнучкості зайнятості за Аткинсоном

Джерело: складено на основі даних [49, 50].

Слід зазначити, що значні економічні трансформації другої половини XX століття, а також технологічні інновації початку XXI століття, спричинили фундаментальні зміни на ринку праці, зокрема структурні перетворення та сегментацію [51, 53]. У сучасних умовах XXI століття нестандартні трудові відносини набули нових форм. Наразі нестандартні умови праці можуть додатково включати сумісництво, тимчасову зайнятість та роботу за нестандартними трудовими договорами. Кожну з цих характеристик можна додатково класифікувати на підгрупи, такі як гібридна самозайнятість,

аутсорсинг, дистанційне робоче місце та інші цифрові рішення на ринку праці, що стали поширеними під час пандемії COVID-19.

Сегментація ринку праці має ґрунтуватися на актуальному стані ринку та може мати дескриптивний характер. Ринок праці розділений на підринки з різними умовами праці та кар'єрними траєкторіями, що створює бар'єри для вільного переміщення працівників між різними сегментами ринку. Існування таких відмінностей в умовах праці є обґрунтованим явищем. Наприклад, молода особа без досвіду роботи після навчального закладу, як правило, отримуватиме нижчу заробітну плату в порівнянні з досвідченим фахівцем у відповідній галузі. Проте, коли мова йде про сегментацію робочих місць, такі диспропорції не можна пояснити лише різницею в продуктивності працівників, наприклад, через нижчий рівень освіти. Сегментація може бути обумовлена кількома факторами, такими як походження працівників (мігрант або місцевий житель), формалізація соціально-економічних відносин (офіційна зайнятість або робота в тіньовій економіці), характеристики трудового договору (постійний чи тимчасовий трудовий договір).

Зазначимо, що дискусія в європейському суспільстві щодо ринку праці була тісно пов'язана з різними умовами між працівниками з постійним трудовим договором та тими, хто мав тимчасовий трудовий договір. Це пов'язано з реформами, які відбулися в багатьох європейських країнах протягом 1980-х років, коли реалізувалися спроби боротьби з безробіттям, в основному через зміни у трудових регуляторно-правових нормах, спрямованих на полегшення функціонування тимчасової зайнятості, що часто призводило до нестабільної зайнятості [52].

Розбіжності в умовах праці виникають через структурні диспропорції та різну динаміку розвитку національної економіки у поєднанні з попитом на робочу силу, з одного боку, та пропозицією робочої сили (тобто характеристиками наявної робочої сили), з іншого боку. Ці умови на мікро- та макrorівнях не є гомогенними, а натомість характеризуються значними відмінностями серед груп з подібними характеристиками у площині їх

навичок, знань та досвіду [53]. Такі розбіжності можуть включати особливості інституційних умов, стадію економічного циклу, стратегії щодо людського капіталу, які створюють сприятливі умови (наприклад, гнучке працевлаштування) для певних груп працівників [53].

Традиційно сегментація ринку праці характеризується поділом на *"первинний"* та *"вторинний" сегменти*. Первинний сегмент ринку робочої сили представлений керівниками компаній та вищим адміністративним персоналом, працівниками зі стабільною зайнятістю та здатністю вести переговори щодо кращих умов праці та кар'єрного зростання. Вторинний сегмент представлений працівниками з нестабільною роботою, яких наймають через сторонні компанії на низький рівень оплати праці, тобто аутсорсинг. Зазвичай вони мають високий рівень освіти, але працюють у невеликих компаніях, де не мають переговорної сили. До цього сегмента також належать неофіційно працевлаштовані особи без стабільної зайнятості. Ключовим аспектом сегментації ринку праці між первинним та вторинним сегментами є обмежена мобільність працівників між цими ринками [54].

Сегментація ринку праці може бути проаналізована через *географічні* або *регіональні* ознаки. Національні ринки праці являють собою сукупність багатьох менших регіональних ринків, розділених географічними та культурними відмінностями. Такі характеристики, як географічна та регіональна приналежність, є важливими та важко подоланими, що впливає на специфіку окремих груп на ринку праці та визначає їх умови конкуренції.

Іншими факторами сегментації ринків праці є стійкі ознаки, такі як *расова* і *гендерна приналежність* та інші вроджені характеристики працівників. Наявність таких характеристик у певних групах на ринку праці призводить до формування груп, які фактично не конкурують між собою через значні відмінності, які не можуть бути подолані шляхом здобуття нового освітнього або професійного рівня [55, 56]. Таким чином, працівники з еквівалентним рівнем освітнього та професійного розвитку стикаються з істотними відмінностями у рівні запропонованої заробітної плати та інших

умовах праці, а доступ до кращих і високооплачуваних робочих місць нерівномірно розподіляється через зазначені вроджені ознаки [55, 56, 57].

Проблема сегментації ринку праці є складною задачею, що потребує значного теоретичного обґрунтування. Однією з найдавніших теорій, яка звертає увагу на поділ на ринку праці і передує класичним теоріям сегментації ринку праці, є *теорія досконалості*. У рамках цієї теорії Д. Морс зазначив, що демографічні групи з низьким статусом зазвичай працюють у менш привабливих професіях і галузях [58, с. 24]. На сучасному етапі працівників-мігрантів можна віднести до цієї групи. Відповідно до цієї теорії, існує взаємозв'язок між працівниками та галузями економіки. Це означає, що професія або галузь можуть знижувати статус працівників; з іншого боку, окремі категорії працівників можуть знижувати статус професії чи галузі. Таким чином, формується явище "периферійних робочих місць", які характеризуються низькою заробітною платою та неповною зайнятістю. Периферійні робочі місця зосереджені переважно в таких секторах, як сільське господарство, роздрібна торгівля та сфера послуг. Периферійні працівники зазвичай виконують сезонну та випадкову роботу без стабільної зайнятості [58, с. 51].

Додаткову теоретичну базу в рамках сегментації ринку праці пропонують П. Дерінгер і М. Піоре у своїй теорії дуального ринку праці [59, с. 19]. Вчені розрізняють внутрішній і зовнішній ринки праці, що перебувають під впливом адміністративних рішень всередині компаній і макроекономічних чинників на національному рівні. Теорія Дерінгера-Піоре передбачає поділ працівників на основі специфічних характеристик. Таким чином, роботодавці відбирають працівників, керуючись потребами компанії, а також відповідним рівнем кваліфікації та навичок працівників [59, с. 124].

В рамках проблеми сегментації ринку робочої сили також вирізняється дослідники Б. Лутц і В. Зенгенбергер, котрі сформулювали поділ ринку на три частини. Основною передумовою такого поділу є типи кваліфікації працівників, а саме, універсальна, професійна та специфічна для єдиного

ринку праці [60, с. 37]. В свою чергу, в рамках сегментації ринку робочої сили С. Кюлер і П. Прайзендорфер визначили критерії розрізнення більш і менш привабливої зайнятості на рівні компанії [61, с. 270]. На їхню думку більш приваблива зайнятість є такою, що обіймає ключова група працівників, а менш приваблива зайнятість призначена для групи працівників, що є менш важливою для компанії. Відповідно в рамках їх підходу ринок праці поділяється на внутрішній та зовнішній. Відповідно зайнятість у внутрішньому ринку праці зазвичай краще оплачується; натомість зайнятість на зовнішньому ринку праці означає нижчу заробітну плату. До того ж, зайняті на внутрішньому ринку поінформовані щодо правил просування і мають можливість кар'єрного зростання; натомість для зайнятих на зовнішньому ринку можливості кар'єрного просування є суттєво обмеженими. Варто зауважити, що ризик втрати роботи лежить в основному на зайнятих на зовнішньому ринку, і вони зазвичай першими втрачають роботу в разі економічного спаду. В силу цього зовнішні ринки праці сприймаються як непривабливі і зазвичай неохоче заповнюються місцевою робочою силою, що створює можливості для зайнятості мігрантів у країнах-реципієнтах [61, с.271].

Описану вище тезу розвивають С. Оффе і К. Гінрікс в рамках аналізу зовнішнього ринку праці [62, с. 10]. Зокрема, на прикладі Німеччини науковцями виявлено, що на зовнішньому ринку праці переважно задіяні особи з т.зв. груп «з ускладненими обставинами». До вищезазначених груп увійшли жінки, молодь, особи з інвалідністю, літні особи, вихідці з сільської місцевості, мігранти. Це зумовлено тим, що вищеперелічені групи осіб легко замінити, а також вони не потребують вкладень у навчання і мають слабкий опір роботодавцю – в порівнянні з кваліфікованими працівниками та місцевими мешканцями [62, с. 25]. В свою чергу, В. Діккенс і К. Ланг, аналізуючи поділ на первинний та вторинний ринок робочої сили, серед іншого врахували такі драйвери як рівень заробітної плати та расова приналежність [63, с. 151]. Зокрема, науковці звернули увагу на те, що,

виходячи з теорії дуального ринку праці, важко чітко визначити атрибуцію сектору економіки до первинного або вторинного ринку – навіть на рівні компанії можуть працювати представники первинного та вторинного ринку праці. Цю тезу додатково підтверджує те, що мігранти фактично присутні як на первинному, так і вторинному ринку праці [64, с. 11].

Зауважимо, що сегментація ринку робочої сили є результатом насамперед глобалізації, технологічного прогресу, посилення міжнародних корпорацій, інтенсифікації міграції. При цьому, саме процес посилення міграції поглиблює розбіжності на ринку робочої сили, що чинить вплив на сегментацію ринку. Відповідно зумовлюється комплексна природа сегментації ринку робочої сили як багатовимірного явища, що перебуває під впливом спектру екзогенних і ендогенних драйверів [65, с. 141]. В силу цього в рамках вивчення явища ринку робочої сили сегментації використовуються не тільки безпосередньо фактори ринку робочої сили, але і ширший спектр драйверів соціально-економічної природи [66, с. 7].

Слід зазначити, що виокремлені теорії сегментації ринку праці враховують аспект глобальної конкуренції у залученні людського капіталу, наслідком якої є міграція висококваліфікованих фахівців, які знаходять роботу у професіях, що належать до первинного ринку праці. Це, зокрема, медичні працівники, інженери, освітяни та управлінці. Теорія дуального ринку праці враховує наявність іноземної робочої сили. Первинний ринок не виключає працевлаштування кваліфікованих мігрантів поряд із громадянами країни-реципієнта, тоді як вторинний ринок надає робочі місця іноземній робочій силі з низьким рівнем оплати [67, с. 102]. Це зазвичай пов'язано з тим, що громадяни країни-реципієнта не зацікавлені в низькооплачуваній роботі. У зв'язку з цим, а також для забезпечення стабільності зайнятості, роботодавці змушені підвищувати рівень оплати праці для залучення відповідних працівників, що, в свою чергу, веде до збільшення витрат на виробництво. Таким чином, поділ ринку праці зумовлений намаганнями компаній мінімізувати витрати та максимізувати ефективність бізнесу [68, с. 141].

Відповідно первинний ринок праці охоплює престижні та високооплачувані галузі й професії. В свою чергу, вторинний ринок праці представлений здебільшого некваліфікованою зайнятістю. Цікавою є сегментація ринку праці з точки зору міжнародної трудової міграції, зокрема, працевлаштування мігрантів у країні призначення. Працевлаштування мігрантів на первинному ринку праці означає, що компанія наймає кваліфікованих іноземців на певні професії – так звані "White Collar Workers", які займаються розумовою працею (наприклад, викладачі іноземних мов, лікарі, IT-спеціалісти, інженери, маркетологи, дизайнери тощо). Водночас на вторинному ринку праці працевлаштовуються іноземці з середнім або низьким рівнем кваліфікації – так звані "Blue Collar Workers", які виконують фізичну працю (наприклад, будівельники, зварювальники, кухарі, водії, механіки, слюсарі, електрики, перукарі та інші).

Підкреслимо, що дослідження моделей сегментації ринку праці базується на різних його специфічних характеристиках, які мають як об'єктивну, так і суб'єктивну природу. На тлі посилення тренду гнучкості зайнятості та дерегуляції ринку праці нерівність стала однією з головних рис постіндустріальних суспільств [69, 70]. Ринок праці дедалі більше розділяється за рівнем доходу, видами трудових контрактів, рівнем кваліфікації, зростаючою вагою працівників з нестандартною зайнятістю [69, 70]. Для створення більш рівного ринку праці та зниження соціально-економічної напруженості, важливо досліджувати драйвери сегментації та визначити ключові проблемні зони.

Хоча існують різні специфічні ознаки ринку праці (наприклад, низькооплачувана робота, неповний робочий день, тимчасова робота, робота через агентства, незахищеність працівника), науковці з проблематики сегментації ринку часто виділяють два основні сегменти: працівники зі стандартними трудовими контрактами (які є добре захищеними) та працівники з нестандартними трудовими договорами (які є слабо захищеними). Така роздвоєність вважається ключовою лінією розмежування на

постіндустріальному ринку праці [71, с. 69]. При цьому стандартні трудові відносини не завжди гарантують стабільність доходу [72] чи гарантії зайнятості [73]. Таким чином, зосередження лише на типах трудових договорів має обмеження для цілей дослідження. Важливо вивчити, як різні характеристики ринку праці поєднуються, формуючи відповідні сегменти.

Згідно з описаним підходом, дослідники у сфері сегментації ринку праці зосереджуються на різних характеристиках, таких як статус на ринку праці (нестандартні умови працевлаштування [74, с. 134] або пов'язані з цим ризики, незалежно від того, чи ці ризики об'єктивні (низький дохід) [75, с. 612] або суб'єктивні (відчуття незахищеності) [76, с. 715]. Проте навіть такий підхід не повністю описує різноманітну структуру ринку праці. Наприклад, залежна самозайнятість також має бути врахована як тип нестандартної зайнятості, оскільки такі працівники, хоч і вважаються самозайнятими згідно з нормативно-правовими нормами, фактично є найманими працівниками. Необхідно також враховувати проблематику національних і регіональних відмінностей у завданнях сегментації ринку праці. Додатковий вплив мають тренди дуалізації та лібералізації, характерні для формалізованих трудовим відносинам в пост-індустріальний період [77, с. 121].

В цьому контексті цікавим є емпіричний підхід [78, с. 236], що досліджує сегменти ринку праці за допомогою методу *Latent Class Analysis (LCA)*, що усуває проблему заздалегідь вибраних певних типів сегментації в рамках припущень окремих дослідників. Емпіричний підхід *LCA* є корисним в рамках вивчення того, як різні характерні ознаки ринку праці (наприклад, нестандартна зайнятість, нерівність у доходах) мають тенденцію поєднуватися – але в різних комбінаціях, таким чином формуючи сегменти на ринку праці. Відповідно може бути сформована повноцінна сегментація ринку праці з урахуванням переважної більшості особливостей соціально-економічних відносин в сучасному екзогенному та ендогенному середовищі.

Вже існуючий масив досліджень зазвичай виділяє 2 великі сегменти на ринку праці, що не перетинаються, а саме т.зв. «інсайдерів» і «аутсайдерів».

При цьому розділення між цими сегментами залежить від фокусу конкретного дослідження. Теорія «інсайдерів-аутсайдерів» поділяє ринок праці на основі статусу зайнятості (тобто особа працює або не працює). В свою чергу, теорія дуалізації часто визначає інсайдерів як тих, хто має стандартні трудові відносини, що має такі характеристики як повний робочий день, соціальне страхування, надійні трудові відносини [79, с. 251].

В той самий час, група досліджень [80, с. 564] критично аналізує дуалістичну теорію ринку праці в призмі пост-індустріального суспільства та наголошує на потребі в оновленні даного підходу до сегментації ринку праці. Наприклад, за дослідженням [80, с. 566] в розрізі захищеності доходів населення в разі безробіття в розрізі італійського ринку праці до усталеної структури ринку, що складається з груп інсайдерів і аутсайдерів, додається група, що перебуває між інсайдерами та аутсайдерами та набула назви «міжсайдери» («*mid-siders*»). В свою чергу, робота [81] в світлі вищезазначеного вдосконалює сегментацію ринку праці, виділяючи такі групи: «нестандартні» («*non-precarious*»), «нестабільні високої якості» («*instability-good quality*»), «стабільні низької якості» («*stability-poor quality*»), «нестабільні низької якості» («*instability and poor quality*»).

Сегментація ринку праці є важливим інструментом для розуміння різних категорій працівників і їх умов праці. Вдосконалення цієї сегментації може бути досягнуто шляхом виділення конкретних груп, що дозволяє краще зрозуміти динаміку ринку праці та розробити ефективні політики для кожної групи. Нижче наведено опис чотирьох основних груп працівників.

1. Нестандартні (Non-Precarious)

Характеристика	Приклади
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Високий рівень стабільності зайнятості. ✓ Гідні умови праці та оплати. ✓ Наявність соціальних гарантій, таких як медичне страхування та пенсійне забезпечення. ✓ Кар'єрні перспективи та можливості для професійного зростання. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Постійні працівники у великих корпораціях. ➤ Професіонали з високим рівнем кваліфікації, які мають довгострокові контракти.

2. Нестабільні високої якості (Instability-Good Quality)

Характеристика	Приклади
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Тимчасова або сезонна зайнятість, але з високими умовами праці. ✓ Висока оплата за годину або за проєкт. ✓ Відсутність довгострокових соціальних гарантій, але висока задоволеність роботою. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Фрілансери у сфері ІТ або креативних індустрій. ➤ Консультанти та спеціалісти на контрактній основі.

3. Стабільні низької якості (Stability-Poor Quality)

Характеристика	Приклади:
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Постійна зайнятість, але з низькими умовами праці. ✓ Низький рівень оплати праці. ✓ Обмежені можливості для кар'єрного зростання та професійного розвитку. ✓ Мінімальні соціальні гарантії. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Робітники на виробництві з низьким рівнем кваліфікації. ➤ Постійні працівники у сферах, де є низький рівень оплати праці (наприклад, деякі види послуг).

4. Нестабільні низької якості (Instability and Poor Quality)

Характеристика	Приклади
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Тимчасова або непостійна зайнятість. ✓ Низька оплата праці та відсутність соціальних гарантій. ✓ Висока ймовірність втрати роботи. ✓ Низький рівень задоволення роботою та відсутність перспектив для розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Сезонні робітники у сільському господарстві. ➤ Тимчасові працівники у сферах з низьким рівнем оплати (наприклад, готельно-ресторанний бізнес).

Сегментація ринку праці на основі якості та стабільності зайнятості дозволяє краще зрозуміти потреби різних груп працівників. Це допомагає розробляти цілеспрямовані політики та заходи, спрямовані на покращення умов праці, забезпечення соціальних гарантій та підтримку професійного розвитку для кожної з груп.

В свою чергу, науковці [75, с. 621] виявили третій сегмент ринку праці на прикладі британського ринку праці, що у їх дослідженні набув назви «в

майбутньому незахищений» («*future insecure*»), що виходить з їх незахищеного стану в площині пенсійного забезпечення на майбутньому етапі з врахуванням їх зайнятості на сучасному етапі). Додатково [78, с. 240] виділили сім груп на ринку праці, що об'єднано в рамках їх аналізу в три сегменти: «управлінські» («*managerial*»), «стандартні» («*standard*»), «неблагополучні» («*disadvantaged*»). При цьому, дослідники [82, с. 952] відзначають, що саме вищеповисаний підхід найбільш доречний в рамках дослідження сегментації ринку праці на міжнародному рівні. Зокрема, вищезазначений підхід до сегментації ринку праці усуває невідповідність в площині різноманітних типів трудових договорів.

До групи аутсайдерів належать особи на ринку праці, що виключені з системи соціального забезпечення; в свою чергу, інсайдери на ринку праці характеризуються як особи, які мають гарантовану зайнятість та гарантований дохід, перспективи кар'єрного зростання, відповідний соціальний захист [47]. Відмічається, що нестандартна форма зайнятості (наприклад, неповний робочий день, тимчасовий трудовий договір) є ключовим фактором, що характеризує групу аутсайдерів на ринку праці [70]. Додатково цю особливість групи аутсайдерів відмічають аналітики проєкту *RECOWE*, зокрема, в частині того, що гарантована зайнятість безпосередньо пов'язана з відповідним рівнем доходу та соціального захисту [83].

Важливо відмітити, що вищезазначені ознаки, а саме, неповний робочий день, тимчасовий трудовий договір, є ознаками, що притаманні ринку праці в пост-індустріальному етапі розвитку. Відповідно наявність зайнятості не гарантує в повній мірі безпеку на ринку праці. Це виділяється на противагу характеристикам ринку праці індустріального періоду, коли незахищеність особи на ринку праці була переважно пов'язана з безробіттям або неформальною зайнятістю, іншими словами, неоплачуваною роботою.

Зауважимо, що з точки зору сегментації ринку праці відмінності між групами аутсайдерів та інсайдерів не обмежуються тільки станом зайнятості, але й іншими ознаками. До цих ознак відносять нестабільний дохід, зайнятість

з низьким рівнем захисту, низькооплачувана робота, слабка мобільність, відсутність перспектив професійного зростання [82, 84]. Відповідно вище перелічені ознаки можуть мати як об'єктивну, так і суб'єктивну природу. До того ж, виділені вище ознаки можуть чинити вплив як на поточному часовому горизонті, так і потенційно в майбутньому.

Низка досліджень вказує, що *нестабільний дохід* є основною ознакою групи аутсайдерів на ринку праці [85, с. 425]. Важливо відзначити, що нестабільний дохід слугує індикатором у сегментації, впливаючи як на поточний часовий горизонт, так і на перспективи майбутнього. Водночас, дослідники [85, с. 427] підкреслюють, що нестабільний дохід і низький дохід не є тотожними явищами на ринку праці. За умов стабільного доходу його рівень може бути недостатнім для задоволення потреб домогосподарства, що свідчить про низький рівень економічної незалежності особи та слабкі очікування домогосподарства щодо майбутнього. Іншим важливим аспектом є те, що низький дохід може бути характерним як для неформальної, так і для формальної зайнятості – тобто особа, маючи офіційну зайнятість, може опинитися у ситуації низького рівня доходу [85]. Це підтверджується дослідженням [75, с. 616], яке виявило, що фактор низького рівня доходу має більший вплив у формуванні групи аутсайдерів на британському ринку праці, ніж несприятливі умови трудового договору.

Суб'єктивна незахищеність є ще однією ключовою характеристикою групи аутсайдерів на ринку праці [76, с. 707]. Дослідження [86, с. 14] виявило, що суб'єктивна незахищеність суттєво впливає на рівень психологічного комфорту, який відчують працівники в рамках своєї зайнятості. Робота [87, с. 16] акцентує увагу на тому, що стан суб'єктивної незахищеності є більш вагомим фактором впливу на положення особи на ринку праці, ніж несприятливі умови трудового договору. Зазначено, що надійний трудовий договір не завжди гарантує відчуття безпеки для працівника [76, с. 715]. Фактори, які можуть погіршити стан суб'єктивної незахищеності, включають звільнення колег, звуження прав працівників у межах нормативно-правових

норм, найм працівників, які не захищені трудовим законодавством [87, 88, 89]. Усі ці фактори негативно впливають на психологічний стан працівника, збільшуючи рівень суб'єктивної незахищеності на ринку праці.

Недостатня мобільність є ще однією важливою характеристикою групи аутсайдерів на ринку праці. Зокрема, низький рівень мобільності є одним із ключових факторів серед аутсайдерів на ранніх стадіях сегментації. Майбутні перспективи професійного та кар'єрного зростання є особливо важливими у проблематиці сегментації ринку праці, оскільки мобільність безпосередньо пов'язана з майбутнім статусом особи на ринку праці [90, с. 360].

Розбіжності де-факто та де-юре статусу особи на ринку праці є іншим важливим фактором, що враховується у задачах сегментації ринку праці [84, 90, 91]. Ця особливість ринку праці охоплює працівників, які де-юре є самозайнятими, але де-факто – зайнятими, при цьому тягар ризиків і витрат перекладається на працівника, що сприяє утворенню упослідженого стану в межах групи аутсайдерів [90]. Така ситуація характерна для креативних індустрій і є наслідком розвитку постіндустріального суспільства. Однак, такі постійні висококваліфіковані працівники через структурні зміни в економіці та нові тенденції на ринку праці відчують рівень незахищеності, подібний до тимчасових працівників [92, с. 385]. Огляд факторів сегментації ринку праці на основі теорій міжнародної трудової міграції узагальнено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Фактори сегментації ринку робочої сили в площині міжнародної трудової міграції

Джерело: складено на основі критичного огляду [89-92].

Підсумовуючи, проблематика сегментації ринку праці охоплює не тільки драйвери престижності зайнятості та рівня кваліфікації, але і віддзеркалює драйвери мікро- та макро-рівня як в країні-реципієнті, так і країні-донорі. В рамках досліджуваної проблематики суттєвий вплив також чинять і інші фактори, а саме географічна або регіональна приналежність робочої сили, а також расова та статевая приналежність робочої сили, що прямо або опосередковано впливає на структуру та динаміку зайнятості в країні-реципієнті. Це, в свою чергу, відображається на особливостях сегментації ринку робочої сили через призму структурних і динамічних процесів в міжнародній трудовій міграції.

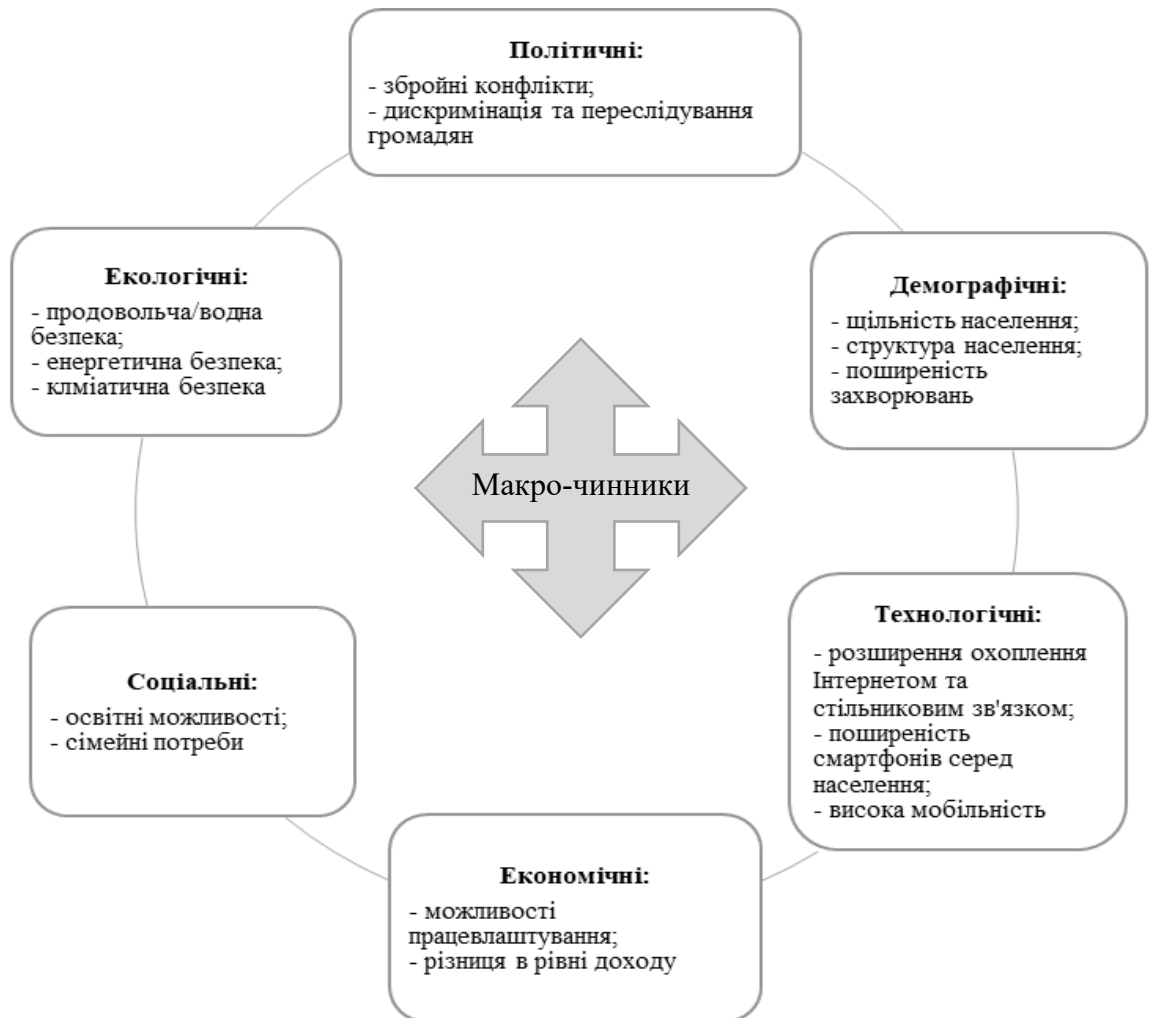
1.3. Детермінанти міжнародної трудової міграції на сучасному етапі соціально-економічного розвитку світового господарства

В час глобалізованого ринку праці попит на іноземну робочу силу як вихідний фактор виробництва в країнах-реципієнтах робочої сили є основним чинником міжнародної міграції робочої сили. За оцінками, 2020-2022 р. в світі налічувалося близько 281 млн міжнародних мігрантів, що складає приблизно 3,6% населення планети; з них до міжнародних трудових мігрантів належить близько 169 млн населення [28, 33, 42]. Це незначна частина населення світу, і це свідчить, що перебування в країні народження в цілому залишається загальносвітовою нормою.

Переважна більшість індивідів не мігрують за межі своїх країн, натомість значно більша частина населення здійснює внутрішню міграцію. При цьому, слід підкреслити, що наведена статистика стосується саме міграції, а не загальної мобільності населення. Пандемія *COVID-19* висвітлила тісний взаємозв'язок між міграцією та мобільністю, а обмеження на пересування внаслідок карантинних заходів призвели до безпрецедентно низького рівня мобільності в усьому світі. В середині 2021 року в багатьох країнах були повторно введені або посилені обмеження на внутрішні та міжнародні поїздки через ризик нових спалахів коронавірусної хвороби [21, с. 5], що вплинуло на динаміку та структуру міграції як всередині країн, так і за кордон.

Слід зазначити, що наявність високого рівня кваліфікації та професійної підготовки не завжди гарантує швидке працевлаштування на високооплачувану роботу з можливостями професійної та творчої самореалізації. Таким чином, у деяких випадках міграція до інших держав здійснюється не лише у пошуках кращих умов життя, але й для досягнення якіснішої зайнятості. Внаслідок цього тенденції міжнародної міграції робочої сили формують імідж країни, відображаючи особливості та недоліки соціально-економічних процесів, що відбуваються в ній. Різні чинники

трудової міграції за кордон взаємопов'язані та впливають один на одного. Розширений перелік чинників міжнародної трудової міграції подано на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Комплекс макро-чинників міжнародної трудової міграції

Джерело: складено автором на основі даних [22, 23].

Розглянемо детальніше комплекс макроекономічних чинників міжнародної трудової міграції. Соціально-економічний розвиток будь-якої країни тісно пов'язаний з ефективним використанням наявного трудового потенціалу. Це потребує прискореного розвитку виробничої сфери, а також малого та середнього бізнесу, створення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання інвестиційної активності. Усі ці фактори сприяють покращенню стану зайнятості в країні як у кількісному, так і в якісному аспектах. Відповідно, покращення стану зайнятості всередині країни зменшує рівень зовнішньої трудової міграції, тоді як зростання рівня безробіття веде до

інтенсифікації процесів трудової міграції населення за кордон у пошуках кращих умов [26, 27].

Основним мотивом переміщення між країнами залишаються економічні фактори, зокрема, високий попит на некваліфіковану ручну працю. Однак, порівняно з 2000 роком, структура міграції до розвинених країн якісно змінюється: дедалі більше мігрантів переїжджають для здобуття освіти [26, 27]. У країнах, що розвиваються, низький дохід у сільськогосподарському секторі, безробіття в сільській місцевості та неповна зайнятість у регіонах є основними чинниками, що спонукають мігрантів переїжджати до більш розвинених територій. Розкриємо детальніше [26, 27] комплекс економічних чинників міжнародної трудової міграції, серед яких можна виділити наступні:

- нерівність економічного розвитку між країнами;
- незадовільний стан національного ринку праці;
- проблеми структурної перебудови економіки, що пов'язані з переходом до ринкової економіки в колишніх соціалістичних країнах;
- динаміка попиту на кваліфіковану робочу силу внаслідок науково-технічного прогресу;
- бізнес-активність багатонаціональних підприємств, що забезпечують взаємозв'язок капіталу з робочою силою шляхом експорту капіталу або перенесення його в регіони з великою кількістю робочої сили;
- прагнення покращити матеріальний стан домогосподарства та посилити свій професійний рівень.

Згідно з даними Міжнародної організації праці, трудові мігранти складають майже дві третини всіх міжнародних мігрантів [28]. Майже 70% мігрантів обирають країни з високим рівнем доходу, 18,6% працевлаштовуються в країнах з доходом вище середнього, 10,1% переїжджають до країн з доходом нижче середнього, а 3,4% мігрують до країн з низьким рівнем доходу [28]. Таким чином, вищенаведені статистичні дані свідчать про значний вплив економічного розвитку країни на вибір напрямку міграції осіб, які беруть участь у міжнародних трудових переміщеннях.

Основні *економічні фактори*, які спричиняють міграцію, можна класифікувати як «притягуючі» або «виштовхуючі». Виштовхуючі фактори змушують людину залишити місце постійного проживання і виїхати до іншого регіону з метою пошуку роботи. Найпоширенішими виштовхуючими факторами є низька продуктивність праці, високий рівень безробіття, незадовільний рівень економічного розвитку території, відсутність можливостей для покращення фінансового стану та стимулювання професійного зростання, виснаження природних ресурсів, стихійні лиха тощо. Додатковим фактором є впровадження капіталомістких методів виробництва в сільському господарстві, зокрема механізація окремих процесів, що зменшує потребу в робочій силі у сільських регіонах. Відсутність альтернативних джерел доходу для домогосподарств у сільській місцевості є значним стимулом для міграції. Додатковий вплив чинять поведінкові патерни, а саме негативні очікування населення. Іншими словами, якщо соціально-економічні умови стабільно погіршуються протягом тривалого часу, населення очікує подальшого погіршення ситуації як в державі, так і у власному домогосподарстві, що спричиняє рішення про міграцію за кордон з метою поліпшення умов життя [29, с. 17]. Таким чином, виштовхуючі фактори можна охарактеризувати як негативні стимулюючі чинники, які спонукають населення до міжнародної трудової міграції через соціально-економічні проблеми у своїй країні або регіоні.

Альтернативно, на динаміку міжнародної трудової міграції впливають притягуючі фактори. Серед ключових притягуючих чинників можна виділити можливості для кращого працевлаштування, вищий рівень заробітної плати, поліпшені умови зайнятості, підвищений рівень життя, високу якість та доступність освіти, а також більш розвинену систему соціального забезпечення [30]. Таким чином, притягуючі фактори можна охарактеризувати як позитивну мотивацію для населення, що стимулює їх до міграції за кордон.

Окрім вищезазначених економічних факторів, суттєвий вплив мають *соціальні чинники*. Зокрема, міжнародні трудові мігранти часто прагнуть

покращити свій соціальний статус та добробут членів свого домогосподарства через переїзд до іншої країни з метою постійного або тимчасового працевлаштування. Міжнародна трудова міграція може сприяти підвищенню рівня освіти мігранта та членів його домогосподарства за рахунок фінансування соціальних програм у країні-реципієнті або завдяки заробленим за кордоном коштам. Також у рамках міжнародної трудової міграції особа може бути націлена на вирішення питання переїзду членів свого домогосподарства за кордон, зазвичай до більш економічно розвиненої країни, для возз'єднання родини або інших цілей.

Демографічні чинники також мають значний вплив на структуру та динаміку міжнародної трудової міграції. Зростання або скорочення чисельності населення, старіння населення або збільшення частки молоді у суспільстві відповідно впливають на темпи економічного зростання та можливості працевлаштування в країнах-донорах, а також на міграційну політику в країнах-реципієнтах. Визначальним демографічним чинником міграції є відмінності в темпах зростання населення у різних регіонах. Природний приріст населення зазвичай вищий у сільській місцевості, звідки населення мігрує до урбанізованих районів. Іншим важливим демографічним фактором є динаміка укладання шлюбів, оскільки заміжні жінки часто слідує за своїм чоловіком [31]. Це, в свою чергу, впливає на динаміку та структуру міграції як всередині країни, так і за кордоном.

Значущим чинником, який впливає на міжнародну трудову міграцію, є *стан довкілля (екологічні чинники)*. Природні умови завжди були рушійною силою міграційних процесів, оскільки люди прагнули уникати стихійних лих (наприклад, повені, урагани, землетруси) та залишати регіони з низькою врожайністю через зміни клімату. В сучасному контексті екологічні фактори набувають все більшого значення серед причин міжнародної трудової міграції, оскільки зміни клімату збільшують частоту екстремальних погодних явищ та розширюють їх географічне поширення. За даними Міжнародної організації праці [28], екологічні мігранти – це особи, які змушені покинути свої звичні

місця проживання та переселитися всередині країни або за її межі, тимчасово або постійно, внаслідок раптових або поступових змін у довкіллі, що негативно впливають на їхні умови життя чи ведення господарської діяльності.

Станом на кінець 2020 року близько 7 мільйонів осіб у 104 країнах світу перебували в умовах вимушеного переселення через природні катастрофи та стихійні лиха. Більше 98% із 30,7 мільйонів нових переміщень у 2020 році стали результатом погодних небезпек, здебільшого штормів і повеней у Східній та Південній Азії, а також у Тихоокеанському регіоні. Більше 60% нових внутрішніх переміщень через катастрофи припадало на п'ять країн: Китай (5,1 млн), Філіппіни (4,4 млн), Бангладеш (4,4 млн), Індія (3,9 млн) та США (1,7 млн). За прогнозами, до 2050 року кількість осіб, переміщених через природні лиха та катастрофи, може становити від 25 мільйонів до 1 мільярда осіб.

Політичні фактори, такі як *переслідування через етнічну, релігійну, расову, політичну або культурну приналежність*, також є значним чинником, що змушує людей залишати свої країни і мігрувати. Це передусім війни та збройні конфлікти, переслідування з боку урядів або суттєвий ризик таких подій. Основні зони, звідки населення тікає через загрозу життю та здоров'ю, включають Афганістан, Сирію, а також менш висвітлені конфлікти в Східній Африці (Еритрея, Сомалі), Західній Африці (Гамбія, Малі) та в окремих районах Центральної та Південної Америки. За оцінками ООН, діяльність *Boko Haram* у Північній Нігерії спричинила внутрішнє переміщення майже 2 мільйонів осіб [33].

Варто зазначити, що більшість переміщених осіб у країнах збройних конфліктів переміщуються в межах своїх національних кордонів і тому не вважаються міжнародними мігрантами, а радше внутрішніми біженцями або внутрішньо переміщеними особами. Наприклад, у Білорусі після встановлення диктаторського режиму в 2020 році за перші 4 місяці заворушень в Україну прибуло понад 100 тисяч білоруських мігрантів. Україна позитивно сприймала

біженців, оскільки більшість із них мали вищу освіту, що сприяло їх ефективному працевлаштуванню. Більшість білоруських мігрантів використовували Україну як транзитну зону на шляху до ЄС, зокрема Польщі та Литви. Наприкінці 2021 року на білоруському кордоні загострилася ситуація, і почалася операція прикордонників для запобігання міграційній кризі та протидії протиправній поведінці біженців [36].

Особи, які рятуються від збройних конфліктів, порушень прав людини або переслідувань, зазвичай є гуманітарними біженцями. Це впливає на країни призначення, оскільки деякі з них мають більш ліберальні підходи до прийому таких біженців. Останніми роками біженці масово тікають до європейських країн, рятуючись від наслідків збройних конфліктів, терору та переслідувань у своїх країнах. Станом на кінець 2020 року кількість вимушено переміщених осіб у світі становила 82,4 мільйона, з яких понад 6,4 мільйона були біженцями, а 4,1 мільйона шукали притулку за кордоном [37]. Гуманітарні біженці – це особи, які змушені залишити свої домівки через збройні конфлікти, порушення прав людини або переслідування. Їхня мета – знайти безпечне місце для життя, де їх права та свободи будуть захищені. У контексті війни в Україні це питання набуває особливої гостроти та важливості.

Війна в Україні, яка почалася в 2014 році і загострилася в 2022 році, стала однією з основних причин виникнення великої кількості біженців. Люди змушені залишати свої домівки через безпосередню загрозу життю та здоров'ю.

У зоні конфлікту часто фіксуються серйозні порушення прав людини, включаючи незаконні затримання, катування, вбивства та насильницькі зникнення. Це спонукає людей шукати притулку в інших країнах. Станом на середину лютого 2024 року за кордонами України перебувало 6,479 мільйона біженців, більшість з яких знаходяться в Європі, де тимчасовий захист отримали 5,809 мільйона українців.

Якщо порівнювати ці цифри із першим роком війни, то загальна кількість українців у Європі стала трохи меншою, тоді як кількість

zareєстрованих в системі тимчасового захисту, що дає право на роботу та соціальні виплати, зросла.

У контексті технологічних факторів значний вплив на міжнародну трудову міграцію має розвиток цифрових технологій. За останні двадцять років світ став свідком революційних змін у технічних розробках та їх соціальних наслідках. Зокрема, у 2003 році Інтернетом користувалися близько 10% населення світу, на сьогодні ця частка становить 57% [38]. Наразі в середньому 67% населення світу мають мобільний телефон, а в багатьох країнах Африки, Близького Сходу та Європи рівень користування мобільним телефоном серед населення майже досягає 100% [38]. Смартфон забезпечує необмежений доступ до інформації, що уможливорює комунікацію на великих відстанях, а також обмін та аналіз інформації у будь-який момент часу.

Полегшення доступу до технологій і зв'язку сприяє поширенню цінностей постіндустріального суспільства, таких як мобільність, свобода вибору, творча реалізація. Відповідно, все більше людей прагнуть жити та працювати там, де є найбільші перспективи та можливості для повноцінної реалізації та задоволення базової потреби у безпеці. Розпал міграційної кризи в Європі в середині минулого десятиліття показав значний вплив цифрового розвитку на рівень і напрямок глобальних потоків біженців. Слід зазначити, що без доступу до Інтернету, смартфонів, високоякісного зв'язку такий масштаб і динаміка міграційної кризи не були б можливими.

Іншим проявом впливу цифровізації на міграційні процеси є поширення такого явища як «цифрові кочівники» (*Digital Nomads*), які мають гнучкі можливості зайнятості для висококваліфікованих працівників креативних професій. Це дозволяє їм мати віртуальне робоче місце, яке функціонує незалежно від їхнього місцезнаходження. Таким чином, це сприяє посиленню мобільності населення. Цей тренд підтримується значним розвитком міжнародних перевезень і транспорту. Зокрема, за прогнозами на 2037 р. очікується, що пасажиропотік авіаліній зросте вдвічі до 8,2 млрд осіб від сьогодні [39]. Такі якісні зміни спричиняють посилення міжнародної

мобільності та міграції [40]. Таким чином, сучасний технологічний прогрес накладає свій специфічний відбиток на вже усталені паттерни міжнародної трудової міграції стимулюючи нові тренди та активізуючи існуючі тенденції.

Сучасні тенденції розвитку глобальної економіки впливають на структуру зайнятості в країнах-призначення, особливо в контексті мігрантів. Це призводить до певних деформацій і дисбалансів у загальній структурі зайнятості та в окремих секторах економіки. Варто зазначити, що мігранти непропорційно представлені в секторах та галузях, які потребують нижчої кваліфікації. Зокрема, трудові мігранти – як у Європі, так і в інших розвинених країнах – зосереджені у відповідних секторах незалежно від їхньої фактичної кваліфікації. Наприклад, у сфері готельно-ресторанного бізнесу в Європі мігранти частіше представлені серед висококваліфікованих працівників (зокрема менеджерів), ніж серед низькокваліфікованих. Аналогічна ситуація спостерігається у сільськогосподарському секторі розвинених країн – частка мігрантів у агропромисловому комплексі Європи та інших західних регіонів є високою як серед низькокваліфікованих робітників, так і серед висококваліфікованих спеціалістів. Подібна ситуація спостерігається і в ряді сервісних секторів, зокрема, в інформаційно-комунікаційній сфері [41].

Іншою особливістю є те, що чоловіки-мігранти та жінки-мігранти зазвичай широко представлені в одних і тих самих секторах економіки. При цьому такий гендерний розподіл також поширюється на місцевих працівників у цих секторах. Однак, слід відзначити один помітний виняток: некваліфіковані жінки-мігранти, як правило, працюють у менш регульованих секторах та у секторах "сірої" економіки – порівняно з чоловіками-мігрантами. Наприклад, у США і Європі приблизно п'ята частина жінок-мігрантів працює у сфері соціальної допомоги або готельно-ресторанному бізнесі, а кожна десята жінка-мігрант – у роздрібній торгівлі. Крім того, жінки-мігранти часто представлені в таких сервісних напрямках, як наймана домогосподарка, а також у обслуговуванні житлових та офісних будівель (зокрема, у сфері охорони та прибирання) [43].

Слід зауважити, що основоположні характеристики ринку праці у контексті міжнародної міграції не зазнають кардинальних змін, навіть під впливом значущих трендів, таких як цифровізація. У цьому контексті Г. Філдс підкреслює, що як у країнах, що розвиваються, так і у розвинених країнах, мігранти мають обмежений доступ до високооплачуваних робочих місць і зазвичай працюють у менш привабливих секторах економіки. У цих секторах мігранти відіграють ключову роль у структурі зайнятості. Відповідно, країни-реципієнти, незважаючи на значні технологічні та соціально-економічні трансформації, вирішують проблему задоволення попиту на робочу силу у непривабливих секторах національної економіки за рахунок масового залучення мігрантів із бідніших країн [44, 45].

Додатково дану тезу підтверджують дані щодо впливу міграції на ринок праці країн, які не є членами *OECD*. Зокрема, за даними *NCCR* [46] основними професійними групами, в яких частка працівників-мігрантів складає майже 20% від загальної кількості працівників в країнах, що розвиваються, виступають переважно група «Прибиральники та інший допоміжний персонал» (19,9% від загального обсягу зайнятих мігрантів), а також некваліфіковані будівельники. Меншою, але значною часткою представлені мігранти, зайняті як кухарі (16,1%) та офіціанти (8,7%). Професії середнього рівня у сфері послуг та державній службі характеризуються нижчою залученістю мігрантів [46], що формує відповідний профіль зайнятості мігрантів у розвинених країнах.

У сучасному контексті трендів міжнародної міграції та зайнятості слід диференціювати вплив державної міграційної політики та соціально-економічного явища міграції. Це обумовлено тим, що у більшості країн *OECD* лише невелика частка трудових мігрантів приймається з метою цільового працевлаштування. До цього додається проблема зловживання офшорами та оптимізацією оподаткування, несприятлива динаміка іноземних інвестицій у конкретні сектори та рівень продуктивності у національній економіці, що

також чинить відчутний вплив на процеси міжнародної трудової міграції [46, 47].

Варто зазначити, що на сучасному етапі внесок мігрантів у структуру зайнятості в різних секторах економік країн *OECD* помітно варіюється. Сервісні сектори економіки розвинених країн із найбільшою часткою працівників на низькокваліфікованих роботах мають найвищу частку мігрантів. Натомість, представленість мігрантів у державному управлінні та у секторах економіки з високою часткою висококваліфікованої зайнятості є низькою, за винятком сектору інформаційних технологій.

В контексті сучасних тенденцій зайнятості мігрантів у розвинених країнах спостерігається значна частка робочої сили, залученої до сектора послуг для домогосподарств. Ця тенденція особливо виражена в економічно розвинених країнах Північної Америки та Європи [47].

При аналізі детермінантів міжнародної трудової міграції важливо відзначити, що ринок праці не є повністю лібералізованим. Існують як об'єктивні, так і суб'єктивні бар'єри, що перешкоджають повному вільному руху робочої сили на глобальному рівні. Ці бар'єри мають природу як макро-, так і мікроекономічного рівня.

До макроекономічних бар'єрів можна віднести міграційну політику національних урядів та наявність державних кордонів, що ускладнюють трудову міграцію до бажаної країни-призначення. Зокрема, в глобальному контексті основними чинниками, що впливають на доступ до ринків праці, є законодавство про громадянство та імміграцію [24, с. 103].

На мікроекономічному рівні існують різноманітні обмеження, притаманні окремим економічним агентам (домогосподарствам, корпораціям). Ці обмеження можуть мати різні форми, від витрат на інформацію та мобільність до дискримінаційних практик, що призводять до прямих або непрямих витрат [24, 25].

В рамках концепції глобального ринку праці міграція відбувається тоді, коли чисті вигоди від міграції перевищують витрати. Процес міграції

породжує витрати, що, по-перше, пов'язані з вирішенням необхідних формальностей (отримання паспорту та різноманітних дозволів), по-друге, витрати на переїзд в приймаючу країну, по-третє, витрати, пов'язані з проживанням у країні імміграції (витрати на харчування та житло). Відповідно, ключовим аспектом є рівень заробітної плати, який дозволяє покрити витрати мігрантів та забезпечити залишок грошової винагороди у порівнянні з рівнем оплати праці в країні походження [24, 25].

Підсумовуючи, сукупність факторів, що зумовлюють міжнародну трудову міграцію на сучасному етапі розвитку, є складною та багатогранною. Екзогенні та ендегенні характеристики соціально-економічного середовища впливають на масштаби та глибину впливу на міжнародну трудову міграцію та ринки праці країн-донорів і країн-реципієнтів. Важливо враховувати чинники як макро-, так і мікроекономічного рівня в контексті рушійних сил міжнародної трудової міграції.

Висновки до Розділу 1

В рамках дослідження розглянуто ряд теорій міжнародної трудової міграції, що мають різні науково-практичні наслідки для розвитку міграційної політики на мікро- та макро-рівнях. Залежно від того, яка модель підтримується, міграційна політика може регулювати міжнародну міграцію шляхом зміни рівня заробітної плати та умов праці в приймаючих країнах шляхом сприяння економічному розвитку в країнах походження, реалізації програм соціального страхування, розвитку національних економік країн-донорів, або відповідних комбінацій описаних вище заходів в рамках міграційної політики.

Критичний огляд комплексу теорій міжнародної трудової міграції уможливив формування теоретичного підґрунтя для здійсненого дослідження. В розрізі розглянутих теорій сформовано ряд спостережень. По-перше, в розрізі неокласичної теорії припускають, що міграційні потоки формуються під впливом відмінностей в заробітній платі та рівні життя; ключовим в даній

теорії є аспект нагромадження людського капіталу. По-друге, в результаті дослідження обмежень неокласичної теорії міжнародної трудової міграції Е.Піоре розробив теорію дуального ринку праці, згідно якої міжнародна міграція є результатом власних потреб ринку праці в сучасному індустріальному та пост-індустріальному суспільстві. Відповідно до цієї теорії міжнародна трудова міграція має своєрідну подвійність – з одного боку, це міжнародна міграція робочої сили, викликана постійним попитом на робочу силу в формі мігрантів, що притаманне структурі економіки розвинених країн, що є реципієнтами. З іншого боку, це міграція з країн походження, що викликана низьким рівнем заробітної плати та високим рівнем безробіття. По-третє, в контексті світо-системної парадигми І.Валлерстайн зазначає, що по мірі проникнення сучасних соціально-економічних відносин на т.зв. «периферію» в країнах, що розвиваються, формується мобільне населення, що схильне до міграції закордон. Відповідно, керуючись метою максимізації прибутку бізнесу, акціонери та менеджери компаній здійснюють експансію на територію «периферії» (тобто бідніших країн) в пошуках дешевших факторів виробництва, в т.ч. робочої сили. По-четверте, нова економічна географія П.Кругмана пояснює розвиток просторової економіки, пов'язаний із зростанням вартості інноваційних активів, заснованих на людському капіталі, які знаходяться на території регіону та залучені до глобальної економічної системи. П. Кругман вважає, що у світовій економіці настають періоди радикальних технологічних зламів, які докорінно змінюють технологічні основи суспільства. Такі перерви відкривають «вікна можливостей» для нових гравців. В результаті, це веде до суттєвих змін в розрізі структури зайнятості та міжнародної трудової міграції.

В контексті науково-практичної проблематики регулювання міжнародної міграції – залежно від того, яка модель підтримується – міграційна політика може регулювати міграційний процес шляхом зміни рівня заробітної плати та умов праці в приймаючих країнах, а також за рахунок сприяння економічному розвитку в країнах походження робочої сили,

створення програм соціального страхування, розвитку національних економік країн походження, або відповідних комбінацій описаних вище заходів в рамках міграційної політики.

Одним з ключових драйверів міграційного процесу в сучасних умовах є зацікавленість країн в залученні кваліфікованих працівників з метою стимулювання інновацій та підвищення рівня продуктивності. Даний комплекс заходів має охоплювати рішення як на макро-, так і на мікро-рівнях. Зокрема, в площині країн-реципієнтів важливим аспектом залучення кваліфікованої робочої сили є формування чіткої стратегії надання дозволу на проживання (або навіть громадянства), в силу того, що в таких країнах робочі місця зазвичай створюються на постійній основі і вимагають значних інвестицій у людський капітал з урахуванням особливих аспектів зайнятості.

В контексті впливу сукупності факторів, що зумовлюють міжнародну трудову міграцію на сучасному етапі розвитку, значну роль відіграє розгалуженість даного комплексу драйверів, що відображає комплексний стан досліджуваної проблематики. Відповідно екзогенні та ендегенні особливості соціально-економічного середовища з глобального та національного рівня зумовлюють широту та глибину факторів впливу на міжнародну трудову міграцію, а також ринок праці країн-донорів і країн-реципієнтів. В даному контексті важливо враховувати фактори як макро-, так і мікро-рівня в площині драйверів міжнародної трудової міграції.

Огляд існуючих досліджень провідних науковців в царині міжнародної трудової міграції, а також матеріалів профільних організацій та аналітичних центрів (*МОП, Національне бюро економічних досліджень та інших*) вказує на те, що науково-практична проблематика сегментації ринку праці є розгалуженою та охоплює не тільки драйвери престижності зайнятості та рівня кваліфікації, але також ґрунтується на драйверах мікро- та макро-рівня як в країні-реципієнті, так і країні-донорі робочої сили. Відповідно на проблематику сегментації ринку робочої сили впливає ряд таких факторів як географічна або регіональна приналежність робочої сили, а також расова та

статева приналежність робочої сили. Даний комплекс факторів прямо або опосередковано впливає на структурні процеси в цільових країнах для міжнародної трудової міграції. В результаті, вищезазначені особливості відбиваються на специфіці сегментації ринку робочої сили в площині міжнародної трудової міграції.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*. 1885. №48(2). С. 167–235.
2. Ravenstein E.G. The Laws of Migration II. *Journal of the Statistical Society of London*. 1889. №52. С. 241–301.
3. Egger P., Nelson D., Von Ehrlich M. The Trade Effects of Skilled versus Unskilled Migration. *CEPR International Trade and Regional Economic Discussion Paper Series*. 2012. №9053. С. 1–61.
4. Lee E.S. A theory of migration. *Demography*. 1966. №3. С. 47–57.
5. Massey D., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor E. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. №19(3). С. 431–466.
6. Hicks J. *The Theory of Wages*. London: Macmillan. & Co. 1932. 247 с.
7. Massey D. International migration and economic development in comparative perspective. *Population and Development Review*. 1989. №14. С. 383–414.
8. Camarota J. Testimony Prepared for House Judiciary Committee Subcommittee on Immigration, Citizenship, Refugees, Border Security and International Law. 2010. URL: <https://republicans-judiciary.house.gov/wp-content/uploads/2010/09/Camarota100930.pdf>. (Дата звернення: 10.10.2022).
9. Piore M. *Birds of passage. Migrant labor and industrial societies*. New York: Cambridge University Press. 1979. 229 с.

10. Tobler W. Migration: Ravenstein, Thornthwaite, and Beyond. *Urban Geography*. 1995. №16(4). С. 327–343.
11. Piore M.; Berger S. Dualism and Discontinuity in Industrial Society. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1980. 99 с.
12. Piore M. Unemployment and Inflation: Institutional and Structuralist Views. Sharpe Press. 1979. 262 с.
13. Piore Mi., Doeringer P. Internal Labor Markets and Manpower Adjustment. New York: D.C. Heath and Company. 1971. 248 с.
14. Kadirova Z.A. Theoretical Bases Of International Labor Migration Processes. *International Journal Of Philosophical Studies And Social Sciences*. 2021. №1(2). С. 77–84.
15. Wallerstein I. The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. N.Y.: Academic Press. 1976. 440 с.
16. Wallerstein I. The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s-1840's. University of California Press. 1989. 390 с.
17. Hout W. Capitalism and the Third World: Development, dependence and the world system. Hants: Edward Elgar. 1993. 227 с.
18. Krugman P. What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy*. 1998. №14(2). С. 177–191.
19. Brezis E., Krugman P., Tsiddon D. Leapfrogging in international competition: a theory of cycles in national technological leadership. *American Economic Review*. 1993. №83(5). С. 1211–1219.
20. Krugman P. The new economic geography, now middle-aged. Paper presented at Presentation to the Association of American Geographers. 2010. URL: <https://www.princeton.edu/~pkrugman/aag.pdf>. (Дата звернення: 10.10.2022).
21. Gurieva L.K. New Economic Geography as the Theoretical Platform of Region Innovative Development. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. №6(3). С. 19–26.

22. McAuliffe M., Triandafyllidou A. World Migration Report 2022. IOM. 2022. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf>. (Дата звернення: 10.10.2022).
23. Castelli F. Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*. 2018. №1. С. 1–25.
24. Jones R. Violent borders: refugees and the right to move. London New York: Verso. 2006. 212 с.
25. Helton A., Borjas G. Friends or Strangers: The Impact of Immigrants on the U.S. Economy J. Simon, The Economic Consequences of Immigration. *Fordham International Law Journal*. 1990. №14(4). С. 1–14.
26. Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A. Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford University Press. 2005. 376 с.
27. Kodirjon M.U. External Labor Migration of Uzbekistan: Causes, Problems and Prospects. *KIEP Visiting Scholars Program*. 2018. №5. С. 1–13.
28. ILO Statistics on international labour migration. 2022. URL: <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-migration/>. (Дата звернення: 10.10.2022).
29. Exploring migration causes – why people migrate. News European Parliament. 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/world/20200624STO81906/exploring-migration-causes-why-people-migrate/>. (Дата звернення: 10.10.2022).
30. New Trends in Migration: Demographic Aspects. *United Nations Department of Economic and Social Affairs Working Paper*. 2013. №ESA/P/WP236. С. 1-38.
31. Kyaing T. Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township, Myanmar. URL: <https://www.worldofstatistics.org/files/2014/03/Pull-and-Push-Factors-of-Migration-Thet.pdf>. (Дата звернення: 10.10.2022).

32. Promoting a common understanding of migration trends. IOM. 2017. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/migration_trends_web.pdf. (Дата звернення: 10.10.2022).
33. UN Global Migration Database. 2022. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/data/global-migration-database> (Дата звернення: 10.10.2022).
34. Environmental Migration Portal. 2022. <https://environmentalmigration.iom.int/>. (Дата звернення: 10.10.2022).
35. International Migration Drivers. Knowledge Centre on Migration and Demography of European Commission. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/migration-demography/international-migration-drivers_en . (Дата звернення: 10.10.2022).
36. Castelli F. Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*. 2018. №1. С. 1–25.
37. Супер-мігранти: чому білоруси не затримуються в Україні. ТСН. 2020. URL: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/supermigranty-pochemu-belorusy-ne-zaderzhivayutsya-v-ukraine-1691920.html> (Дата звернення: 10.10.2022).
38. How many refugees are there in the world? The Refugee Council of Australia. 2021. URL: <https://www.refugeecouncil.org.au/how-many-refugees/> (Дата звернення: 10.10.2022).
39. IATA Economics. 2022. Режим доступу: <https://www.iata.org/en/publications/economics/> . (Дата звернення: 10.10.2022).
40. Global Migration Impact and Opportunity. McKinsey & Co.. 2016. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/global-migrations-impact-and-opportunity> (Дата звернення: 10.10.2022).
41. International Migration: Drivers, Factors and Megatrends. International Centre for Migration Policy Development. 2020. URL: [https://www.icmpd.org/file/download/51472/file/Policy%2520Paper%2520-%2520Geopolitical%2520Outlook%2520on%2520International%2520Migration.p](https://www.icmpd.org/file/download/51472/file/Policy%2520Paper%2520-%2520Geopolitical%2520Outlook%2520on%2520International%2520Migration.pdf)df. (Дата звернення: 10.10.2022).

42. European Union Labour Force Survey And Statistics on Income and Living Conditions. Eurostat. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey> . (Дата звернення: 10.10.2022).
43. Women on the move. Migration, gender equality and the 2030. ODI. 2016. URL: <https://odi.org/en/publications/women-on-the-move-migration-gender-equality-and-the-2030-agenda-for-sustainable-development/> (Дата звернення: 10.10.2022).
44. Quality report of the European Union Labour Force Survey 2016. Eurostat. 2018. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/9350257/KS-FT-18-008-EN-N.pdf/d547620d-33fc-426b-8946-30b5a634fbda> . (Дата звернення: 10.10.2022).
45. Fields G.S. Segmented labor market models in developing countries. H. Kincaid and D. Ross (Eds.) *The Oxford handbook of philosophy of economics*, Oxford: Oxford University Press. 2006. С. 476–510.
46. In which sectors of the economy do most of the migrants work? NCCR. 2017. URL: http://nccr-onthefmove.ch/DataManagement/Visualization/Embed/Migrants_Contribution_to_the_Labor_Market.html. (Дата звернення: 10.10.2022).
47. Ottaviano G., Periand G., Wright G. Immigration, Offshoring and American Jobs. NBER Working Paper Series. 2010. №205. С. 1–59.
48. Recruiting Immigrant Workers: Canada. OECD. 2019. URL: <https://www.oecd.org/publications/recruiting-immigrant-workers-canada-2019-4abab00d-en.htm>. (Дата звернення: 10.10.2022).
49. Weller S.A. Accounting for Skill Shortages? Migration and the Australian Labour Market. *Population Space and Place*. 2017. №23(2). С. 1–14.
50. Atkinson J. Flexibility or fragmentation? The United Kingdom labour market in the eighties. *Labour and Society*. 1987. №12(1). С. 87–105.
51. Atkinson, John. Manpower strategies for flexible organisations. *Personnel Management*. 1984. №16(8). С. 28–31.

52. Cazes S., Scarpetta S. Labour market transitions and unemployment duration: Evidence from Bulgarian and Polish micro-data. *Economics of Transition*. 1998. №6(1). С. 113–144.
53. Carlos Vacas S. La injusta segmentación del mercado de trabajo español. CTXT. 2020. URL: <https://ctxt.es/es/20200701/Politica/31124/Carlos-Vacas-Soriano-empleo-salarios-vivienda-precariedad-calidad-de-vida.htm>. (Дата звернення: 10.10.2022).
54. Labour market segmentation. EurWORK. 2019. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/labour-market-segmentation>. (Дата звернення: 10.10.2022).
55. Fernández López M.F. La reforma del régimen del despido por la vía de la reducción de sus costes. *Derecho Social*. 2012. №57. С. 199–208.
56. Wiener N. Measuring labor market segmentation from incomplete data. *University of Massachusetts, Department of Economics Working Paper Series*. 2018. №2018-01. С. 1–22.
57. Maj J. Diversity management as a form of corporate social responsibility). *Odpowiedzialny Biznes I konsumeryzm wyzwaniem XXI wieku*. 2012. №1. С. 269–285.
58. Morse D. The peripheral worker. Columbia University Press. 1969. 202 с.
59. Doeringer P.B., Piore M.J. Internal labor markets and manpower analysis. Routledge. 1970. 248 с.
60. Lutz, B., Sengenberger, W. Arbeitsmarktstrukturen und öffentliche Arbeitsmarktpolitik: eine kritische Analyse von Zielen und Instrumenten. *Schriften der Kommission für wirtschaftlichen und sozialen Wandel*. 1974. №26. С. 1-163.
61. Köhler, C., Preisendörfer, P. Innerbetriebliche Arbeitsmarktsegmentation in Form von Stamm- und Randbelegschaften. *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*. 1988. №21(2). С. 268–277.

62. Offe C., Hinrichs K. Sozialökonomie des Arbeitsmarktes und die Lage benachteiligter Gruppen von Arbeitnehmern. Opfer des Arbeitsmarktes. Neuwied-Darmstadt: Luchterhand. 1977. C. 3–61.
63. Dickens W.T., Lang, K. Labor market segmentation theory: reconsidering the evidence. In *Labor economics: Problems in analyzing labor markets*. Springer. 1993. C. 141–180.
64. Barrett A., Bergin A., Duffy D. The Labour Market Characteristics and Labour Market Impacts of Immigrants in Ireland. *Economic & Social Review*. 2006. №37(1). C. 1–26.
65. Kryńska E. The Faces of Contemporary Labour Market Segmentation. *Olsztyn Economic Journal*. 2017. №12(2). C. 137–149.
66. Lukac M., Doerflinger N., Pulignano V. Developing a cross-national comparative framework for studying labour market segmentation: Measurement equivalence with latent class analysis. *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*. 2019. №145(1). C. 1–23.
67. Waldinger, R. Taking care of the guests: the impact of immigrants on services--an industry case study. *International Journal of Urban and Regional Research*. 1992. №16(1). C. 97–113.
68. Gordon I. Migration in a segmented labour market. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 1995. №20(2). C. 139–155.
69. Emmenegger P., Häusermann S., Palier B. *The Age of Dualization: The Changing Face of Inequality in Deindustrializing Societies*. New York, NY: Oxford University Press. 2012. 352 c.
70. Kalleberg A.L. *Precarious Lives: Job Insecurity and Well-being in Rich Democracies*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 2018. 248 c.
71. Rueda D. Insider–Outsider politics in industrialized democracies: the challenge to social democratic parties. *American Political Science Review*. 2005. №99(1). C. 61–74.

72. Eichhorst W., Tobsch V. Not so standard anymore? Employment duality in Germany. *Journal for Labour Market Research*. 2015. №48(2). C. 81–95.
73. Berglund T., Furåker B., Vulkan P. Is job insecurity compensated for by employment and income security? *Economic and Industrial Democracy*. 2014. №35(1). C. 165–184.
74. Emmenegger P. Barriers to entry: insider/outsider politics and the political determinants of job security regulations. *Journal of European Social Policy*. 2009. №19(2). C. 131–146.
75. Yoon Y., Chung H. New forms of dualization? Labour market segmentation patterns in the UK from the late 90s until the post-crisis in the late 2000s. *Social Indicators Research*. 2016. №128(2). C. 609–631.
76. Chung H. Dualization and subjective employment insecurity: explaining the subjective employment insecurity divide between permanent and temporary workers across 23 European countries. *Economic and Industrial Democracy*. 2019. №40(3). C. 700–729.
77. Palier B., Thelen K. Institutionalizing dualism: complementarities and change in France and Germany. *Politics & Society*. 2010. №38(1). C. 119–148.
78. Lukac M., Doerflinger N., Pulignano V. Developing a cross-national comparative framework for studying labour market segmentation: measurement equivalence with latent class analysis. *Social Indicators Research*. 2019. №145(1). C. 233–255.
79. Schwander H, Häusermann S. Who is in and who is out? A risk-based conceptualization of insiders and outsiders. *Journal of European Social Policy*. 2013. №23(3). C. 248–269.
80. Jessoula M., Graziano P., Madama I. Selective flexicurity in segmented labour markets: the case of Italian ‘mid-siders’. *Journal of Social Policy*. 2010. №39(4). C. 561–583.
81. Paugam S. *Le Salarié De La Précarité: Les Nouvelles Formes De L’Intégration Professionnelle*. Préface Inédite De L’Auteur. Paris: Presses universitaires de France. 2007. 464 c.

82. Prosser T. Dualization or liberalization? Investigating precarious work in eight European countries. *Work, Employment and Society*. 2016. №30(6). С. 949–965.
83. Davidsson J., Naczyk M. The Ins and Outs of Dualisation: A Literature Review. *RECOWE Working Paper Series*. 2009. № 2. С.1–46.
84. Non-standard Employment Around the World: Understanding Challenges, Shaping Prospects. ILO. 2016. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_534326/lang--en/index.htm (Дата звернення: 10.10.2022).
85. Olsthoorn M. Measuring precarious employment: a proposal for two indicators of precarious employment based on set-theory and tested with Dutch labor market-data. *Social Indicators Research*. 2014. №119(1). С. 421–441.
86. A Quantum Leap for Gender Equality: For a Better Future of Work for All. Geneva: ILO. 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_674831.pdf (Дата звернення: 10.10.2022).
87. Green F., Dickerson A., Carruth A. An Analysis of Subjective Views of Job Insecurity. *University of Kent Department of Economics Discussion Paper Series*. 2001. №1(8). С. 1–25.
88. Jaehrling K. The Atypical and Gendered ‘Employment Miracle’ in Germany: a result of employment protection reforms or long-term structural changes? In: Piasna A, Myant M (eds) *Myths of Employment Deregulation: How it neither Creates Jobs nor Reduces Labour Market Segmentation*. Brussels: ETUI. 2017. С. 165–184.
89. Klandermans B., Hesselink J.K., Van Vuuren T. Employment status and job insecurity: on the subjective appraisal of an objective status. *Economic and Industrial Democracy*. 2010. №31(4). С. 557–577.
90. Marx P., Picot G. Three approaches to labor-market vulnerability and political preferences. *Political Science Research and Methods*. 2020. №8(2). С. 356–361.

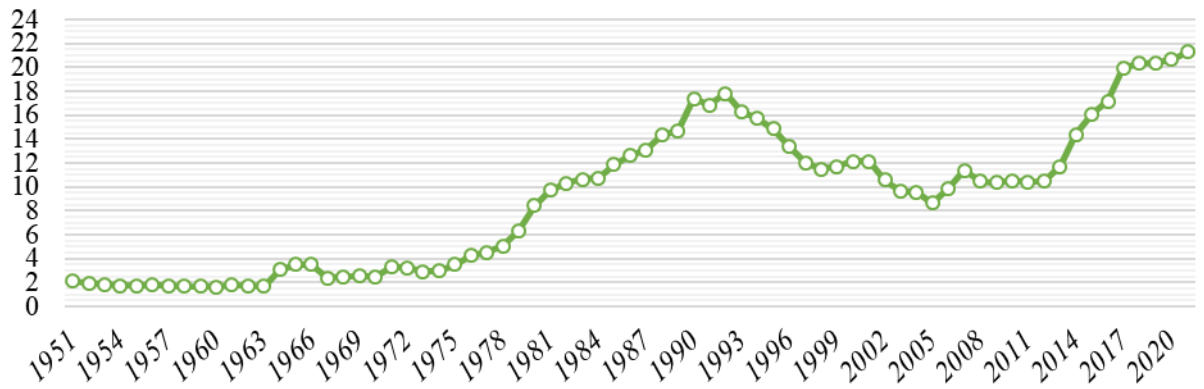
91. Hunter D., Leslie K. Statistical Definition and Measurement of Dependent “Self-Employed” Workers: Rationale for the Proposal for a Statistical Category of Dependent Contractors 20th International Conference of Labour Statistics Geneva. Geneva: ILO. 2018. C. 1–26.
92. Jansen G. Self-employment as Atypical or Autonomous Work: diverging effects on political orientations. *Socio-Economic Review*. 2019. №17(2). C. 381–407.
93. Stark O., Bloom D. The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*. 1985. №75(2). C. 173–178.
94. Becker G. Investment in Human Capital. *Journal of Political Economy*. 1962. №70(5). C. 9–49.
95. Schultz T. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. №51. C. 1–17.
96. Johnston R.J., Pattie C. Entropy-maximizing and the iterative proportional fitting procedure. *Professional Geographer*. 1993. №45(3). C. 317–322.
97. De Haas H. The determinants of international migration. *IMI Working Papers*. 2011. №32. C. 1–35.
98. Ann-Jolin Franciska Adele Grüne. To What Extent Does The New Economics of Labour Migration Theory (NELM) Explain Refugee Remittances? A Case Study of the Cause of Migration and Remittances Sent by Somalis in Finland. *University of Helsinki*. 2017. URL: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/225213/gradu_annjolin_gruene2017.pdf?sequence=2 (Дата звернення: 10.10.2022).
99. Bueno X., Prieto-Rosas V. Migration Theories. *Universitat Autònoma de Barcelona*. 2019. URL: https://ced.cat/wp-content/uploads/2019/09/Bueno_and_Prieto_Rosas__Migration_Theories_Preprint__2019.pdf (Дата звернення: 10.10.2022).

РОЗДІЛ II. ПОКАЗНИКИ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІК КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

2.1 Тренди сучасної міграційної та інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів

Безпека є важливим аспектом міграційної політики, що впливає на різні сфери суспільного життя. Ефективне управління міграційними потоками повинно враховувати як національну, так і міжнародну безпеку. Безпека є невід'ємною частиною міграційної політики, що включає заходи для захисту національних інтересів, соціальної стабільності та економічного розвитку. Забезпечення безпеки вимагає комплексного підходу, що включає ефективний контроль кордонів, захист прав мігрантів, сприяння їх інтеграції та міжнародне співробітництво.

Міграція є однією з ключових економічних категорій, що чинить суттєвий вплив на соціально-економічний, соціально-культурний, соціально-політичний розвиток на мікро- та макро-рівні як країн-донорів, так і країн-реципієнтів робочої сили. Відповідно основними причинами міграції населення є комбінації даних факторів. Додатково на сучасному етапі зростає вплив фактору політичної нестабільності та збройних конфліктів, що в першу чергу відбивається на глобальних міграційних тенденціях. В силу даного фактору населення змінює країну проживання не тільки з суто соціально-економічних мотивацій (тобто пошук кращих умов працевлаштування, вищого рівня соціальних благ такі як охорона здоров'я та освіта), але і виходячи з прагнення забезпечити власну безпеку та безпеку членів домогосподарства. Дана теза підкріплюється статистичними даними (рис. 2.1) – зокрема, на сучасному етапі глобально кількість вимушено переміщених осіб по всьому світі є найвищою за період ведення спостережень після II св.в.; так кількість біженців і вимушено переміщених осіб складає близько 21 млн. осіб [1] станом на 2021 р..

Рис. 2.1. Динаміка чисельності біженців і вимушено переміщених осіб по світу загалом (за методологією ООН), млн осіб, 1951-2021 рр.

Джерело: складено на основі даних [1].

Досліджуючи глибинні причини трудової міграції, науковці [2, с. 14-16] зауважують той факти, що хоча різниця в доходах і рівні життя між різними країнами є ключовою рушійною силою міжнародної трудової міграції – при цьому на дане явище накладаються особливості соціально-культурного характеру відповідних країн і регіонів. Додатковий вплив чинить також комплекс адміністративно-регуляторних заходів і державних політик стосовно внутрішньої та міжнародної трудової міграції. Наприклад, регіон Африки – загалом найбільш бідніший регіон світу – є регіоном походження для відносно незначних (в глобальному вимірі) міграційних потоків.

Відповідно дослідники [3, с. 4] пояснюють дане явище комплексом обмежень, що перешкоджають вільному руху населення в рамках глобальних міграційних потоків. Одним із таких чинників адміністративно-регуляторної природи є обмеження міграційної політики в розвинених країнах, що покликані лімітувати, локалізувати та фокусно направити тенденції міжнародних міграційних потоків як на рівні окремих регіонів, так і світу в цілому. В першу чергу, дані обмеження міграційних потоків покликані забезпечити стабільність у відповідних державах.

В контексті дослідження явища міжнародної трудової міграції необхідно зауважити, що існують обмеження об'єктивного характеру, що зумовлені в першу чергу недостатнім рівнем повноти та узгодженості в розрізі доступних

даних щодо обсягів і тенденцій міжнародної трудової міграції. Зокрема, найбільш розповсюджені серед профільних дослідників індекси міжнародної трудової міграції представляють розрізнені аспекти для різних періодів і регіонів; відповідно наявні дані є розрізненими – а іноді і фрагментарними – що суттєво ускладнює їх аналіз.

В світовому контексті більшість урядів (61% з дослідженої вибірки) дотримуються політики підтримки поточного рівня трудової міграції на стабільному рівні [4]. Узагальнені дані з проблематики подані в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характер державної політики щодо рівня міграції в розрізі досліджених урядів за регіонами світу

Регіон	Відсоток від дослідженої вибірки урядів, %			
	<i>Підтримують на сталому рівні кількість мігрантів</i>	<i>Прагнуть збільшити кількість мігрантів</i>	<i>Прагнуть зменшити кількість мігрантів</i>	<i>Не втручаються в міграційний процес або не мають відповідної офіційної державної політики</i>
Всі країни світу	61%	12%	13%	14%
<i>В регіональному розрізі</i>				
Північна Америка	100%	0%	0%	0%
Східна Азія	94%	6%	0%	0%
Південна Америка	76%	6%	9%	9%
Південна Азія	65%	10%	23%	2%
Європа	55%	32%	9%	5%
Африка	43%	4%	13%	40%

Джерело: складено автором на основі даних [4].

Зауважмо, що в аналізі, розглянутому вище, існують також інші підходи, а саме:

– 13% досліджених урядів здійснюють політику щодо зменшення рівня міграції в свою країну;

- 12% урядів підтримують політику щодо підвищення рівня міграції до країни;
- 14% урядів не мають офіційної політики, спрямованої на регулювання рівня міграції.

У регіональному вимірі більшість урядів, які мають на меті збільшити потік мігрантів до своїх країн, належать до регіону Європи (32% дослідженої вибірки) [4]. Водночас більшість урядів, які намагаються зменшити рівень міграції до своїх країн, розташовані в регіонах Азії (23% дослідженої вибірки) і Африки (13% від вибірки) [4].

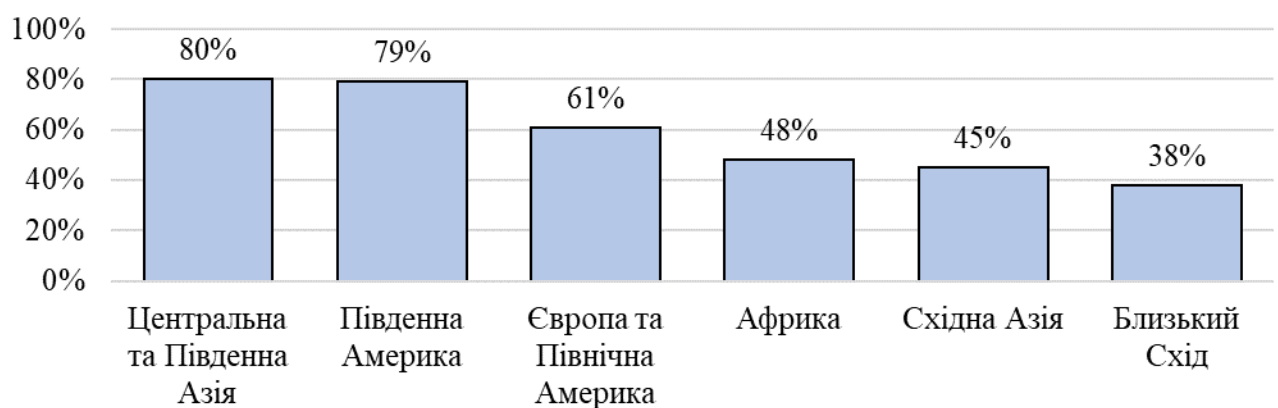
В контексті розгляду ключових обмежуючих факторів об'єктивного характеру, слід зазначити, що регуляторно-адміністративні та нормативно-правові бар'єри є не єдиними факторами, що обмежують рух населення в рамках міжнародної трудової міграції. В даному контексті вагомий вплив також має фінансовий бар'єр – зокрема, зміна країни в рамках працевлаштування є завданням, що пов'язане з суттєвими затратами різного роду, що має нести економічний агент. Міжнародна трудова міграція – як мета, завдання та процес для домогосподарства – об'єктивно потребує акумуляції адекватного обсягу ресурсів і їх одномоментної витрати. Відповідно міжнародні трудові мігранти потребують певного мінімально достатнього обсягу ресурсів для фінансування свого переїзду до країни цільового призначення. За браку адекватного рівня ресурсів особа не спроможна здійснити переїзд до іншої країни в рамках працевлаштування – навіть за наявності суттєвого соціально-економічного підґрунтя як то потреба в якісному місці роботи, прагнення забезпечити вищий рівень життя для домогосподарства в коротко- та довгостроковому періоді, необхідність накопичення стартового капіталу для відкриття власної справи, тощо.

В даному контексті зауважимо, що базова модель міжнародної трудової міграції передбачає, що населення переважно мігрує з економічних причин – за умови, що очікуваний дохід у країні міграції перевищує очікуваний дохід у країні походження за вирахуванням витрат на переїзд і пошук роботи в країні

цільового призначення. Однак, за ситуації коли домогосподарство не може отримати доступ до адекватного обсягу ресурсів, що необхідні для переїзду до країни цільового призначення, оцінювана різниця в рівні доходів у країні-реципієнті та країні-донорі робочої сили втрачає економічний зміст.

Варто підкреслити, що за належної підтримки відповідної політики міжнародна міграція може сприяти інклюзивному та сталому економічному розвитку. Зокрема, цей взаємозв'язок відображено у Цілях сталого розвитку №10.7.2 (ЦСР) [5]. Слід зазначити, що дана ціль сталого розвитку закликає національні уряди сприяти впорядкованій, безпечній і відповідальній міграції та мобільності населення, у тому числі через імплементацію спланованої та керованої міграційної політики. Базові міжнародні документи в цій сфері [6] також чітко вказують на важливість ефективної та обґрунтованої міграційної політики, яка має на меті досягнення довготривалих результатів у практичній площині – зокрема, стимулювання соціально-економічного розвитку на мікро- та макрорівнях як у країні-реципієнті, так і у країні-донорі робочої сили.

Зауважмо, що політика сприяння впорядкованій, безпечній і відповідальній міграції є поширеною у світі – зокрема, згідно з даними ООН, більше половини досліджених урядів у різних регіонах світу дотримуються такої моделі (рис. 2.2) [7].

Рис. 2.2. Частка країн, що відповідає ЦСР №10.7.2 за регіонами світу, %

Джерело: складено автором на основі даних [7].

У країнах Центральної та Південної Азії, а також Південної Америки спостерігається найвищий рівень урядової підтримки частково або повністю

інтеграції вищезазначених підходів до державної політики в даній сфері, досягаючи 80% і 79% відповідно [7]. На третьому місці, з помітно нижчим показником (61% дослідженої вибірки), розташовані уряди найбільш економічно розвинених регіонів, таких як Європа та Північна Америка [7].

Згідно з ЦСР №10.7.2, більше половини проаналізованих урядів (54% дослідженої вибірки) мають широкий спектр державних політик, спрямованих на стимулювання міграції та мобільності населення, реалізованих в упорядкований, безпечний і відповідальний спосіб. Крім того, аналіз конкретних заходів державної політики, спрямованих на сприяння співпраці між країнами та ключовими стейкхолдерами у площині міжнародної трудової міграції, показав, що 91% досліджених урядів впровадили міжвідомчий механізм координації міжнародної трудової міграції [8]. Додатково зазначається, що 90% досліджених урядів уклали двосторонні угоди щодо міграції з іншими країнами, що демонструє високий рівень ефективності управління міграційною політикою [8].

Аналіз [8] також вказує, що уряди часто застосовують комплексні підходи до управління міжнародною трудовою міграцією, більшість з яких зосереджені на проблематиці управління вхідними та вихідними потоками міграції [9-16]. Однак, також привертається увага до того, що міграційна політика часто не повністю узгоджена з іншими ключовими державними політиками в інших царинах, а саме в площинах сталого розвитку, боротьби зі стихійними лихами та наслідками зміни клімату. Зважаючи на це, додатково в рамках аналізу даної проблематики важливо висвітлювати загальні цілі сталого розвитку [17]. Перелік релевантних для досліджуваної проблематики цілей сталого розвитку подано на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Перелік релевантних цілей сталого розвитку в контексті міграційної політики

Джерело: складено автором на основі даних [17].

Дотримання вищезазначених цілей є ключовим для досягнення стійких і тривалих результатів у контексті стратегічного планування та реалізації державної політики в сфері міжнародної трудової міграції. Зазначимо, що врахування цих цілей має прямий або опосередкований вплив на широке коло стейкхолдерів як на мікро-, так і на макрорівні, сприяючи соціально-економічному розвитку як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Поглиблюючи аналіз, наголосимо, що міграція вважається насамперед соціально-демографічним і соціально-економічним явищем, але при цьому її найбільш довгострокові наслідки мають соціально-політичний характер, що проявляється на різних відрізках часу як прямо, так і опосередковано. Відповідно це впливає на державну політику як країн походження, так і країн призначення міжнародних трудових мігрантів.

В світлі цього відмітимо, що міжнародна трудова міграція впливає на внутрішню політику країни-реципієнта робочої сили в аспектах безпеки,

освіти, соціального забезпечення, державних послуг, іншого. При цьому чиниться вплив соціально-політичного характеру і на країну-донора робочої сили – в першу чергу, в частині державної політики щодо діаспори, а також проблематики підтримання соціально-економічного та демографічного балансу на рівні країни, регіону, окремої території [18, с. 2].

Відповідно перед країнами-донорами часто постає складна задача, що полягає в необхідності з одного боку балансування підтримки адекватного рівня доходів домогосподарств і забезпечення стабільного притоку валюти до країни – та з іншого боку забезпечення захисту прав громадян, які зайняті закордоном. В цьому контексті уряд країни-донора робочої сили усвідомлює, що не може ігнорувати масові порушення базових прав людини, яких зазнають громадяни закордоном – при цьому надмірно зосереджуючись суто на потребах економічного зростання та підтримання макроекономічної стабільності на короткострокову горизонті часу [19].

Відповідно вищезазначена науково-практична проблематика потребує адекватної відповіді на рівні держави. Розглядаючи найбільші виклики соціально-політичного характеру для уряду країни-донора робочої сили в розрізі міжнародної трудової міграції, МОП [20] виділяє ряд ключових нагальних задач, а саме:

1. Стимулювання підвищення рівня зайнятості громадян;
2. Захист і підтримка соціально-економічного добробуту громадян у країнах приймаючих мігрантів;
3. Максимізація позитивного впливу міжнародної трудової міграції на соціально-економічну динаміку розвитку держави.

Зауважимо, що даний комплекс викликів потребує системного підходу, а запропоновані заходи мають бути інтегровані та взаємопов'язані як під час планування, так і під час реалізації відповідної державної політики. Нижче наведено узагальнений перелік заходів на основі дослідження МОП [20], які були застосовані урядами різних країн для захисту громадян, які шукають працевлаштування за кордоном. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Ключові виклики соціально-політичного характеру на рівні уряду країни-донора робочої сили в розрізі міжнародної трудової міграції

Виклик	Коментарі
Сприяння зайнятості громадян	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Заходи зовнішнього спрямування:</i> встановлення дипломатичних відносин; посилення роботи служб працевлаштування – як державних, так і приватних; здійснення PR-заходів; проведення аналітично-інформаційних заходів для стейкхолдерів; укладення двосторонніх угод в розрізі міжнародної трудової міграції між урядами країни-донора та країни-реципієнта робочої сили; – <i>Заходи внутрішнього спрямування:</i> застосування інструментів управління пропозицією робочої сили (наприклад, створення трудового реєстру); налагодження експорту послуг корпоративного сектору; планування та реалізація політики, що спрямована на боротьбу з т.зв. відтоком мізків.
Захист і підтримка добробуту громадян закордоном	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Встановлення та виконання ряду стандартів:</i> нормування грошової компенсації та відпрацьованих годин в рамках трудових договорів; впровадження заходів з контролю звільнень найманих працівників; укладання двосторонніх угод в площині соціального забезпечення; запровадження ефективних заходів контролю та обмежень на виїзд окремих вразливих категорій громадян (в першу чергу, неповнолітніх осіб); – <i>Нагляд за приватними агентствами з найму працівників:</i> ліцензування рекрутингових фірм; запровадження інструментів в площині гарантій виконання та штрафів; обмеження розміру комісії за найм; імплементація заходів проти нелегального вербування та «сірої» міграції; – <i>Розбудова служби підтримки трудових мігрантів:</i> надання комплексу інформаційно-консультаційних послуг перед виїздом на місце роботи закордон; надання послуг аташе з питань праці в країні призначення; розбудова мережі громадських закладів і центрів для трудових мігрантів закордоном; надання соціального страхування трудовому мігранту; надання послуг з підтримки домогосподарств, які залишилися без засобів для існування внаслідок хвороби, каліцтва або загибелі міжнародного трудового мігранта; запровадження допомоги з навчання та працевлаштування при поверненні громадян до країни походження; екстрена евакуація або репатріація громадян – міжнародних трудових мігрантів.
Максимізація позитивного ефекту від міжнародної	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Підтримка грошових переказів міжнародних трудових мігрантів:</i> вдосконалення державної політики на валютному ринку з фокусом на полегшення практики здійснення грошових переказів офіційними каналами для міжнародних трудових мігрантів;

<p>трудової міграції на динаміку соціально-економічного розвитку держави</p>	<p>розбудова комплексу фінансових сервісів в площині грошових переказів на рівні країни, регіону, окремої території;</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Стимулювання заощаджень та інвестицій міжнародних трудових мігрантів і членів їх домогосподарств:</i> розвиток спеціальних фінансових інструментів, що сфокусовані на потреби міжнародних трудових мігрантів і членів їх домогосподарств, що націлені на ріст заощаджень; полегшення процесу інвестування приватного капіталу в країні походження; надання інформаційно-консультаційних послуг для малих приватних інвесторів; розбудова програм доступної іпотеки на придбання житла та іншої нерухомості міжнародними трудовими мігрантами; підтримка ініціатив з фінансування мікро-, малого та середнього бізнесу, що належить міжнародним трудовим мігрантам і членам їх домогосподарств. – <i>Повернення кваліфікованих працівників додому:</i> надання спеціальних послуг з працевлаштування, а також нематеріального заохочення міжнародних трудових мігрантів при поверненні до країни походження; укладання двосторонніх угод про навчання міжнародних трудових мігрантів.
--	---

Джерело: складено автором на основі матеріалів [20].

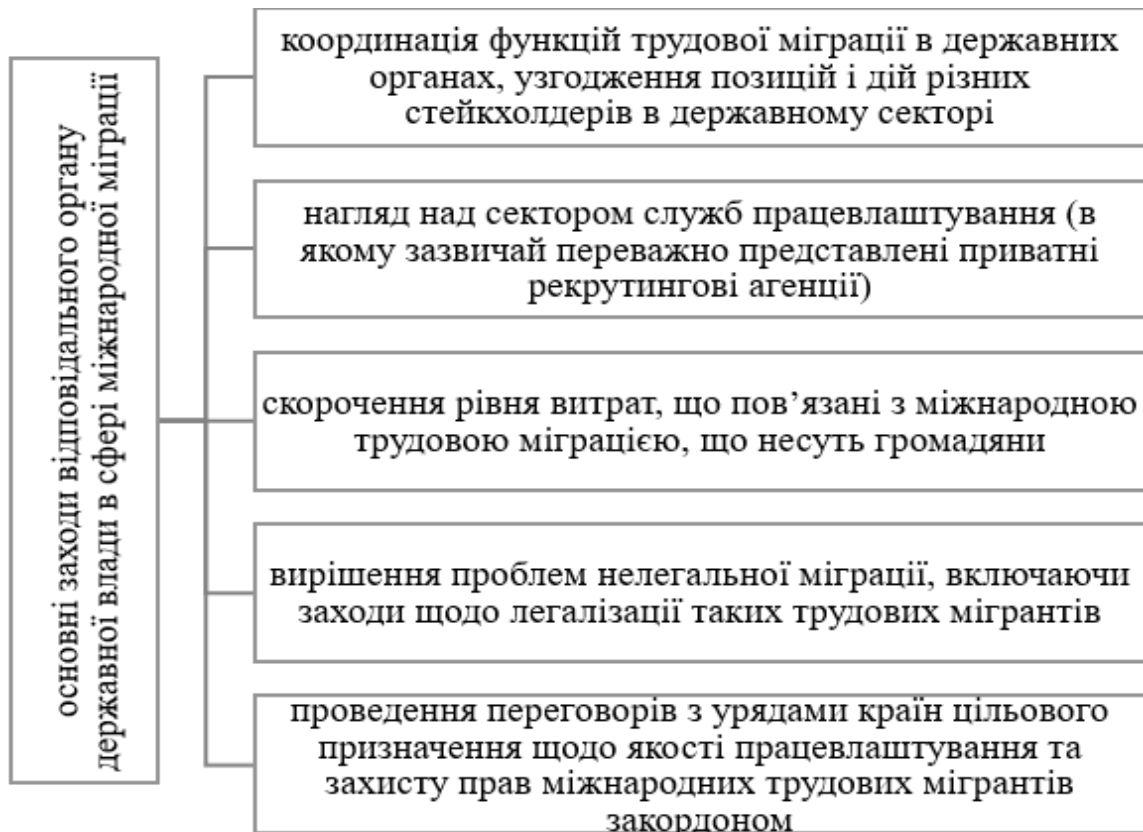
Декілька країн, таких як Бангладеш, Індія, Філіппіни та Шрі-Ланка, створили спеціалізовані міністерства, що займаються питаннями працевлаштування громадян за кордоном та забезпечення їх добробуту в рамках зайнятості у країнах призначення [20]. Зауважимо, що у багатьох країнах, що розвиваються, ці функції виконуються міністерствами праці та соціальної політики.

Водночас, існують приклади, коли управління міжнародною трудовою міграцією покладено на міністерства закордонних або внутрішніх справ, де міркування безпеки можуть домінувати над соціально-економічними аспектами функціонування міжнародного ринку праці. Відокремлення завдань працевлаштування громадян за кордоном від міністерств праці та соціальної політики часто призводить до негативних наслідків.

МОП закликає уряди надавати ключову роль у формуванні державної політики з трудової міграції саме міністерствам праці та соціальної політики, а також закріпити за цими органами відповідальність за розробку та імплементацію відповідних програм [20]. Такий підхід сприяє більшому дотриманню міжнародних стандартів у сфері праці на національному рівні.

МОП також рекомендує проводити консультації з міжнародними експертами для вирішення специфічних проблем ринку праці, зокрема щодо вразливих груп населення, які прагнуть працевлаштування за кордоном [20].

Наголосимо, що з практичної точки зору, основні заходи у країнах, що розвиваються, спрямовані на різні аспекти функціонування механізму міжнародної міграції. Ці заходи повинні бути в центрі уваги відповідального державного органу, як показано на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Основні заходи в рамках покращення становища громадян, які зайняті за кордоном, що мають здійснюватися відповідальним органом державної влади

Джерело: складено автором на основі матеріалів [20].

Варто зазначити, що в більшості країн, що розвиваються, витрати домогосподарств на міжнародну трудову міграцію є надто високими через такі фактори, як завищені збори, що стягуються рекрутинговими агентствами; значні витрати на оплату різноманітних бюрократичних процедур, пов'язаних з виїздом громадянина за кордон з метою працевлаштування; приховані витрати, спричинені корупційними практиками з боку чиновників різного

рівня. Додатковим фактором в даному контексті, що має опосередкований вплив, є надмірна консолідація сектору рекрутингових агенцій сектора рекрутингових агентств, що призводить до встановлення невідгідних умов для домогосподарств. Відповідно, збалансована міграційна політика має на меті знизити вищезгадані прямі та опосередковані витрати та сприяти руху робочої сили в рамках міжнародної міграції.

Зауважимо, що ключове завдання в площині адекватної державної політики в царині міжнародної трудової міграції є дієва ідентифікація даних бар'єрів і ефективне скорочення витрат для громадянина, який бажає виїхати закордон з метою коротко- або довгострокового працевлаштування. Такий підхід є важливим не тільки з точки зору підкреслення соціальної спрямованості держави, але і виконує ряд важливих завдань в площині забезпечення макроекономічної стабільності та стимулювання соціально-економічного зростання національної економіки – зокрема, за рахунок сприяння росту рівня заощаджень і інвестицій домогосподарств, які отримують регулярні грошові перекази у країні-донорі робочої сили.

Захист міжнародних трудових мігрантів є важливим аспектом розробки та імплементації державної політики в цій сфері як у країнах походження, так і в країнах призначення. Забезпечення дотримання прав людини та трудових прав громадян, які виїхали для працевлаштування за кордоном, розпочинається ще в країні походження. В межах комплексного рішення відбувається підготовка громадян до умов роботи за кордоном, а також надання їм вичерпної інформації про їхні права в країні призначення.

Додатково в країнах-донорах міжнародних трудових мігрантів в межах забезпечення їх прав та свобод у сфері працевлаштування здійснюється низка ініціатив на мікро- та макрорівнях, орієнтованих на основних стейкхолдерів, а саме:

- впровадження міжнародних трудових стандартів;
- орієнтування та інформування громадян перед виїздом за кордон для короткострокової або довгострокової роботи;

- контроль за діяльністю приватних рекрутингових агентств;
- забезпечення ефективного виконання міграційної політики та управління консульською підтримкою;
- забезпечення укладання стандартних трудових договорів, що захищають права людини та трудові права мігрантів;
- укладання двосторонніх угод та меморандумів з основними країнами-реципієнтами робочої сили;
- співпраця з міжнародними партнерами та громадськими організаціями для підтримки громадян під час їх перебування за кордоном;
- розвиток фондів соціального страхування та програм соціальної підтримки сімей мігрантів, які залишилися без засобів існування;
- сприяння реінтеграції громадян, що повертаються до країни походження.

Зауважимо, країни-донори робочої сили мають обмежені можливості контролю за умовами працевлаштування своїх громадян після виїзду. Таким чином, в практичній площині уряди намагаються надати громадянам всю необхідну інформацію ще до їх виїзду, щоб вони могли уникнути не вигідних умов та потенційних ризиків. Це має сприяти посиленню позицій громадян, які би не погоджувалися на не вигідні пропозиції щодо працевлаштування за кордоном, не знаючи про потенційні ризики, що на них очікують. Зокрема, міжнародних трудових мігрантів отримують інформацію про умови життя та праці в країні призначення, соціально-культурні та релігійні особливості, а також основні положення та нормативно-правові аспекти трудового законодавства цих країн.

Наголосимо, що переважна більшість країн дозволяє своїм громадянам приймати трудові пропозиції за кордоном, однак лише незначна кількість з них володіє адекватною регуляторною інфраструктурою, яка надає можливість державним органам здійснювати контроль і нагляд за умовами працевлаштування громадян у рамках міжнародної трудової міграції. Звернімо увагу, що в деяких випадках масштаб зловживань, яких зазнають громадяни

окремих країн за кордоном у рамках коротко- або довгострокової зайнятості, призвів до того, що уряди змушені були запровадити нормативно-правові механізми регулювання міжнародної трудової міграції та забезпечення більш ефективного захисту своїх громадян за межами країни. Варто зазначити, що ця задача є надзвичайно складною з точки зору практичної реалізації, вимагаючи дієвого двостороннього співробітництва, підкріпленого комплексом регіональних коопераційних угод, зокрема у рамках інтеграційних об'єднань, що сприяють вільному руху робочої сили та забезпечують кращу основу для дотримання прав міжнародних трудових мігрантів у країнах призначення.

Незважаючи на те, що країни походження та приймаючі держави несуть спільну відповідальність за захист прав громадян, які виїхали з метою працевлаштування, їхні фактичні обов'язки значно різняться. Це зумовлено кількома причинами: по-перше, досвід трудового мігранта змінюється на кожному етапі процесу, по-друге, уряди мають значно ширші можливості здійснювати нагляд за міжнародними трудовими мігрантами на власній території і набагато менші можливості контролювати їхні умови праці за кордоном. Відповідно до міжнародних правових концепцій [20, 21], країни-донора і країни-реципієнти робочої сили несуть спільну відповідальність за вирішення міграційних питань. Однак, на практиці цей підхід є найбільш ефективним для тимчасових або сезонних трудових мігрантів.

Аналогічно фактори соціально-економічної, соціально-культурної, соціально-політичної природи можуть суттєво відрізнятися в країнах походження та приймаючих державах. Однак, основні цілі міграційної політики приймаючих країн можна узагальнити наступним чином:

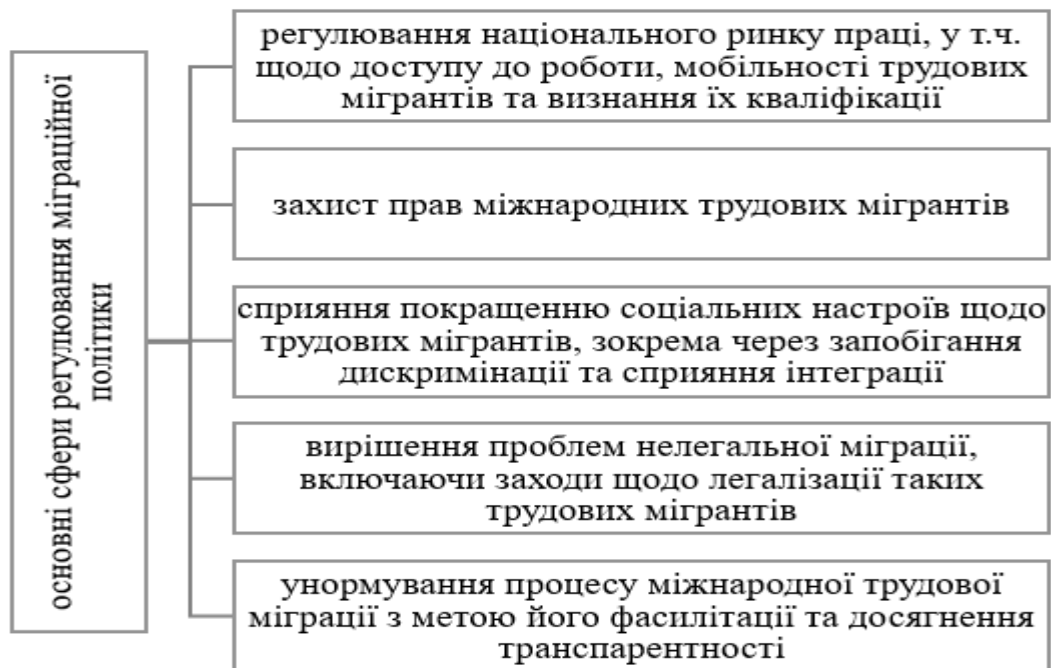
- управління ринком праці, включаючи залучення міжнародних трудових мігрантів відповідно до потреб національної економіки та контроль нелегальної міграції;
- максимізація вигод від міжнародної трудової міграції для країни-реципієнта робочої сили;

– мінімізація негативних наслідків, пов'язаних з прийомом міжнародних трудових мігрантів, що можуть мати соціально-економічний, соціокультурний та соціально-політичний характер.

Наголосимо, що громадська думка на міжнародному та національному рівнях відіграє ключову роль у формуванні міграційної політики приймаючих країн. Політики прагнуть зберегти електоральну підтримку, формуючи міграційну політику таким чином, щоб вона відповідала інтересам широких груп зацікавлених сторін, включаючи громадян приймаючої країни та міжнародних трудових мігрантів.

Зауважимо, що міграційна політика в приймаючих країнах має не лише враховувати потреби цих держав, але й забезпечувати захист прав міжнародних трудових мігрантів. В світлі цього перед урядами постає задача узгодження низки взаємопов'язаних політичних вимог в розрізах регулювання національного ринку праці, забезпечення захисту прав міжнародних трудових мігрантів, захисту місцевих працівників і національного бізнесу. Відповідно це зумовлює необхідність у реалізації комплексу регуляторних заходів з боку уряду приймаючої країни в рамках розробки та імплементації міграційної політики. Даний комплекс регуляторних заходів висвітлено на рис. 2.5.

Наголосимо, що фактично міграційна політика здебільшого формується під впливом мотивацій та дій урядів економічно розвинених країн, які прагнуть задовольнити потреби власного ринку праці. Ця тенденція спостерігається з 1990-х років, коли уряди багатьох країн Європи та Північної Америки використовували інструмент міжнародної трудової міграції для швидкого задоволення дефіциту робочої сили різних рівнів кваліфікації. Основні цілі урядів приймаючих країн у контексті збільшення пропозиції на ринку праці за рахунок міжнародної міграції представлені в табл. 2.3.

Рис. 2.5. Ключові сфери регулювання в рамках міграційної політики
приймаючої країни

Джерело: складено автором на основі матеріалів [9-16].

Таблиця 2.3

**Основні цілі уряду приймаючої країни в контексті збільшення
пропозиції на ринку праці за рахунок інструменту міжнародної трудової
міграції**

Цілі	Коментарі
Підтримка стратегічних галузей національної економіки	– Уряди приймаючих країн можуть вдаватися до інструменту міжнародної трудової міграції для заповнення прогалин в розрізі дефіциту робочої сили відповідного рівня кваліфікації в пріоритетних галузях і секторах національної економіки
Вирішення проблеми негативного впливу старіння населення	– Старіння населення та інші негативні соціально-демографічні тренди можуть слугувати мотивацією для урядів приймаючих країн використати міжнародний міграційний механізм з метою швидкого поповнення дефіциту на національному ринку робочої сили
Розв'язання задачі заповнення економічно непривабливих сфер зайнятості	– Уряди приймаючих країн можуть вдатися до інструменту залучення міжнародних трудових мігрантів з метою заповнення позицій на ринку праці, що потребують низької кваліфікації та відповідно є низькооплачуваними, які місцеві працівники не бажають займати

Згладження пікових дефіцитів на національному ринку праці, що пов'язані з циклічністю національної та глобальної економіки	– В рамках залучення міжнародних трудових мігрантів уряди приймаючих країн можуть вирішувати задачу заповнення тимчасово утворених дефіцитів на ринку праці в світлі зміни фази економічного циклу або задоволення пікових потреб в робочій силі в рамках сезонних робіт (наприклад, в сільськогосподарському секторі, секторі туризму, будівельному секторі, тощо)
Забезпечення макроекономічної стабільності в рамках боротьби з ростом інфляції, що зумовлена суттєвим ростом заробітних плат в національній економіці	– Уряди приймаючих країн можуть вдаватися до залучення міжнародних трудових мігрантів з метою обмеження темпів зростання рівня заробітних плат в окремих секторах і галузях національної економіки, що покликано знизити інфляційний тиск внаслідок надмірно високого темпу росту доходів населення, що не є забезпеченим реальним економічним розвитком

Джерело: складено автором на основі матеріалів [9-16].

В даному контексті суттєво поширилися практика вибіркової міграційної політики. Наприклад, уряди Австралії та Канади вдаються до комплексного підходу, що передбачає не тільки залучення міжнародних трудових мігрантів на конкретні напрямки зайнятості для негайного скорочення дефіциту робочої сили, але також залучення працівників з країн-донорів робочої сили на основі їхньої довгострокової спроможності інтегруватися на ринку праці країни цільового призначення. В результаті, міжнародні трудові мігранти спроможні вільно обирати різні сфери діяльності та змінювати місце роботи за бажанням. Відповідно в довгостроковому вимірі це сприяє суттєвому пришвидшенню та стабільності темпу соціально-економічного розвитку в країнах-реципієнтах робочої сили.

Зауважимо, що інші розвинені країни (в першу чергу, США) спрямовують свої зусилля на пристосування працівників з інших країн до нагальних потреб свого внутрішнього ринку праці [8-9]. Це складне завдання, оскільки в практичній площині складно визначити дефіцит робочої сили для кожної професії в певний момент часу та для кожного регіону країни. У відповідь на цей виклик американський уряд зазвичай використовує аналітичні інструменти, що покликані визначити, де існує дефіцит на ринку робочої сили. Відповідно управління міграційною політикою відбувається на основі поточної ситуації на ринку робочої сили.

Додатково в контексті специфіки міграційної політики економічно розвинених країн на компанії-роботодавців може бути покладено обов'язок довести, що для конкретної сфери зайнятості існує суттєвий дефіцит місцевих кадрів (тобто громадян країни-реципієнта робочої сили). В рамках даного підходу уряд може вимагати від роботодавців довести факт докладених зусиль, що були спрямовані на пошук місцевих працівників з адекватним рівнем кваліфікації, але виявилися неуспішними в результаті. Відповідно виконання таких вимог може бути затратним і тривалим. За даними [8-9], ряд провідних європейських країн такі як Великобританія, Німеччина, Франція скасували такий підхід до регулювання міграційної політики праці для широкого кола професій як недоцільний і невиправданий.

Зауважимо, що за переважною більшістю країн *OECD* відповідно до даних платформи *IMPALA* [22, 23] виявляє тренд до застосування регулювання, що є більш складним і обмежувальним, починаючи з 1990-х рр.. Аналогічно розповсюджується практика більш диференційованого підходу до окремих категорій мігрантів, наприклад, у розрізі рівня кваліфікації міжнародних трудових мігрантів. В світлі цього дослідження [24, с. 11-12] зазначає розширення міграційної політики приймаючих країн, що не фокусується виключно на нелегальних мігрантах, але і охоплює висококваліфікованих мігрантів і студентів.

Рівень освіти та навичок робочої сили стрімко зростає по світу - як в розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються. Відповідно росте і потік висококваліфікованих мігрантів. Це підтверджується даними *OECD*, зокрема, кількість мігрантів з вищою освітою зросла на 108% в країнах *OECD* з 2001 р. [25]. Додатковим підтвердженням даному тренду є ріст частки мігрантів у групі населення працездатного віку, що має вищу освіту на +5 п.п. до 16% [25]. В даному контексті зауважимо, що близько половини висококваліфікованих мігрантів у країнах *G20* походять з інших країн даної групи, і приблизно така ж частка припадає на країни *OECD*.

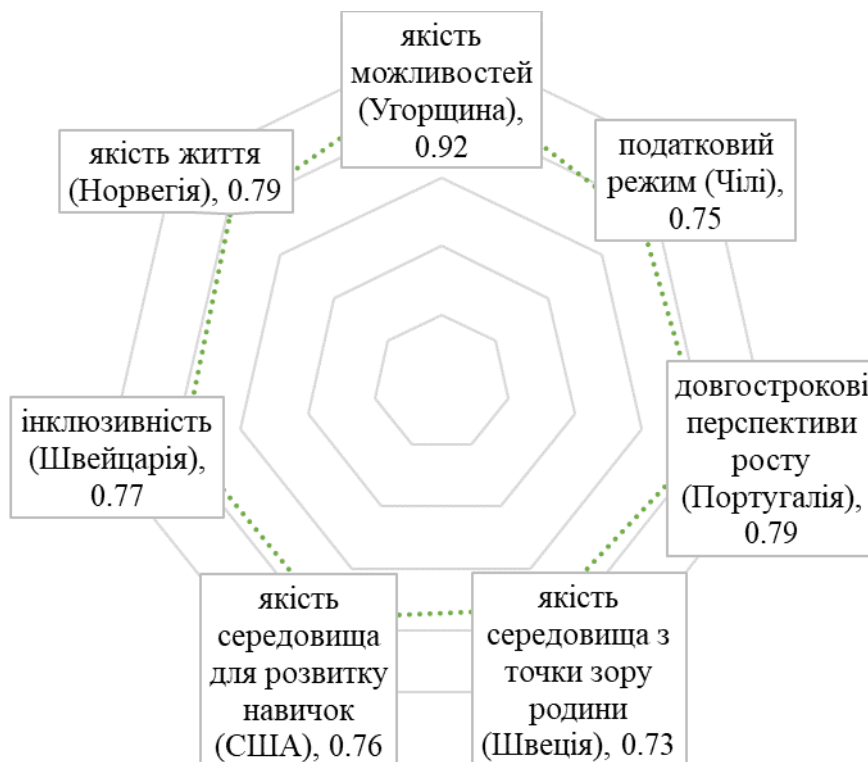
В світлі цього постає нагальна потреба в формуванні та імplementації міграційної політики, що сфокусована на зростаючу групу мігрантів з високим рівнем кваліфікації. Зауважимо, що для даної цільової групи традиційна міграційна політика має бути модифікована, спираючись на ключові потреби стейкхолдерів і виходячи з особливостей даного сегменту в рамках міжнародної міграції [26, с. 23-24]. Відповідно в рамках розробки та імplementації міграційної політики для сегменту висококваліфікованих мігрантів необхідно спиратися як на блок заходів, що є характерним для базової традиційної міграційної політики, так і реалізовувати окремий фокусний блок, що відповідає на специфічний запит стейкхолдерів стосовно сегменту висококваліфікованих міжнародних трудових мігрантів.

Зокрема, виявило, що міграційна політика впливає на привабливість приймаючої країни для висококваліфікованих працівників, дослідників і потенційних студентів. В даному розрізі, велике значення відіграють: *легкість возз'єднання сімей; легкість зміни статусу (тимчасовий, постійний) у приймаючій країні* [27-29]. Однак, для іноземних підприємців – як групи висококваліфікованих міжнародних трудових мігрантів – міграційна політика приймаючої країни не відіграє такої великої ролі [27-29].

В даному контексті *OECD* розроблено методичний підхід [30], що вивчає ступінь привабливості окремих країн для висококваліфікованих працівників. Відповідно в рамках даного підходу аналізується ряд показників:

- Якість можливостей для міжнародних трудових мігрантів;
- Податковий режим;
- Довгострокові перспективи росту;
- Якість середовища з точки зору родини міжнародного трудового мігранта;
- Якість середовища для розвитку навичок міжнародного трудового мігранта;
- Інклюзивність;
- Якість життя.

Відповідно країни даної групи оцінюються за наведеними вище критеріями, та формується рейтинг привабливості для висококваліфікованих працівників. Ряд провідних країн *OECD* в рамках даного підходу подано на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Країни *OECD* з найвищими показниками за напрямками інтеграції міжнародних трудових мігрантів (за методологією *Migrant Integration Policy Index*), п., 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [30].

При цьому в практичній площині на прикладі міграції індійських дослідників вони зазвичай не були поінформовані про міграційні правила країни призначення, і сприймали цей процес як неминучу бюрократичну перешкоду [28]. Вплив міграційної політики (особливо щодо прав особи після в'їзду) суттєво впливає на подальше бажання висококваліфікованого працівника продовжити свою діяльність у даній країні після закінчення трудового договору. При цьому це охоплює як легкість отримання візи після навчання та прав на постійне проживання, так і легкість професійної мобільності в розрізі пошуку привабливих позицій і необхідності прив'язуватися до єдиного місця роботи [28].

І навпаки, більш обмежувальна політика після в'їзду, як правило, має негативний ефект, підштовхуючи осіб до міграції до країн з ширшими правами після в'їзду [3, 27]. При цьому відстрочений доступ до прав постійного місця проживання та роботи може також мати зворотний ефект, оскільки такий стан може тимчасово утримувати висококваліфікованих мігрантів, які в іншому випадку бажають повернутися до країни походження, доки їм не вдасться отримати права на постійне проживання (або громадянство) [3, 27].

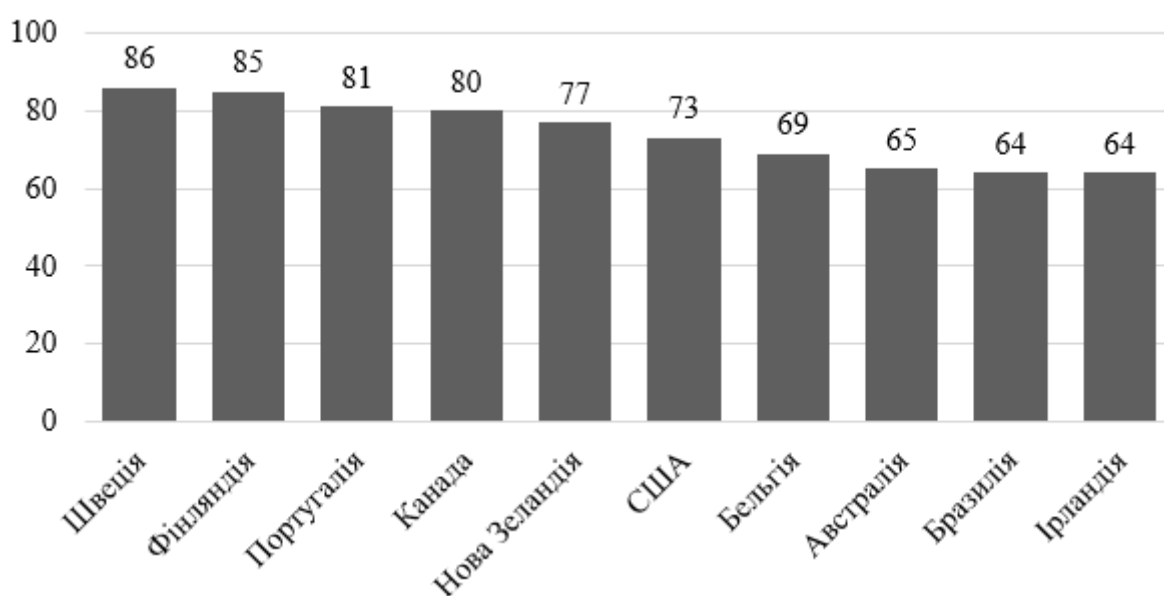
В силу цього особливого значення для успішності міграційної політики набуває фактор *інтеграції міжнародних трудових мігрантів у приймаючій країні*. Основною ефективною інтеграції є взаємовигідна взаємодія між стейкхолдерами – міжнародними трудовими мігрантами, соціумом і урядом приймаючої країни [18, с. 2]. Відповідно основний вплив на ефективність інтеграції чинить ставлення соціуму та уряду до міжнародних трудових мігрантів. Додатково на процес інтеграції впливає характер і якість потоку міграції до приймаючої країни.

Інтеграція міжнародних трудових мігрантів тісно пов'язана з захистом прав людини, скороченням впливу ефекту дискримінації, зайнятості, громадської безпеки, соціальної стабільності, охорони здоров'я, освіти, зовнішньополітичної ситуації та національної безпеки. Відповідно підтримка соціального, економічного та культурного включення міжнародних трудових мігрантів у нове середовище в країнах призначення, а також здійснення ефективною інформаційної роботи серед соціуму щодо внеску громадян інших країн, які переїзять з метою працевлаштування, можуть посилити позитивний ефект в рамках міжнародної міграції [29].

Відповідно методологія *Migrant Integration Policy Index* [30] виділяє 3 ключові блоки аналізу інтеграції міжнародних трудових мігрантів:

- Захист основних прав міжнародних трудових мігрантів;
- Рівність можливостей в приймаючій країні;
- Майбутні перспективи міжнародного трудового мігранта в приймаючій країні.

При цьому особливий фокус направлений на тимчасовість або постійність інтеграції міжнародного трудового мігранта в приймаючій країні. Відповідно це впливає на рівень залученості особи в соціально-культурний і соціально-політичний контекст країни цільового призначення. Такий підхід є комплексним за своєю сутністю і забезпечує рівні права, можливості, безпеку для міжнародних трудових мігрантів і громадян приймаючої країни. Така міграційна політика заохочує соціум сприймати міжнародних трудових мігрантів як рівних собі та потенційними громадянами даної країни. Країни з найвищим рейтингом в рамках *Migrant Integration Policy Index* подано на рис. 2.7.

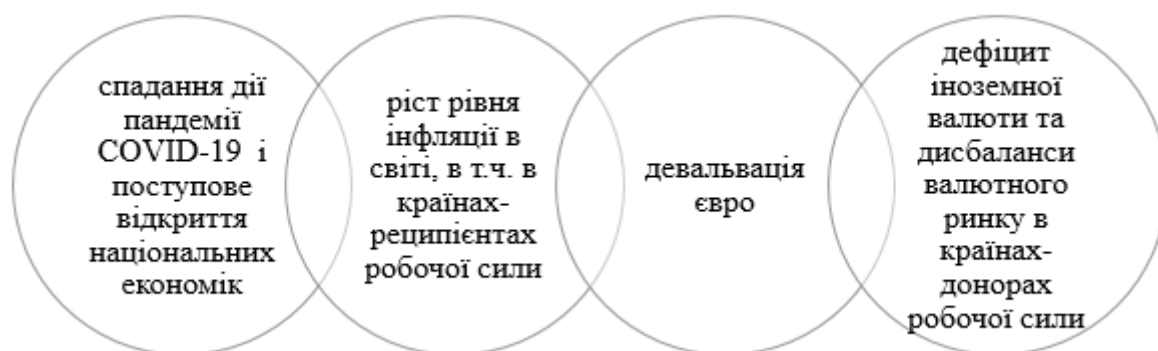
Рис. 2.7. ТОП-10 країн *OECD* за рівнем інтеграції міжнародних трудових мігрантів (за оцінками *Migrant Integration Policy Index*), п., 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [30].

Зауважимо, що виділені вище країни з точки зору інтеграції застосовують підхід, що є комплексним за своєю сутністю і забезпечує рівні права, можливості, безпеку для міжнародних трудових мігрантів і громадян приймаючої країни. Така міграційна політика заохочує соціум сприймати міжнародних трудових мігрантів як рівних собі та потенційними громадянами даної країни.

2.2 Динаміка та структура обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів

За прогнозами Світового банку [31], в кінці 2023 р. очікувалося, що зростання світових потоків грошових переказів у 2024 р. становитиме 3,1%. Попередні дані експертів Світового банку [31] зазначали, що станом на 2022 р. потоки грошових переказів до країн, що розвиваються, формувалися під впливом ряду драйверів загальної та специфічної природи. Комплекс даних факторів узагальнено на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Комплекс основних драйверів впливу на динаміку грошових переказів міжнародних трудових мігрантів станом на 2022 р.

Джерело: складено автором на основі даних [31].

Одним з таких факторів є *поступове відкриття окремих секторів і галузей національної економіки країн-реципієнтів робочої сили внаслідок спадання тренду пандемії COVID-19* [31] – що, в свою чергу, суттєво покращило ситуацію міжнародних трудових мігрантів у даних країнах в розрізі рівня їх доходів і статусу зайнятості. Відповідно це сприяло росту обсягу та динаміки грошових переказів їх домогосподарствам у країнах походження.

При цьому, тиск на рівень доходів міжнародних трудових мігрантів (і відповідно рівень грошових переказів до країн-донорів робочої сили) чинив фактор *зростаючої інфляції* [31] – першочергово, в розвинених країнах. В

свою чергу, зростання рівня інфляції негативно впливало на стан реальних доходів міжнародних трудових мігрантів.

Додатково на динаміку грошових переказів у 2022 р. чинить вплив фактор *девальвації євро* [31]. Відповідно на сучасному етапі відбувається зниження обсягу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів з держав ЄС до своїх країн походження у доларовому еквіваленті.

На завершення, в переліку ключових факторів впливу на обсяг і динаміку грошових переказів міжнародних трудових мігрантів експерти Світового банку виділяють фактор *дефіциту іноземної валюти та різних обмінних курсів національної валюти в країнах-донорах робочої сили* [31]. В світлі цього офіційний потік грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів скорочується – в силу того, що дані грошові перекази переміщуються альтернативні канали напівофіційного характеру, що пропонують кращі обмінні курси.

В світлі вищеназваних факторів Світовий банк оцінив, що зростання рівня грошових переказів становило 3.8% у 2023 р. [31]. У світлі вищеназваних факторів Світовий банк очікує, що зростання рівня грошових переказів сповільниться. Глобальна економічна нестабільність, включаючи наслідки пандемії COVID-19 та економічних санкцій, може негативно вплинути на доходи мігрантів, знижуючи їх можливості надсилати гроші до своїх рідних країн. Посилення контролю за міграцією та запровадження більш жорстких візових режимів можуть обмежити потоки робітників-мігрантів, що також сприятиме зниженню обсягів грошових переказів. Високі рівні інфляції у країнах, що приймають мігрантів, можуть знижувати реальну вартість переказаних коштів, тоді як курсові коливання можуть ускладнювати прогнозування та планування грошових переказів. Проблеми з інтеграцією мігрантів у приймаючих країнах можуть вплинути на їхню здатність знайти стабільну та високооплачувану роботу, що відповідно знизить обсяги переказаних коштів.

Сповільнення зростання грошових переказів є серйозним викликом для багатьох країн, що розвиваються. Урядам та міжнародним організаціям необхідно розробити стратегії для пом'якшення негативних наслідків, включаючи підтримку економічної стабільності, сприяння інтеграції мігрантів та забезпечення соціальної захищеності найбільш вразливих верств населення.

Головними факторами, що чинитимуть тиск є:

1. Уповільнення соціально-економічного зростання в країнах-реципієнтах робочої сили (в першу чергу, найбільш економічно розвинених країн Європи та Північної Америки);
2. Загострення російської збройної агресії в Україні;
3. Підвищена волатильність обмінного курсу національних валюти як в країнах-реципієнтах, так і країнах-донорах робочої сили;
4. Низька прогнозованість руху цін на нафту в світі на короткостроковому часовому горизонті.

Грошові перекази являють собою дохід домогосподарства з інших національних економік, що виникає переважно внаслідок тимчасового або постійного переміщення економічно активного населення до цих національних економік [32]. Грошові перекази включають готівкові та безготівкові надходження, які надходять через офіційні канали (як електронні, так і традиційні – в рамках фінансових установ) або через неофіційні канали – такі як готівка або товари, які перевозяться міжнародними трудовими мігрантами або іншими уповноваженими особами через національний кордон до країни походження.

Таким чином, грошові перекази є ключовим важелем впливу на темпи соціально-економічного розвитку в країні-донорі робочої сили як на мікро-рівні (домогосподарство), так і макро-рівні (держава). Відповідно грошові перекази міжнародних трудових мігрантів можуть мати значний вплив на проблеми скорочення рівня бідності, макроекономічної стабільності, фінансування модернізації галузей і секторів національної економіки країни-донора робочої сили. Для багатьох країн даний трансферт є значним і

стабільним джерелом надходження валютних коштів, які іноді перевищують обсяг офіційної допомоги розвитку (*Official Development Assistance*) або обсяг прямих іноземних інвестицій [31-32]. Незважаючи на те, що грошові перекази часто перевищують за своїм рівнем інші джерела грошових коштів до держав-донорів робочої сили, варто враховувати, що це не державні, а приватні кошти. Відповідно це зумовлює специфіку даного трансферту та державну політику, що формується в даній царині, враховуючи широкий спектр особливостей мікро- та макро-рівня, в т.ч. і біхевіористичний фактор у поведінці економічних агентів.

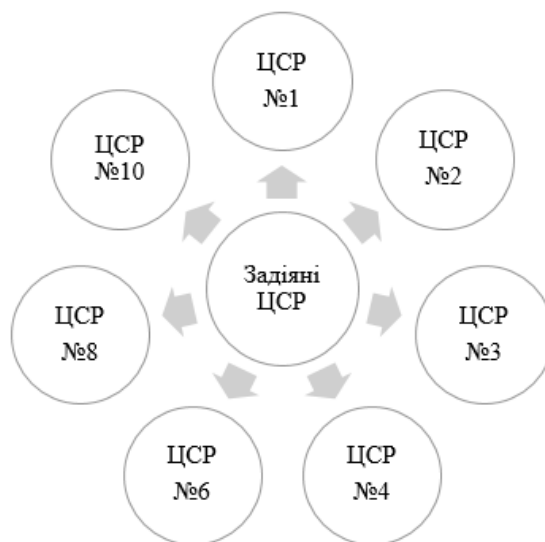
Розвиваючи наведені вище тези, зауважимо, що з точки зору підтримки рівня життя в найбідніших регіонах світу грошові перекази міжнародних трудових мігрантів – до країн-донорів робочої сили – становлять в 3 рази більші обсяги, ніж обсяги міжнародної допомоги, що складаються в сукупності з прямих іноземних інвестицій і офіційної допомоги розвитку [33, 34]. Зокрема, понад 200 млн осіб міжнародних трудових мігрантів переказали в країни походження 669 млрд дол США станом на 2023 р. [33, 34]. З даного обсягу грошових переказів в 529 млрд дол США – тобто 79% від загального обсягу даного трансферту – були спрямовані до країн, що розвиваються [33, 34]. Це відображає значну соціально-економічну роль грошових переказів міжнародних трудових мігрантів для групи бідних і найбідніших країн.

В результаті, близько 800 мільйонів людей у світі – або кожен 9-й житель планети – є одержувачами грошових переказів, що надсилають члени їх домогосподарств, які зайняті закордоном [35]. Це додатково підкреслює високу значимість даного джерела ресурсу для домогосподарств і інших економічних агентів – в першу чергу, в ключових країнах-донорах робочої сили.

Відповідно даний трансферт є вагомим джерелом ресурсу на коротко- та довгостроковому часових горизонтах для широкого кола економічних агентів як на мікро-, так і макро-рівні. Зокрема, грошові перекази міжнародних трудових мігрантів як соціально-економічний важіль можуть сприяти

досягненню щонайменше 7 з 17 цілей сталого розвитку, що визначені в Порядку денному сталого розвитку до 2030 р. [36]. Зокрема, в напрямках подолання бідності (ЦСР №1), рішення проблеми голоду (ЦСР №2), підтримки належного рівня здоров'я та благополуччя (ЦСР №3), забезпечення якісної освіти (ЦСР №4), покращення стану санітарних умов (ЦСР №6), забезпечення громадян гідною працею та стимулювання соціально-економічного зростання (ЦСР №8), скорочення негативного впливу стану нерівності в соціумі (ЦСР №10) [36]. Узагальнено даний комплекс цілей сталого розвитку в розрізі досліджуваної проблематики на рис. 2.9.

В даному контексті, за оцінками аналітиків ООН [34], між 2015 р. і 2030 р. близько 8,5 трлн дол США буде переказано міжнародними трудовими мігрантами до своїх країн походження – переважно до громад в сільській місцевості та депресивних районах країн-донорів робочої сили. При цьому 25% від вищезазначеного обсягу даного трансферту (тобто понад 2 трлн дол США за період 2015-2030 рр.) будуть спрямовані на заощадження та інвестиції, що є ключовим драйвером сталого розвитку та розбудови національної економіки країн-донорів робочої сили [34].

Рис. 2.9. Комплекс цілей сталого розвитку, що можуть бути виконані за рахунок адекватного використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів

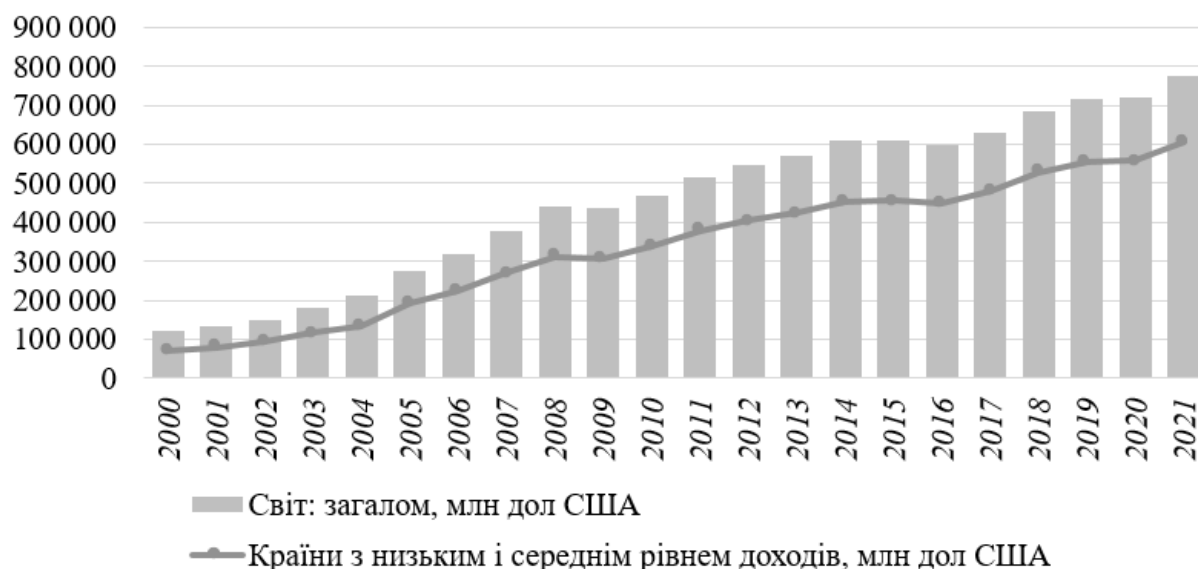
Джерело: складено автором на основі даних [36].

Наголосимо, що дані країни часто відносяться до групи бідних або найбідніших країни, що відповідно суттєво потребують стабільного та значного за обсягом ресурсу для адекватного підтримання соціально-економічного розвитку на коротко-, середньо- та довгостроковому часових горизонтах, вирішуючи широке різноманіття задач соціально-економічного та соціально-політичного спрямування.

В даному контексті важливо зауважити, що незважаючи на економічну сутність грошових переказів міжнародних трудових мігрантів як приватного джерела капіталу, яким домогосподарства вільні розпоряджатися відповідно до своїх потреб і вподобань, значну роль в обсягах, динаміці та структурі грошових переказів з-за кордону відіграють інші економічні агенти – в першу чергу, уряди, корпорації, регулятори. Відповідно вищезазначені інституції та організації спроможні суттєво впливати на тренди в розрізі потоку грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн їх походження. Держава, корпорації, регулятори та інші інституції також чинять значний вплив у площині системного та узгодженого використання даного ресурсу відповідно до довгострокових цілей соціально-економічного розвитку на регіональному та національному рівні країн-донорів робочої сили.

Розглянемо в більших деталях статистичні дані щодо грошових переказів міжнародних трудових мігрантів. В рамках даного аналізу ставимо за мету виділення загальних тенденцій і особливостей в площині динаміки, обсягів, структури даного трансферту.

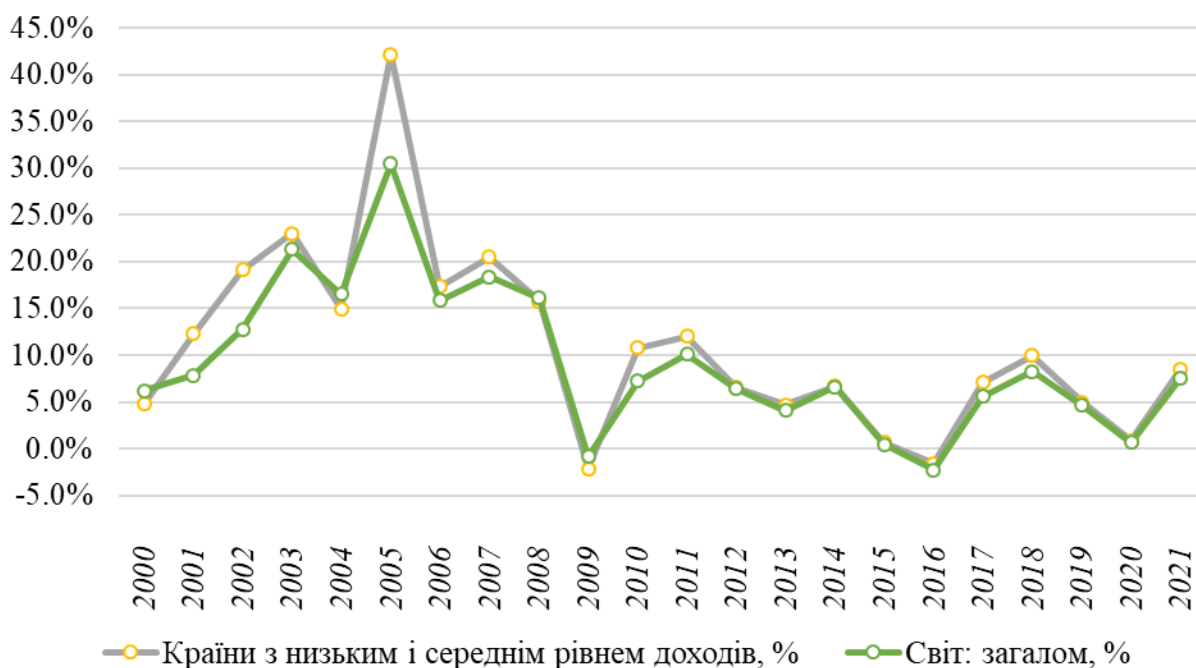
В розрізі *динаміки* обсягів переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження в світі загалом спостерігається тренд довгострокового стабільного зростання. Зокрема, станом на 2021 р. загальносвітовий обсяг даного трансферту до країн-донорів робочої сили складав 773 189 млн дол США – проти 181 679 млн дол США у 2000 р. [37] (рис. 2.10). Відповідно це зростання у 4,3 рази сукупно за два десятиліття XXI ст. [37]. В свою чергу, середньорічний темп зростання обсягу переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження в світі загалом становив +9,1% за даний період.

Рис. 2.10. Обсяги грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження в світі загалом, млн дол США, 2000-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

При цьому, приріст даного трансферту до країн з низьким і середнім рівнем доходів помітно вищий – в порівнянні з загальносвітовим рівнем – і склав 5,2 рази за період 2000-2021 рр. [37]. В результаті, середньорічний темп зростання обсягу переказів міжнародних трудових мігрантів до країн-донорів робочої сили, що відносяться до групи низького та середнього доходу, склав +10,7% за аналізований період. Динаміка приросту загальносвітових обсягів переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження в відносних величинах подана на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Темпи приросту обсягу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження в світі загалом, %, 2000-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

Звертаємо увагу на значні та стабільні темпи приросту даного трансферту, що свідчить про його зростаючу роль у світовій і національній економіці – і відповідно нарощення сили його прямого та опосередкованого впливу на економічних агентів по всьому світу в різноманітних аспектах, зокрема:

- споживча та фінансова поведінка,
- схильність до заощаджень,
- планування та реалізація персональних стратегій домогосподарств;
- формування та імплементація стратегій мікро, малого, середнього бізнесу;
- побудова та реалізація стратегій корпорацій;
- розвиток фінансового сектору;
- стимулювання соціально-економічного зростання на рівні громад, регіонів, держави.

В розрізі структури грошових переказів міжнародних трудових мігрантів привертає увагу співвідношення ваги в загальному обсязі країн надходження, що належать до групи з високим рівнем доходів, і країн, що відносяться до групи з низьким і середнім рівнем доходів. Зокрема, вага країн з низьким і середнім рівнем доходів, до яких надходить даний трансферт, стабільно зростає з 57,6% у 2000 р. до 78,3% у 2021 р. – тобто приріст в 1,4 рази, або на +20,7 п.п. [37] (рис. 2.12). Зауважимо, що такий значний приріст свідчить про зростаючу вагу грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів у соціально-економічній архітектурі, стратегії сталого розвитку та фінансовій системі країн-донорів робочої сили на мікро- та макро-рівні.

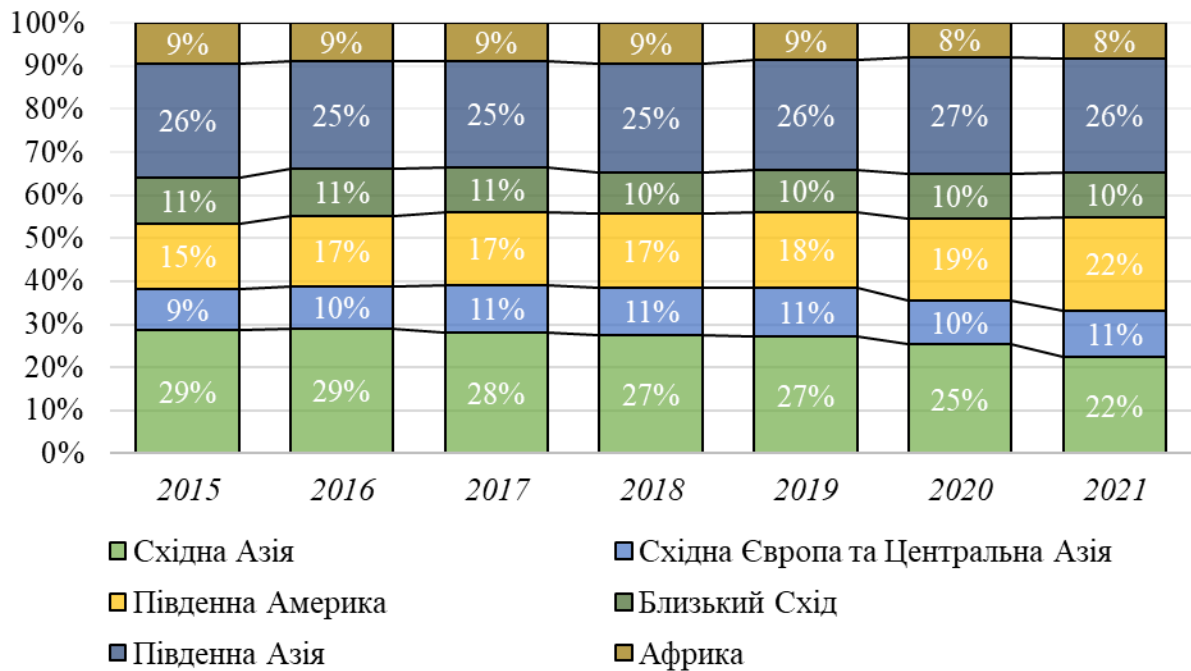

Рис. 2.12. Структура загальносвітового обсягу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження у розрізі груп країн за рівнем доходів, % від млн дол США, 2000-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

В межах даного дослідження науково-практичну цінність також становить аналіз структури грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці). Даний аналіз показав суттєвий ріст ваги країн Південної Америки (з 15% у 2015 р. до 22% у 2021 р., тобто зростання на +7 п.п. за аналізований період) в регіональному розрізі надходження аналізованого трансферту до країн-донорів робочої сили [37] (рис. 2.13). Вищезазначений тренд відбувався на фоні помітного скорочення ваги у даній структурі країн регіону Східної Азії

– з врахуванням Китаю. Зокрема, вага даного регіону за період 2015-2021 рр. скоротилася з 29% до 22%, тобто відбулося зменшення на -7 п.п..

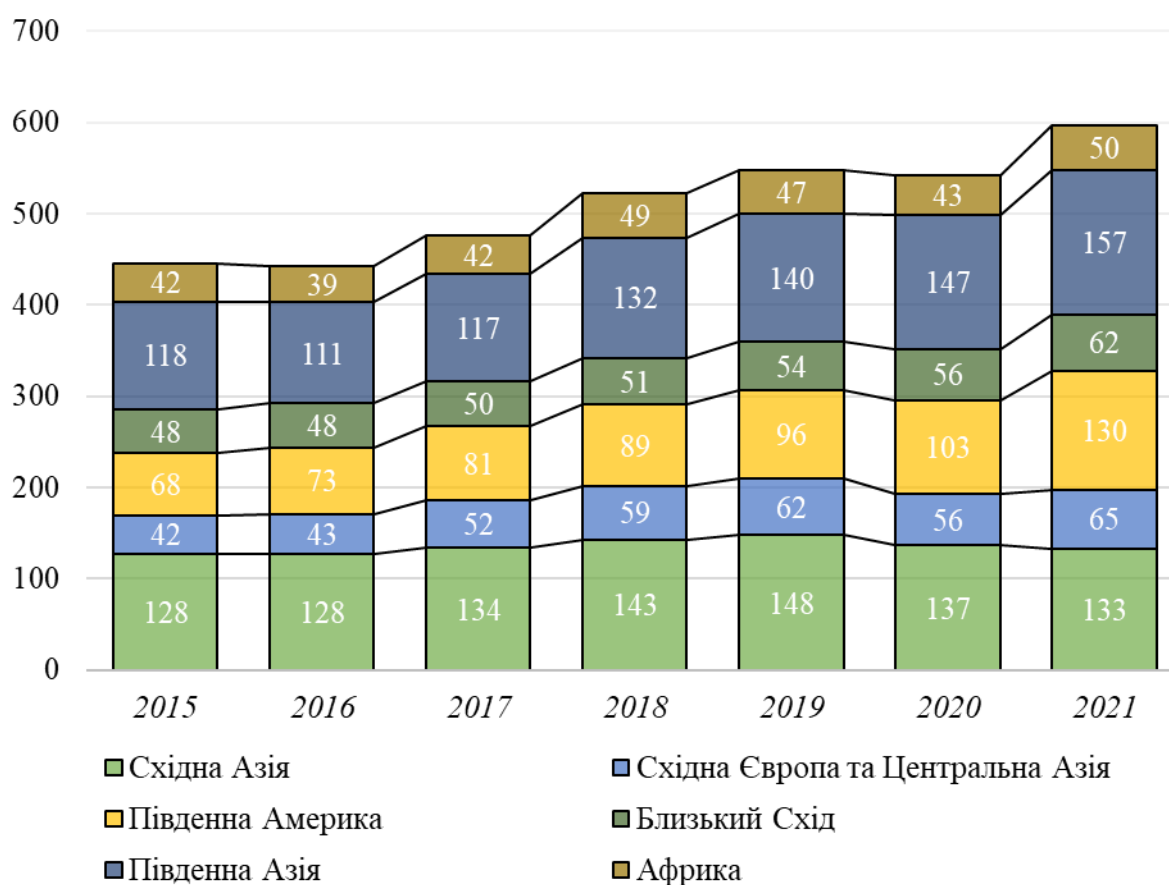

Рис. 2.13. Структура грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці), % від млн дол США, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

В першу чергу, дана тенденція відбувалася в силу ряду драйверів. По-перше, глобально відбувалося суттєве зростання обсягів зафіксованих в офіційних каналах грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до своїх країн походження в регіоні Південної Америки (+62 млн дол США за 2015-2021 рр., або +191 п.п. зростання за аналізований період) [37] (рис. 2.14). По-друге, уповільнилися темпи росту обсягів аналізованого трансферту до країн регіону Східної Азії – в даному регіоні зафіксовано ріст на рівні +4% за 2015-2021 рр. – проти суттєво вищого відносного росту для інших регіонів світу в період 2015-2021 рр.: +91% (Південна Америка), +55% (Східна Європа та Центральна Азія), +33% (Південна Азія), +29% (Близький Схід), +19% (Африка) [37]. Це першочергово зумовлено високою базою порівняння для регіону Східної Азії – обсяг грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до своїх країн походження в даному регіоні становив 128 млн дол

США у 2015 р. (або 29% від загальносвітового обсягу за 2015 р. – позиція №1 в рейтингу регіонів за аналізований рік) проти 133 дол США у 2021 р. (або 22% від загальносвітового обсягу за 2021 р. – позиція №2 по світу за даний рік) [37].

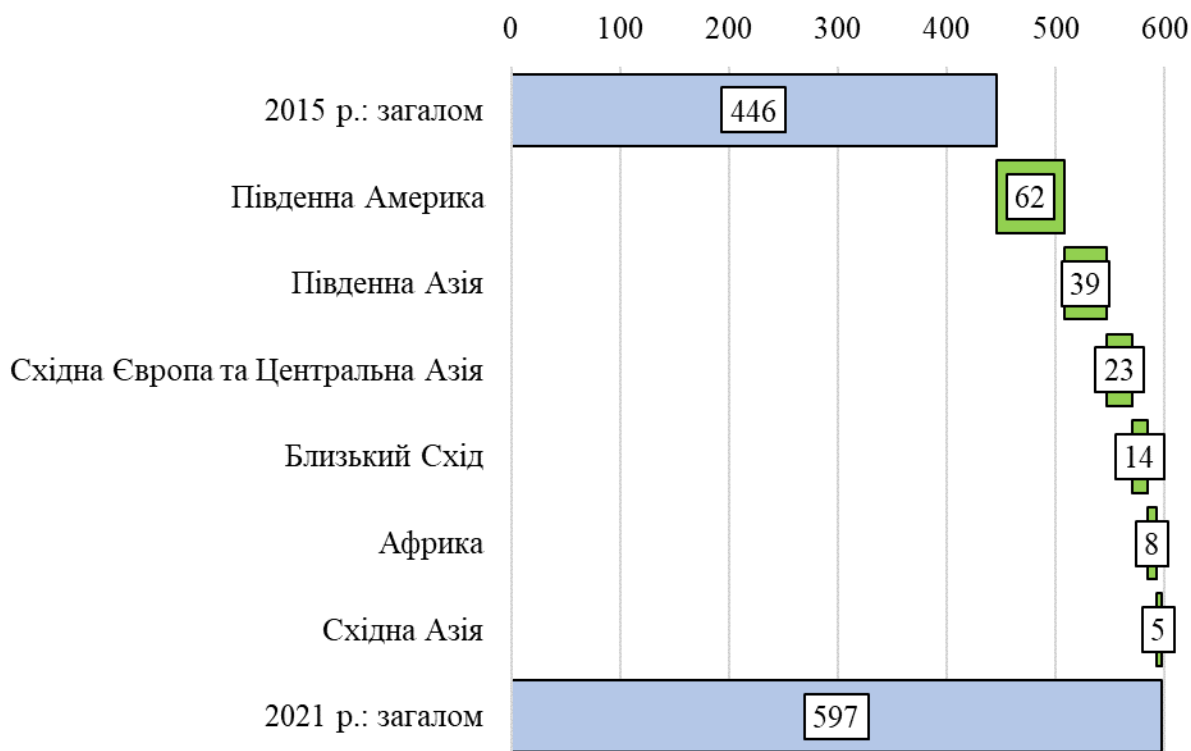

Рис. 2.14. Динаміка грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці), млн дол США, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

Вищезазначена ситуація, що склалася глобально, свідчить про суттєві зміни на світовому рівні в розрізі динаміки грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у регіональному розрізі в абсолютному вимірі – за офіційними каналами. Так за 2015-2021 рр. глобально обсяг грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн групи з низькими та середніми доходами зріс на +151 млн дол США, або +34% за аналізований період [37]. Відповідно основний вклад в зафіксоване зростання даного трансферту в глобальному вимірі вносили ряд регіонів, а саме Південна

Америка: +62 млн дол США за 7-річний аналізований період; Південна Азія: +39 млн дол США; Східна Європа та Центральна Азія: +23 млн дол США; Африка: +8 млн дол США; Східна Азія: +5 млн дол США за аналізований період [37]. Результати даного аналізу узагальнено на рис. 2.15.

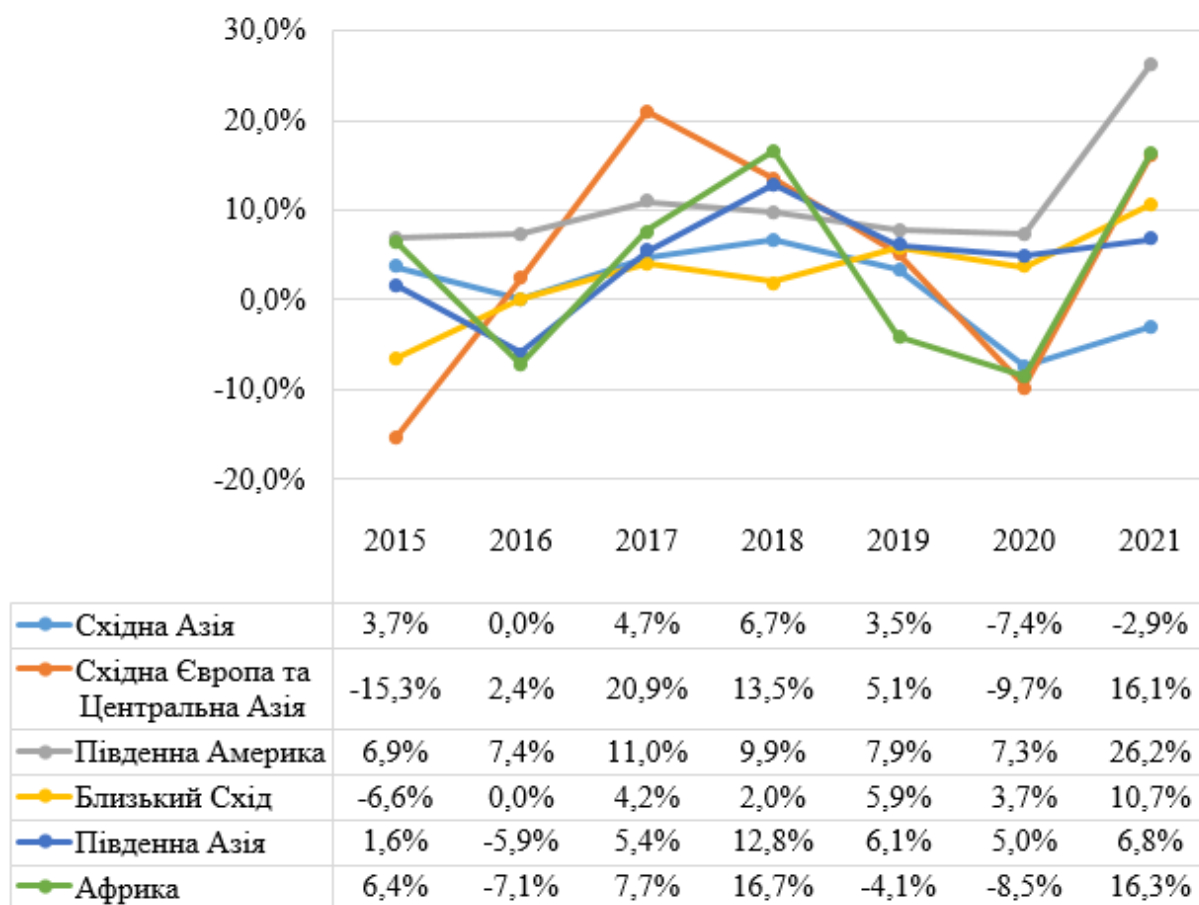

Рис. 2.15. Динаміка грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці), млн дол США, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

В світлі вищезазначеного варіювалися відносні темпи зростання обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до своїх країн походження (в розрізі регіонів світу). Зауважимо, що більшість регіонів демонстрували стабільний ріст обсягів даного трансферту рік-до-року, а саме, Східна Європа та Центральна Азія, Південна Америка, Східна Азія, Близький Схід. Відповідно найвищі середньорічні темпи зростання за період 2015-2021 рр. демонстрували: Південна Америка (+9,7%), Східна Європа та Центральна Азія (+6,4%), Південна Азія (+4,2%), Близький Схід (+3,7%) [37] (рис. 2.16, рис. 2.17). В свою чергу, регіони Східної Азії та Африки показали нижчі темпи

середньорічного зростання в розрізі досліджуваного трансферту – на рівні +0,5% і 2,5% відповідно за аналізований період [37].

Рис. 2.16. Темпи зростання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці), млн дол. США, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

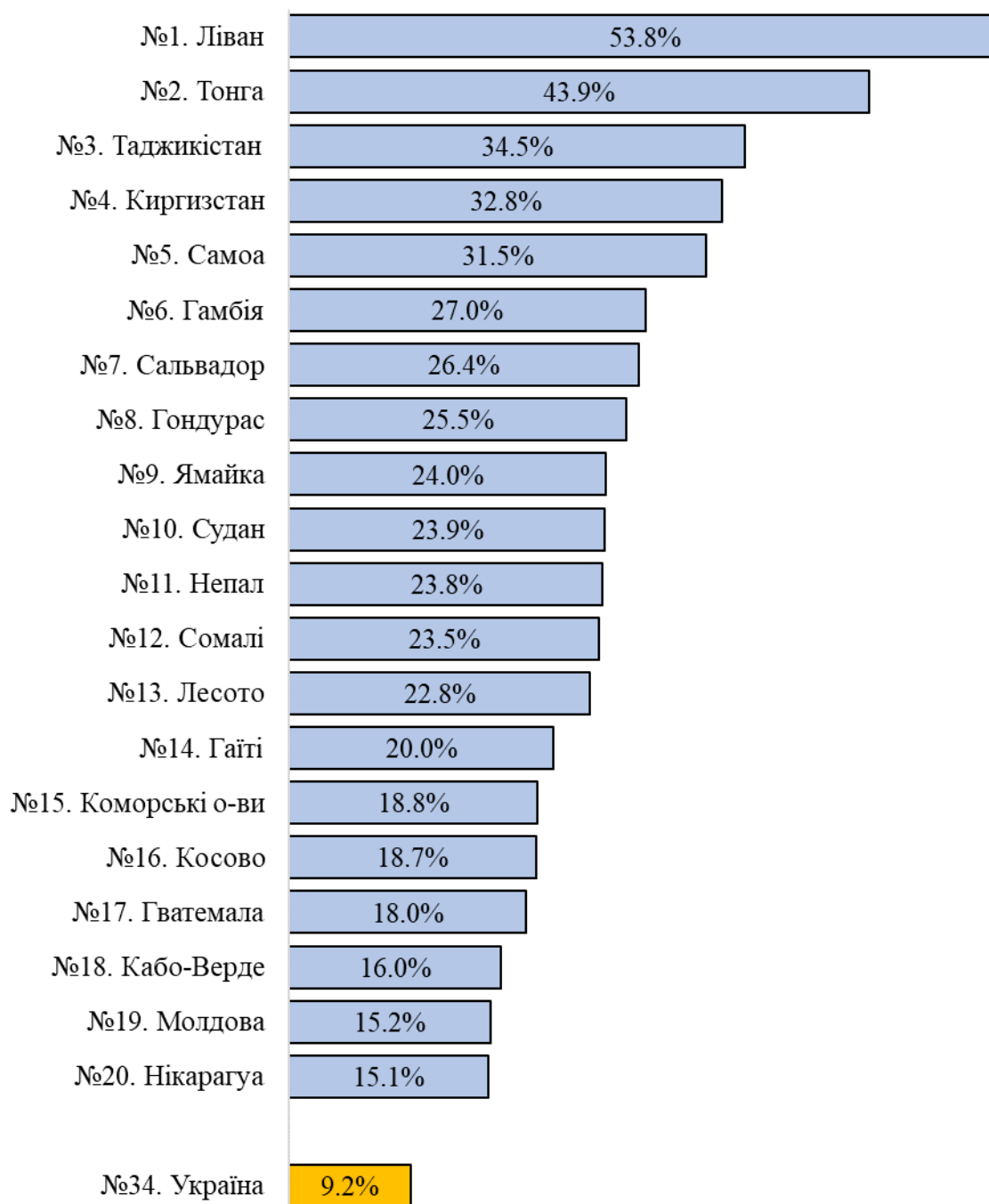

Рис. 2.17. Середньорічні темпи зростання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів за країнами групи з низькими та середніми доходами (в регіональній розбивці), млн дол. США, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

Вартим уваги є рейтинг країн в розрізі ваги грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країни походження у порівнянні до обсягу ВВП держави. Даний показник свідчить про важливість аналізованого трансферту для відповідних країн-донорів робочої сили в розрізі задач підтримання поточної макроекономічної стабільності національної економіки, а також забезпечення майбутнього соціально-економічного зростання та фінансування розбудови відповідно до національних цілей і пріоритетів. Перелік країн з найвищою вагою грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у порівнянні до обсягу ВВП країни подано на рис. 2.18.

Так в аналізованій площині перші позиції займають бідніші країни з регіонів Близького Сходу, Африки, Центральної Азії, Південної та Центральної Америки. На перших позиціях – Ліван (в рамках даного аналітичного підходу 53,8% ВВП країни за 2021 р. формували грошові перекази трудових мігрантів), Тонга (43,9% від ВВП за 2021 р.), Таджикистан (35,4% від ВВП за 2021 р.) [37]. Україна в даному рейтингу перебуває в 3-й десятці держав з позицією №34, що відповідає вазі грошових переказів з-за кордону на рівні 9,2% ВВП у 2021 р. [37].

Рис. 2.18. ТОП-20 країн за найвищою вагою грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у порівнянні до обсягу ВВП країни, % від млн дол США, 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [37].

Відповідно вищезазначені тренди в розрізі динаміки та структури обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів відображається в специфіці соціально-економічної архітектури та особливостях

функціонування національної фінансової системи як країн-донорів, так і країн-реципієнтів робочої сили. В результаті, це має бути враховано в розробці та імплементації відповідного комплексу заходів в рамках державної політики з урахуванням широкого різноманіття драйверів мікро- та макро-рівня з метою досягнення високих і довготривалих результатів в площині міграційної політики.

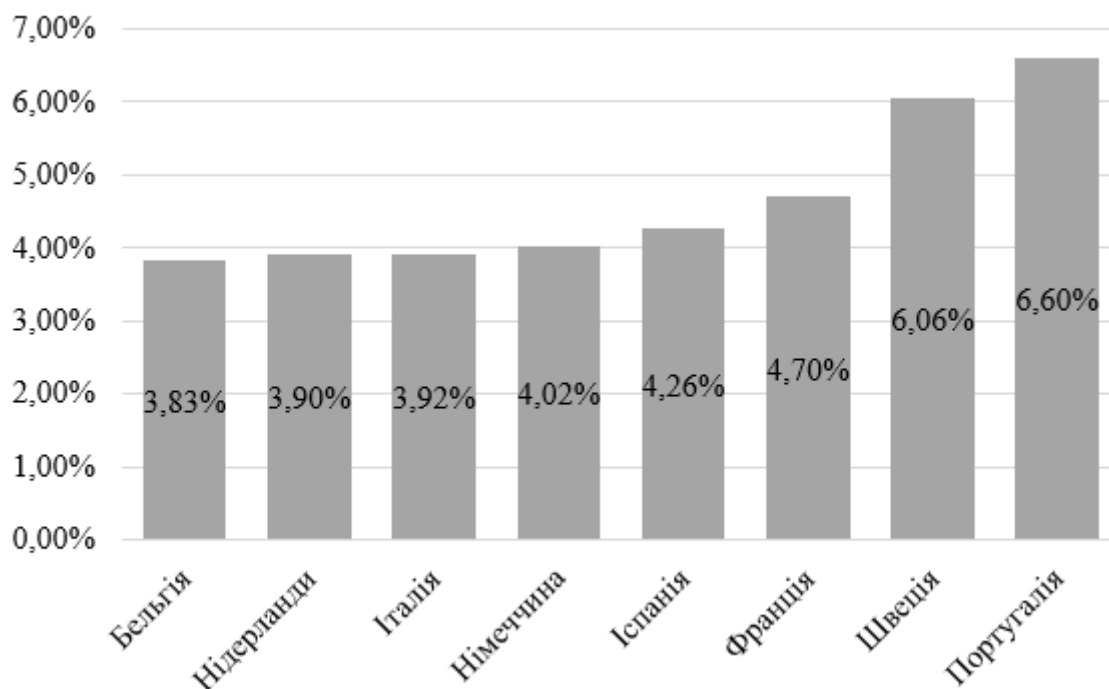
2.3 Канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів

Грошові перекази міжнародних трудових мігрантів як економічне явище потребують відповідної інфраструктури для належного функціонування. Ключовим компонентом даної інфраструктури є канали переказу грошових коштів в рамках даного трансферту. Відповідно до дослідження ЄЦБ [38] канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів за своєю сутністю є способом передачі приватною особою, яка зайнята закордоном, накопичених грошових коштів іншим приватним особам в країні походження, що можуть мати як офіційний, так і неофіційний характер та залежать від особливостей використовуваної технології в рамках здійснення даної транзакції.

Відповідно розглядаючи канали переказу даного трансферту як комплексне економічне явище, що формується на межі інфраструктури фінансового ринку та відносин між різними економічними агентами, зауважимо, що канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів стикаються з багатьма бар'єрами в розрізі адекватного функціонування та розвитку. В даному контексті одним з ключових обмежувальних факторів в площині каналів переказу є надто високий рівень на здійснення даного трансферту, а саме, FX-комісія за дану транзакцію.

Зокрема, існує *регіональна диференціація* рівня витрат на здійснення грошового переказу з різних держав (в першу чергу, найбільш економічно розвинених регіонів – тобто Європи та Північної Америки) до країн походження міжнародних трудових мігрантів. Наприклад, FX-комісія за

грошовий переказ з країн ЄС до Африки варіюється від 3,83% (Бельгія) до 6,60% (Португалія) станом на 4 кв. 2021 р. [39] (рис. 2.19).

Рис. 2.19. Рівень витрат на здійснення грошового переказу в каналі цифрових транзакцій з країн ЄС до Африки, % FX-комісії, 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [39].

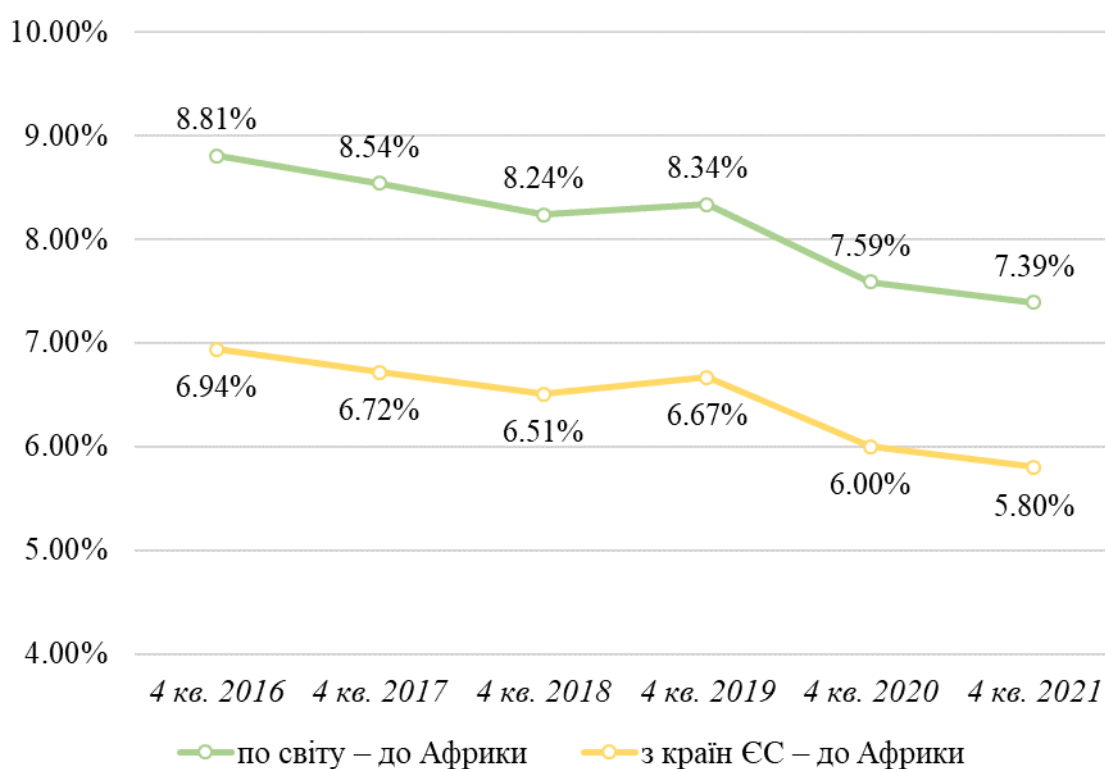
Дана ситуація пояснюється рядом причин, що охоплюють особливості національного нормативно-правового та регуляторного поля відповідних країн, особливостями побудови фінансового сектору в даних країнах, різним рівнем доступності цифрових фінансових послуг у окремих країнах. Відповідно така різниця у рівні комісії за здійснення грошового переказу до країни-донора робочої сили може суттєво впливати на ряд критичних аспектів на мікро-рівні в розрізі фінансової поведінки міжнародного трудового мігранта, а саме:

- схильність до здійснення грошового переказу офіційними або неофіційними каналами;
- періодичність здійснення грошових переказів до країни походження;

– прийняття рішення міжнародними трудовим мігрантом про заощадження або інвестування зароблених коштів у країні цільового призначення або країні походження;

– обмеження рівня поточного споживання як міжнародним трудовим мігрантом, так і членами його або її домогосподарства внаслідок високого рівня комісійних витрат.

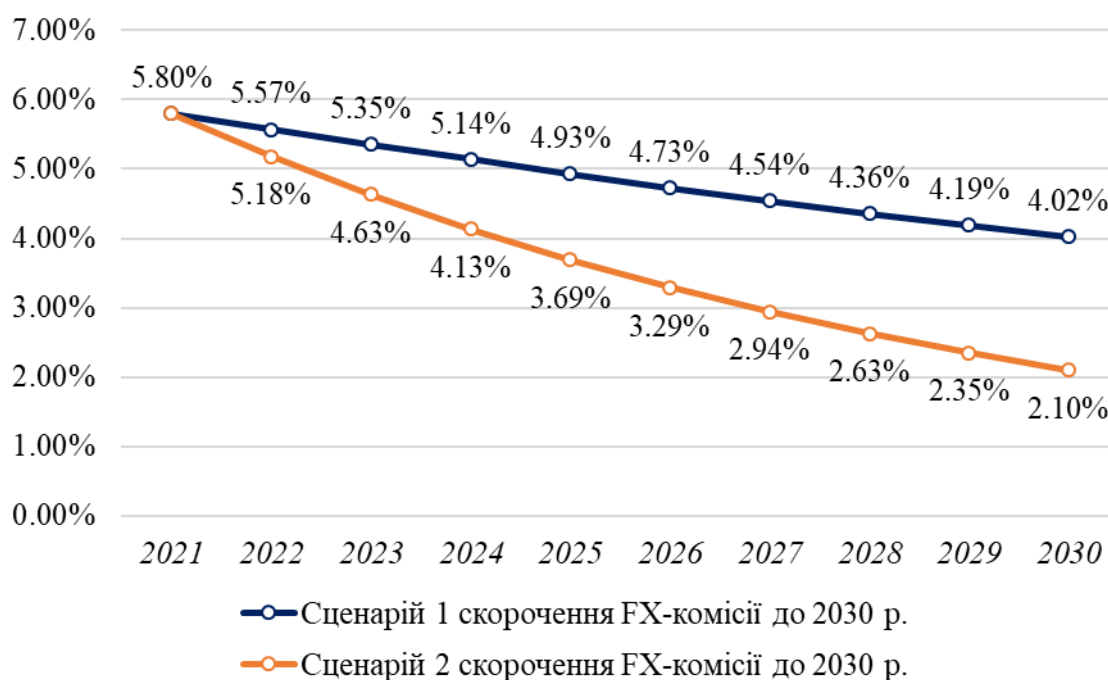
Наголосимо, що рівень витрат на здійснення грошового переказу незначного розміру (в обсязі 200 дол США) поступово та стабільно скорочується (рис. 2.20). Зокрема, середній рівень FX-комісії на грошовий переказ з країн ЄС до Африки за 5-річний період знизився з рівня 6,94% (станом на 4 кв. 2016 р.) до рівня 5,80% (у 4 кв. 2021 р.) [39]. Це становило зниження рівня витрат за транзакцію на -1,14 п.п., тобто рівень банківської комісії в даному контексті знизився майже на одну п'яту (-19,66%).

Рис. 2.20. Рівень витрат на здійснення грошового переказу обсягом 200 дол. США з країн ЄС до Африки, % FX-комісії, 4 кв. 2016 р. – 4 кв. 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [39].

Зауважимо, що за прогнозами Єврокомісії очікується подальше скорочення рівня витрат на здійснення грошових переказів міжнародними трудовими мігрантами до країн походження. В даній площині Єврокомісія здійснила аналіз історичних даних, що виявив тренд скорочення рівня банківської комісії за грошовий переказ з країн ЄС до Африки – і прогнозує подальше скорочення рівня FX-комісії на даний трансферт за двома основними сценаріями (рис. 2.21).

Рис. 2.21. Прогнозний рівень витрат на здійснення грошового переказу обсягом 200 дол. США з країн ЄС до Африки, % FX-комісії, 2021-2030 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [39].

Перший сценарій (що базується на історичному тренді середньорічного скорочення рівня FX-комісії на -3,99% в період з 2016 по 2021 рр.) передбачає зниження рівня FX-комісії за грошовий переказ обсягом 200 дол США з країн ЄС до Африки з рівня 5,80% станом на 2021 р. до рівня 4,02% у 2030 р. (прогнозний). Відповідно в рамках першого сценарію очікується скорочення рівня витрат за дану транзакцію на рівні -1,78 п.п., або більше, ніж у 1,4 рази (-44,3%) за прогнозний період 2022-2030 рр..

Другий сценарій, в свою чергу, бере до уваги зміни за останній період в рамках аналізу (2021 р.), за який аналітики Єврокомісії мали наявні фактичні дані. Відповідно в рамках такого аналітичного підходу прогноз побудований на основі даних про скорочення FX-комісії на рівні -10,71% у 2021 р. в порівнянні до 2020 р., що надалі екстраполюється на прогнозний період до 2030 р [39].. Відзначимо, що другий сценарій є більш оптимістичним у порівнянні з першим сценарієм, що описано вище.

В рамках другого сценарію скорочення рівня FX-комісії за грошовий переказ обсягом 200 дол США з країн ЄС до Африки прогнозується з рівня 5,80% станом на 2021 р. до 2,10% у 2030 р. (прогнозний) [39]. В результаті, в рамках другого сценарію очікується зниження рівня витрат за грошовий переказ на рівні -3,70 п.п., або більше ніж у 2,07 разів (-176,2%) за прогнозний період 2022-2030 рр.

Відповідно це суттєво сприяє ряду корінних змін в площині каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів [39, 40]. Зокрема, поміж ключових результатів можна назвати:

1. Ріст рівня фінансової інклюзивності як міжнародних трудових мігрантів, так і членів їх домогосподарств як в країні цільового призначення, так і країні походження відповідно;
2. Позитивний вплив на схильність міжнародних трудових мігрантів до використання офіційних каналів для здійснення грошових переказів до країн походження – на протипагу практиці використання неофіційних каналів переказу з метою економії;
3. Розвиток цифрової інфраструктури фінансового ринку як в країні-донорі, так і країні-реципієнті робочої сили;
4. Підвищення рівня транспарентності в площині світових, регіональних, національних потоків грошових переказів міжнародних трудових мігрантів.

В світлі проблематики розвитку каналів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів виділяють ряд *ключових викликів* (рис. 2.22). Розглянемо дані виклики у більших деталях.

Рис. 2.22. Ключові виклики в розрізі каналів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів

Джерело: складено автором на основі даних [39, 40].

Одним з ключових питань є *утруднений доступ до офіційних каналів для здійснення фінансових транзакцій*. Це має місце через надмірний обсяг документації, а також недоступність інфраструктури фінансової системи. Це можемо відбутися, наприклад, внаслідок перебування отримувача в сільській місцевості, де банківська інфраструктура слабше представлена, або через низьку якість зв'язку, що унеможлиблює ефективне використання фінансових сервісів, особливо в цифровізованому середовищі.

Іншим ключовим викликом, що існує в площині каналів переказу є *високі витрати на здійснення транзакцій*. Це, зокрема, стосується міжнародних трудових мігрантів і членів їх домогосподарств у країнах-донорах робочої сили до використання неофіційних каналів переказу грошових коштів. В першу чергу, це відбувається внаслідок того, що даний канал пропонує більш

привабливі – з точки зору економії коштів – умови здійснення переказу до країни походження відправника.

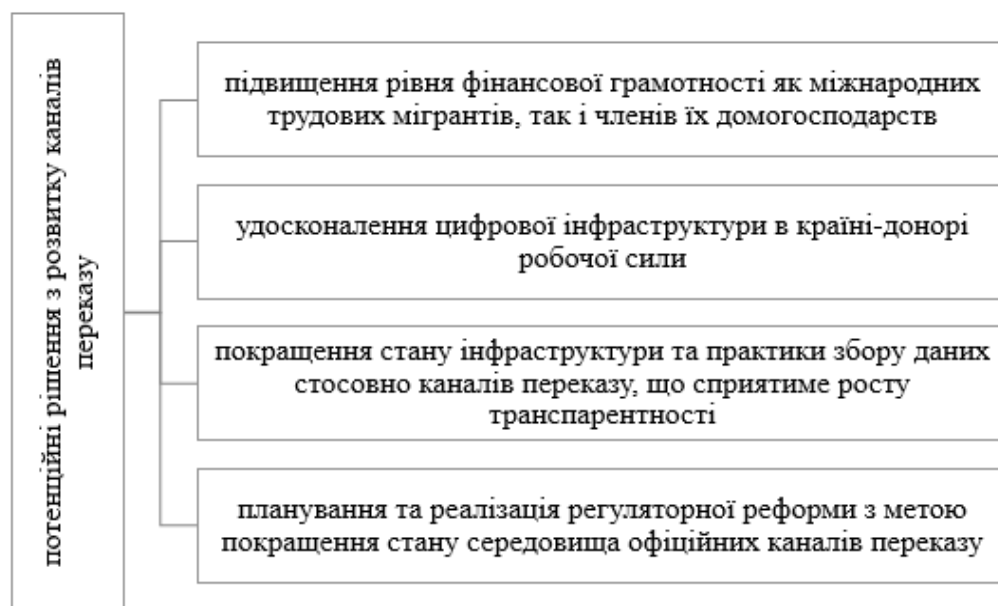
В даному контексті виклики створює також *низький рівень доступності цифрових фінансових послуг*. Одною з основних причин такого стану є слабка розвиненість цифрової інфраструктури – в першу чергу, в країні походження міжнародного трудового мігранта. До обмежень в даному контексті можемо віднести, по-перше, низький ступінь проникнення цифрових приладів серед населення; по-друге, низьку якість покриття зв'язком окремих регіонів і територій країни походження – в основному, сільської місцевості та віддалених труднодоступних районів, звідки часто походять міжнародні трудові мігранти; по-третє, недостатній ступінь розвиненості цифрових сервісів у країні походження в розрізі фінансових установ, операторів мобільного зв'язку та інших гравців ринку цифрових фінансових сервісів; по-четверте, низький рівень фінансової грамотності населення – в першу чергу, в соціальних групах, до яких переважно відносяться міжнародні трудові мігранти та члени їх домогосподарств; по-п'яте, недостатній рівень фінансової інклюзії як в національному, так і регіональному розрізах в країні-донорі робочої сили. Все це зумовлює ускладнення в розрізі сучасного цифровізованого середовища та відповідно є бар'єром на шляху адекватного функціонування каналів переказу.

Іншим важливим викликом в контексті аналізованої проблематики є *широке використання неофіційних каналів грошових переказів* міжнародними трудовими мігрантами. Дана практика склалася в силу кількох причин об'єктивного та суб'єктивного характеру. По-перше, неофіційні канали переказу пропонують послуги за меншу плату, що є ключовим фактором в прийнятті рішення міжнародним трудовим мігрантом і членами домогосподарства. По-друге, специфіка фінансової поведінки даної категорії громадян зумовлює тяжіння до неофіційних каналів переказу, які вбачаються відправником і членами домогосподарства як більш привабливі в сукупності своїх характеристик – в порівнянні з офіційними каналами. По-третє, в

середовищі міжнародних трудових мігрантів і членів їх домогосподарств склалася відповідна правова культура, яка зумовлює їх переважний вибір на користь неофіційних каналів. По-четверте, часто використання офіційних каналів переказу є утрудненим як для відправника, так і отримувача даного трансферту – відповідно міжнародні трудові мігранти та члени їх домогосподарств тяжіють до неофіційних каналів переказу з метою уникнення обмежень бюрократичного та інфраструктурного характеру.

В даному контексті важливе значення також відіграє *низький ступінь гармонізації нормативно-правової бази фінансового сектору*. Зауважимо, що вирішення проблематики біхевіористичних і інфраструктурних факторів недостатньо для адекватного функціонування системи. Це зумовлено значним негативним впливом в розрізі неадекватності нормативно-правової та регуляторної бази, що формує відповідне несприятливе середовище в контексті широкого використання офіційних каналів переказу.

В рамках подолання вищезазначених обмежень для адекватного функціонування каналів переказу застосовується комплекс потенційних рішень, що охоплює ряд інклюзивних, інфраструктурних, регуляторних змін (рис. 2.23). Зауважимо, що дані заходи важливо реалізовувати не поодинокі, а системно та узгоджено, що уможливить досягнення адекватного рівня ефективності даних змін в царині каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів.

Рис. 2.23. Комплекс потенційних рішень в рамках розбудови сучасних каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів
Джерело: складено автором на основі даних [39, 40].

В даному контексті науково-практичний інтерес становить приклад Гани [39, 41, 42]. Ця держава займає позицію №2 в Африці в контексті ваги грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у відношенні до ВВП – зокрема, 2021 р. обсяг даного трансферту до Гани склав 4,5 млрд дол США і у відсотковому відношенні до ВВП країни становив 5,9% [39].

Зауважимо, що міжнародні трудові мігранти з Гани переважно живуть і працюють в великих економічно розвинених країнах – США і Великобританії, а також у економічному лідері свого регіону – Нігерії. Це відповідно зумовлює достатньо високий рівень заробітку громадян Гани, які зайняті закордоном і, в результаті, сприяє більш значному обсягу та частоті грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до Гани.

Рівень фінансової грамотності та проникнення цифрових технологій в Гані доволі високий. Зокрема, рівень фінансової інклюзії в Гані складає 58%, національний ринок мобільних грошей розвивається найвищими темпами в Африці. Відповідно тренд прийняття інструментів цифровізованих грошових переказів в Гані має підґрунтя для посилення. При цьому витрати на грошові перекази з країн ЄС до Гани перебувають майже на загальносвітовому рівні –

7,52% і 7,32% станом на 4 кв. 2021 р., що загалом є середнім рівнем комісії за грошовий переказ до країн Африки [39].

Міжнародна міграція робочої сили може мати вплив на платіжний баланс Німеччини. Німеччина є однією з країн Європейського Союзу, де міграційний потік робочої сили є значним. За даними Німецького інституту зайнятості, станом на кінець 2020 року, більше 10 мільйонів іноземців проживали в Німеччині. Більше половини з них були активними на ринку праці. (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

Міжнародна міграція робочої сили

Кількість мігрантів Німеччини по основних країнах, осіб			
Емігранти	Чисельність	Іммігранти	Чисельність
США	> 1 млн	Туреччина	> 2,5 млн
Канада	200 тис	Польща	> 1,5 млн
Велика Британія	100 тис	Сирія	750 тис
Австралія	100 тис	Румунія	> 500 тис
Іспанія	50 тис	Італія	> 300 тис
Кількість трудових мігрантів Німеччини по основних країнах, осіб			
Емігранти	Чисельність	Іммігранти	Чисельність
США	> 100 тис	Польща	> 1млн
Швейцарія	300 тис	Румунія	400 тис
Велика Британія	100 тис	Італія	300 тис
Австрія	> 200 тис	Хорватія	> 200 тис
Франція	> 100 тис	Туреччина	150 тис

Тенденції міграції залежать від багатьох факторів, включаючи економічні, соціальні та політичні чинники. Наприклад, велика кількість турецьких мігрантів в Німеччині пов'язана з працевлаштуванням в різних галузях німецької економіки в минулому, а також зі зміною статусу біженців під час війни в Сирії.

У разі міграції німців до інших країн, факторами можуть бути високі рівні життя та можливості працевлаштування за кордоном, а також зв'язки з

друзями та родичами, які вже проживають за кордоном.

До позитивних наслідків впливу міжнародної міграції робочої сили на платіжний баланс Німеччини можна віднести збільшення робочої сили, зменшення дефіциту працівників та збільшення валютних переказів.

Міграція робочої сили може збільшити кількість працездатних людей в економіці Німеччини, що позитивно впливає на виробництво та збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. За даними Німецького федерального статистичного офісу, станом на 2020 рік, понад 30% мігрантів, що працюють в Німеччині, мають вищу освіту. Тому збільшення числа кваліфікованих працівників допоможе підвищити валютний дохід Німеччини від експорту, що сприятиме покращенню платіжного балансу. Збільшення кількості мігрантів також може призвести до збільшення попиту на товари та послуги в Німеччині, що також може позитивно вплинути на платіжний баланс.

Зокрема Німеччина стикається з проблемою дефіциту кваліфікованих робітників у деяких секторах, міжнародна міграція робочої сили може зменшити цей дефіцит та підвищити продуктивність. За даними організації OECD, в Німеччині відбувається значний розвиток технологій та інновацій. У зв'язку з цим, є дефіцит кваліфікованих працівників у деяких галузях, таких як інформаційні технології та інженерія.

Крім того, мігранти можуть надсилати гроші родинам у своїх країнах, що може допомогти збільшити валютні перекази до Німеччини та підвищити платіжний баланс країни. За даними Бундесбанку (Німецький національний банк), у 2020 році мігранти відправили до своїх країн більше 20 мільярдів євро.

Але з іншого боку, існує ряд негативних наслідків. Так наприклад, має місце збільшення витрат на соціальні послуги. Мігранти можуть потребувати додаткових соціальних послуг, таких як медичні послуги та житло, а це в свою чергу підвищує витрати уряду та зменшує платіжний баланс країни. Іншим показником є зниження заробітних плат. Закордонна робоча сила може займати низько кваліфіковані робочі місця та знижувати зарплати на таких

посадах. Такі дії підвищують соціальну напругу та зменшують споживчі витрати, що також негативно впливає на платіжний баланс. За даними Deutsche Bank Research, мігранти становлять близько 15% від загальної кількості працівників у низькокваліфікованих секторах, таких як сфера обслуговування та будівництво.

Позитивний вплив міграції робочої сили на платіжний баланс Індії полягає у збільшенні долі іноземних валют в економіці країни через відсилку коштів мігрантами вдома. Це сприяє збільшенню обсягу валютних резервів країни та покращенню її зовнішньої платіжної балансу. За даними Світового банку, у 2020 році індійські мігранти відправили додому більше 83 мільярдів доларів США, що становить близько 3,4% ВВП Індії. Ці кошти значно перевищують прямі іноземні інвестиції в країну, які в 2020 році становили близько 1,5 мільярда доларів США.

Позитивним є підвищення рівня освіти та кваліфікації працівників. Так як вільний доступ до ринку праці інших країн допомагає індійським працівникам отримати кращу освіту та підвищити свій рівень кваліфікації. Це допомагає покращити конкурентоспроможність індійських товарів та послуг на світовому ринку.

Зокрема така міграційна діяльність сприяє збільшенню капіталовкладень. Іноземні інвестори, які використовують індійську робочу силу, можуть здійснювати інвестиції в економіку країни. Це збільшує обсяг іноземних інвестицій та підвищує платіжний баланс Індії. Наприклад, Tata Consultancy Services, одна з найбільших індійських ІТ-компаній, займає понад 200 тисяч індійських працівників за межами країни.

Негативний вплив міграції робочої сили на платіжний баланс Індії полягає у втраті трудових ресурсів та розумового потенціалу країни. Кваліфіковані робітники та фахівці здебільшого виїжджають за кордон, що призводить до складнощів у розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в країні.

За даними Центру міграції та розвитку, більше 17 мільйонів індійців

проживають за кордоном, більшість з яких є кваліфікованими фахівцями та робітниками. Це призводить до того, що країна втрачає значну кількість кваліфікованих кадрів, які могли б бути використані для розвитку вітчизняних підприємств та інноваційної галузі.

Негативним наслідком є зменшення обсягів внутрішнього виробництва, адже відправка частини робочої сили за кордон може призвести до зменшення обсягів внутрішнього виробництва, оскільки робоча сила є одним із основних факторів виробництва. Це може призвести до зниження експортної потужності країни, що може негативно вплинути на платіжний баланс.

Для того, щоб покращити вплив міграції на платіжний баланс, Індія може спрямовувати залучені кошти на інвестиції вітчизняних проектів та розвиток економіки. Крім того, в країні можна розглянути введення заходів, спрямованих на збереження кваліфікованих кадрів та підтримку вітчизняних талантів. Наприклад, варто забезпечити гідні умови праці та можливості для розвитку кар'єри для молодих фахівців та створити більш сприятливі умови для бізнесу та інновацій; розвивати програми підвищення кваліфікації та перепідготовки робітників вітчизняних підприємств, що допоможе зменшити залежність від імпорту кваліфікованої робочої сили та збільшити експорт високотехнологічних товарів.

В світлі цього уряд Гани докладає зусиль для більш ефективного управління ситуацією, що склалася в контексті унормування даних соціально-економічних відносин, а також стимулювання довгострокового зростання національної економіки. Одним з таких кроків є запровадження збору з цифрових переказів (т.зв. *E-LEVY*) [39, 41, 42, 43]. Законодавство стосовно даного збору запроваджено в травні 2022 р. і обкладає збором в розмірі 1,5% всі цифрові грошові перекази (включаючи перекази як з банківських рахунків, так і мобільних електронних гаманців) еквівалентом 13 євро (станом на момент введення в травні 2022 р.) і більше. Обкладаються даним збором тільки транзакції всередині країни. Вхідні грошові перекази до Гани з інших країн на сучасному етапі не обкладаються даним збором.

Ключовою метою даних нормативно-правових змін в полі грошових переказів уряд Гани вбачає – крім наповнення національного бюджету – у врегулюванні ситуації з офіційними та неофіційними каналами грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів. Додатково уряд Гани прагне за рахунок даних нормативно-правових змін досягти вищого рівня фінансової інклюзії всередині країни, а також підтримати цифровізацію національної економіки. В розрізі розвитку фінансової інклюзії та стимулювання соціально-економічного зростання уряд Гани планує розвивати всеохоплюючу державну політику з розвитку та розповсюдження серед населення цифровізованих фінансових послуг. В даному напрямку уряд Гани також планує рухатися до запровадження цифрової національної валюти – *eCedi Central Bank Digital Currency* [39, 41, 42, 43]. Відповідно розвиток каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів є комплексною задачею, що потребує, по-перше, задоволення потреб ключових стейкхолдерів в даній царині, по-друге, вирішення ключових бар'єрів мікро- та макро-рівня, в т.ч. поведінкової природи основних економічних агентів в розрізі даної проблематики; по-третє, залучення ключових сучасних технологій для реалізації ефективного рішення, в першу чергу, інструмент цифровізації.

Грошові перекази, що здійснюються міжнародними трудовими мігрантами, є важливим джерелом фінансової підтримки для їхніх родин та економік країн, з яких вони походять. Розуміння каналів переказу грошових коштів та їх ефективності є ключовим для оцінки їх впливу на економіку та розробки політик, спрямованих на поліпшення умов життя мігрантів та їхніх родин.

Канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів відіграють важливу роль у підтримці їхніх родин та економік країн-отримувачів. Ефективність та доступність цих каналів є ключовими для максимізації позитивного впливу грошових переказів. Урядам та міжнародним організаціям необхідно працювати над зниженням комісійних зборів, забезпеченням надійних каналів переказу грошей та підвищенням фінансової

грамотності мігрантів для покращення їх фінансового становища та сприяння економічному розвитку країн-отримувачів.

2.4. Сфери використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів

Науково-практичні виклики, пов'язані з управлінням фінансовими ресурсами міжнародних трудових мігрантів, є центральними у сфері міжнародної трудової міграції, охоплюючи широкий спектр детермінант, що впливають як на мікро-, так і на макрорівні. До цих детермінант належать, по-перше, мотиваційні чинники, які спонукають громадян шукати роботу за кордоном; по-друге, унікальні соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції на обох рівнях, зокрема щодо того, як домогосподарства міжнародних трудових мігрантів використовують грошові перекази; і по-третє, складності у розробці та реалізації державних політик, спрямованих на регулювання тенденцій міжнародної трудової міграції. Відповідно, ухвалення рішень щодо використання фінансових ресурсів міжнародних трудових мігрантів є не лише завданням окремих домогосподарств, а й важливою науково-практичною проблемою на державному рівні. Враховуючи зазначене, важливо підкреслити, що дослідження сфер використання коштів міжнародних трудових мігрантів потребує комплексного підходу.

Дані ООН [34] свідчать, що, хоча грошові перекази складають 15% заробітків міжнародних трудових мігрантів у країнах-реципієнтах, вони формують значну частку загального доходу домогосподарств у країнах-донорах робочої сили. Зокрема, невеликі суми в діапазоні від 200 до 300 доларів США, які міжнародні трудові мігранти регулярно надсилають своїм домогосподарствам у країнах походження кожні 1-2 місяці, складають близько 60% доходу домогосподарств у ключових країнах-донорах робочої сили. Це особливо важливо з огляду на те, що 50% грошових переказів (які, за

прогнозами, досягнуть близько 1 трлн доларів США до 2030 року) спрямовуються до сільських і важкодоступних районів країн-донорах робочої сили, де приблизно 75% населення належить до найбідніших верств, які стикаються з нестачею продовольства і не можуть дозволити собі основні освітні та медичні послуги. Виходячи з цих даних, можна зробити висновок про критичну роль грошових переказів міжнародних трудових мігрантів для бідних і найбідніших країн—як у контексті довгострокового виживання домогосподарств, так і належного функціонування цих держав у таких сферах, як макроекономічна стабільність, надання основних державних послуг і здатність фінансувати соціально-економічний розвиток за пріоритетними напрямками.

Згідно з даними ООН [34], 75% грошових переказів (що складає близько 300 мільярдів доларів США на рік) використовуються домогосподарствами для покриття їхніх ключових базових витрат, таких як харчування, освіта, охорона здоров'я та житлові витрати (рис. 2.24). Крім того, слід зазначити, що крім фінансування базового поточного споживання домогосподарств у країнах походження, грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів також виконують функцію своєрідної фінансової подушки безпеки на потенційні кризові періоди, такі як надзвичайні ситуації, природні лиха, неврожаї тощо.

Рис. 2.24. Оціночна структура використання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів їх домогосподарствами в країнах походження загалом по світу, %, 2021 р.

Джерело: складено автором на основі даних [34].

Відповідно, решта 25% від загального обсягу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, що становить приблизно 100 мільярдів доларів щорічно, спрямовується на заощадження та інвестиції в країну-донора [34]. Важливо підкреслити, що ці функції нагромадження капіталу відбуваються як на мікрорівні (тобто, окремі домогосподарства, що отримують грошові перекази від своїх родичів, які працюють за кордоном), так і на макрорівні (тобто, держава-експортер робочої сили).

По-перше, особливості використання коштів міжнародними трудовими мігрантами проявляються в структурі витрат їхніх домогосподарств у країнах походження. Витрати цих економічних агентів поділяються на дві основні категорії, а саме: *Категорія 1. Поточне споживання; Категорія 2. Заощадження та інвестиції*, які складають основні компоненти ВВП країни-експортера робочої сили та є ключовими драйверами соціально-економічного розвитку держави.

Відповідно, комплекс державних політик у цій сфері повинен відповідати викликам підтримання адекватного балансу між поточним споживанням та інвестиціями в національну економіку. Ця науково-практична проблема може бути вирішена завдяки раціональному використанню механізму грошових переказів міжнародних трудових мігрантів.

Необхідно враховувати спектр поведінкових особливостей домогосподарств, члени яких працюють за кордоном, зокрема структуру їхніх витрат і характер їхньої фінансової поведінки. Це, у свою чергу, формує потенційні позитивні та негативні наслідки, які впливають на феномен грошових переказів для країн-експортерів робочої сили. Існує стійкий зв'язок між природою і структурою витрат домогосподарств у країні-експортері робочої сили та особливостями грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів. Важливо зосередитися не лише на мікрорівневих особливостях у контексті використання грошових переказів отримувачами (партнером, дітьми, батьками, братами і сестрами міжнародних трудових мігрантів), але й на макрорівневих питаннях впливу грошових переказів на країни походження

– а саме на стан і перспективи розвитку національної економіки в цілому, а також динаміку окремих галузей і секторів, регіонів і територій, соціально-демографічних груп у країнах-експортерах робочої сили.

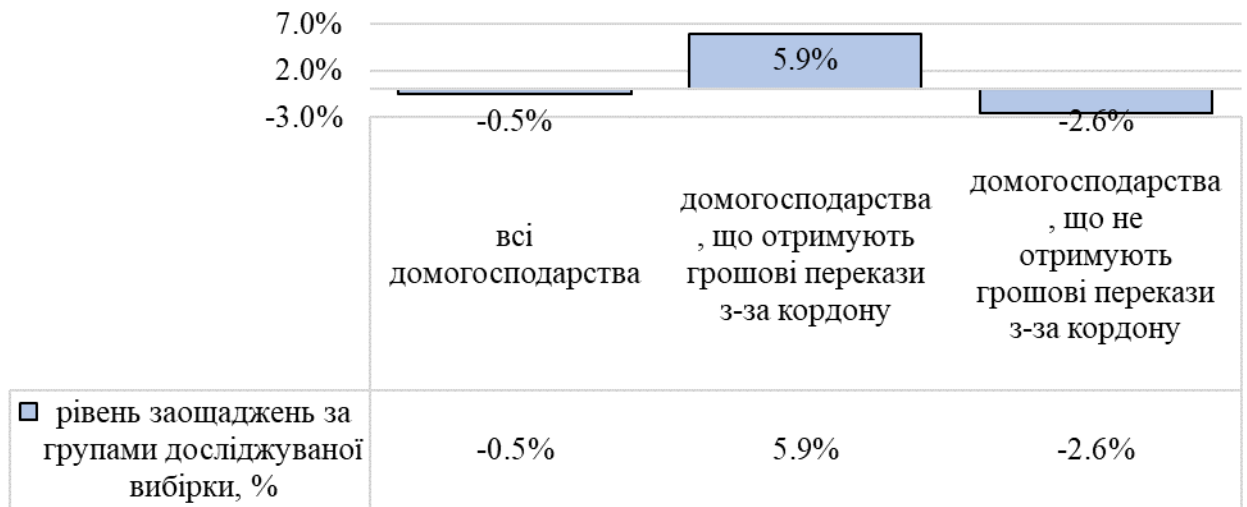
Відповідно з урахуванням соціально-економічного контексту країн-експортерів робочої сили та беручи до уваги драйвери створення ВВП в рамках національної економіки, варто зазначити, що в основному на мікрорівні кошти міжнародних трудових мігрантів використовуються для *підтримки поточного споживання їхніх домогосподарств*. Ключовими статтями витрат у цьому контексті є витрати на харчування, житло, а також освітні та медичні послуги. Важливо відзначити, що джерело грошових переказів є значною частиною доходу цих домогосподарств – без цього трансферту якість та обсяг поточного споживання членів домогосподарства в країні походження суттєво скоротиться.

Іншим напрямом використання даного трансферту на мікро-рівні є *покращення умов життя домогосподарства на середньо- та довгостроковому горизонті часу*. Прикладами в даному контексті придбання довгострокових споживчих товарів (наприклад, побутова техніка та електроніка), фінансування будівництва нового житла або поліпшення поточного стану існуючого житла, в якому мешкають члени домогосподарства, купівля земель сільськогосподарського призначення або свійських тварин для особистого господарства, придбання автотранспортного засобу для особистих і бізнес-потреб членів домогосподарства та інше.

На підтвердження цього слугує дослідження [44] фінансової поведінки домогосподарств у В'єтнамі станом на 2022 рік, яке порівнює фінансовий стан і поведінкові особливості вибірки в'єтнамських домогосподарств, що отримують грошові перекази з-за кордону, з іншою групою в'єтнамських домогосподарств, які не отримують цих трансфертів.

Дані дослідження продемонстрували, що в'єтнамські домогосподарства, які отримують грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів, загалом більше схильні до заощадження, ніж ті домогосподарства, які не отримують

таких трансфертів. Зокрема, середній рівень заощаджень у цих групах у досліджуваній вибірці склав 5,9% і -2,6% відповідно станом на 2021 рік (рис. 2.25).

Рис. 2.25. Середній рівень заощадження у групах домогосподарств В'єтнаму, що відповідно отримують і не отримують грошові перекази міжнародних трудових мігрантів

Джерело: складено автором на основі даних [44].

Відповідно, це становить значущу диференціацію між домогосподарствами, що отримують підтримку у вигляді грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів, порівняно із середнім станом домогосподарств у національній економіці В'єтнаму загалом. Це, в свою чергу, призводить до вагомих наслідків:

- на мікро-рівні (тобто впливає на стан громадян з точки зору якості їхнього життя та перспектив їхніх домогосподарств, що включають міжнародних трудових мігрантів);
- на макро-рівні (тобто впливає на здатність держави акумулювати ресурси як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі для спрямування на ключові потреби соціально-економічного розвитку відповідно до регіональних і національних пріоритетів).

У цьому контексті науково-практичний інтерес викликає порівняння структури витрат в'єтнамських домогосподарств, яке виявило низку

особливостей у проблематиці використання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів їхніми домогосподарствами в країнах-донорах робочої сили. Зокрема, такі домогосподарства зі досліджуваної вибірки витрачали більшу частку коштів на медичні послуги у порівнянні з домогосподарствами, що не отримували переказів від міжнародних трудових мігрантів (6,4% і 4,3% відповідно в загальній структурі досліджуваної вибірки). Детальні дані дослідження наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Структура витрат груп в'єтнамських домогосподарств, що відповідно отримують і не отримують грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів – в розрізі основних статей, %, 2021 р.

Стаття витрат	Домогосподарства, які отримують грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів	Домогосподарства, які не отримують грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів	Різниця, п.п.
Витрати на продукти харчування	53,7%	54,4%	-0,7 п.п.
Витрати на товари повсякденного вжитку, що не пов'язані з харчуванням	27,8%	28,0%	-0,2 п.п.
Витрати на медичне обслуговування	6,4%	4,3%	2,1 п.п.
Витрати на розширення бази активів домогосподарства	4,1%	4,0%	0,1 п.п.
Витрати на освітні послуги	3,4%	4,8%	-1,4 п.п.
Витрати на оплату послуг житлово-комунальних послуг	3,1%	3,5%	-0,4 п.п.
Витрати на ремонт житла	1,5%	1,0%	0,5 п.п.

Джерело: складено автором на основі даних [44].

Варто зазначити, що на заощадження домогосподарств, відповідно до проведеного дослідження, припадає незначна частка грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, що підтверджується наведеними вище

статистичними даними та міжнародними дослідженнями. Це стосується також так званих продуктивних інвестицій, тобто прямих інвестицій у мікро-, малий та середній бізнес, а також придбання фінансових активів у країні-донора робочої сили. Загалом, така ситуація негативно впливає на перспективи соціально-економічного розвитку країн походження міжнародних трудових мігрантів у контексті інвестиційної складової механізму формування ВВП країн-експортерів робочої сили.

Одним із ключових обґрунтувань цієї ситуації є те, що домогосподарства сприймають грошові перекази від своїх членів, які працюють за кордоном, як засіб підвищення поточного рівня життя, зокрема через покращення якості споживання, нехтуючи інвестиційною складовою. У такому підході грошові перекази використовуються для задоволення конкретних потреб окремого домогосподарства, а не для інвестування в національну економіку країни-донора робочої сили.

Відповідно, існують два різні підходи до використання грошових коштів трудових мігрантів. По-перше, вони розглядаються як засіб підтримання на належному рівні поточного споживання членів домогосподарства. По-друге, як засіб забезпечення відповідного рівня продуктивних інвестицій у національну економіку країни походження міжнародних працівників.

В результаті, дане явище можливо розцінювати як специфічну стратегію міжнародного трудового мігранта, що покликана покращити рівень життя домогосподарства як в коротко-, так і довгостроковому періодах. В силу цього в розрізі даної проблематики на рішення мікро-рівня щодо використання грошових коштів від даного трансферту накладаються біхевіористичні аспекти об'єктивного та суб'єктивного характеру, що відображають певні поведінкові моделі та підходи до фінансово-інвестиційних рішень на рівні домогосподарства у країні-донорі робочої сили.

Інший важливий аспект аналізованої проблеми – це брак адекватних інвестиційних можливостей для домогосподарств із членами, які працюють за кордоном, та численні інфраструктурні перешкоди для таких інвестицій на

локальному та національному рівнях. Ці перешкоди охоплюють нерозвинені телекомунікаційні системи, недостатню цифрову інфраструктуру, обмежений доступ до фінансових установ, особливо в аграрних регіонах, та низьку якість людського капіталу, серед інших чинників. Крім того, недостатній рівень фінансової інклюзії та субоптимальна фінансова грамотність у країнах походження міжнародних трудових мігрантів ще більше ускладнюють ситуацію.

Отже, зважаючи на вищезазначені обмеження, міжнародні трудові мігранти формують обґрунтовані мікрорівневі рішення щодо розподілу своїх заробітків за кордоном, базуючись на власному досвіді та перспективах. Ці рішення враховують як безпосередні, так і довгострокові потреби їхніх домогосподарств та майбутні плани, а також макроекономічні обмеження в їхній країні походження. Ця сукупність факторів визначає частоту і способи переказу зароблених коштів до країни походження, конкретні напрями використання цих переказів домогосподарствами з членами, які працюють за кордоном, а також характер державної політики в країнах-експортерах робочої сили, спрямованої на максимальне використання цих ресурсів для національного економічного зростання та сприяння соціально-економічному розвитку як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Зауважимо, щона макрорівні цілі використання цих грошових переказів також багатогранні. З одного боку, перекази розглядаються як ключове джерело стабільних валютних надходжень, що підтримують платіжний баланс країни-експортера робочої сили шляхом забезпечення фінансування імпорту. У цьому контексті грошові перекази також сприяють удосконаленню фінансової інфраструктури в країні походження, дозволяють розвивати відповідні фінансові продукти комерційних банків і підтримують зростання цільових мікрофінансових установ. Створення інвестиційного ресурсу для національного економічного розвитку країни-експортера робочої сили, стимульоване надходженням цих переказів у фінансовий сектор або через прямі інвестиції та придбання цільових фінансових інструментів, також

вважається ключовою сферою для формування державної політики в цій галузі.

З іншого боку, у деяких аспектах грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів можуть не мати позитивного впливу на національну економіку. Навпаки, вони можуть погіршувати її перспективи розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Цей погляд підтверджується тим, що стабільний приплив коштів з-за кордону створює залежність домогосподарств, сприяє сталому тренду міграції робочої сили за кордон і, відповідно, знижує інвестиційну привабливість країни походження через постійну нестачу кваліфікованої робочої сили. Таким чином, у рамках такого аналізу макрорівневих питань щодо використання коштів від міжнародних трудових мігрантів перспективи соціально-економічного розвитку країни-донора робочої сили жертвуються на користь забезпечення поточної макроекономічної стабільності в країні походження.

Також важливо відзначити, що грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів не є стабільним джерелом фінансування ні на мікро-, ні на макрорівні, тобто ні для окремих домогосподарств, ні для національної економіки в цілому. Описаний вище ефект залежності створює загрозливий стан для соціально-економічної стабільності домогосподарств і негативно впливає на їхні фінансові та інвестиційні рішення як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Додатково ця проблема ускладнюється соціально-економічною напругою в суспільстві країни-донора робочої сили як на локальному, так і на національному рівні внаслідок зростання соціально-економічної нерівності через отримання додаткових ресурсів окремими домогосподарствами, що складає значну частину доходів домогосподарств у країнах походження. У цьому контексті важливо зазначити, що ключові країни-експортери робочої сили історично характеризуються високим рівнем соціальної нерівності та відносно низьким рівнем життя своїх громадян. Тому грошові перекази для

окремих домогосподарств у країні походження лише поглиблюють цей стан, особливо у депресивних регіонах.

Ще однією тезою, що розглядається в контексті аналізованої проблематики, є *специфіка споживчої поведінки домогосподарств* у країнах походження щодо отриманих грошових переказів. Часто кошти, отримані від міжнародних трудових мігрантів, витрачаються домогосподарствами на імпорتنі споживчі товари замість вітчизняних аналогів, що, у свою чергу, погіршує платіжний баланс країни походження і гальмує розвиток національних виробників. Це, своєю чергою, призводить до інфляційного тиску в середньостроковій перспективі в країні-експортері робочої сили. Наприклад, це явище спостерігалось в Південній Кореї та Пакистані у 1980-х роках, коли відбулося зростання споживчої інфляції у цих країнах у поєднанні з дефіцитом кваліфікованої робочої сили. В результаті це призвело до суттєвого підвищення рівня заробітної плати в національній економіці та різкої зміни вартості робочої сили в цих країнах. Паралельно відбувався тиск на платіжний баланс країни-експортера робочої сили через зростання споживання імпортованих товарів на тлі зростання доходів населення завдяки регулярним валютним переказам з-за кордону від міжнародних трудових мігрантів.

Також важливо відзначити, що грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів за своєю економічною сутністю є передусім трансфертами, а не додатковим ресурсом. Відповідно, це явище слід розглядати не лише в площині монетарної та фіскальної політики урядів, але й у контексті комплексної соціальної політики країни-експортера робочої сили. Це відповідає значній соціальній ролі грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів – передусім для домогосподарств і місцевих громад, особливо у депресивних регіонах і сільській місцевості.

У цьому контексті привертає увагу дослідження [45, 46], яке аналізувало використання грошових переказів домогосподарствами міжнародних трудових мігрантів у Шрі-Ланці, зокрема у частині потенційного зростання

поточного споживання або рівня заощаджень проаналізованих домогосподарств. Зокрема, це дослідження показало, що домогосподарства, які отримували грошові перекази від своїх членів, зайнятих за кордоном, не споживали більше і не заощаджували менше порівняно з іншими домогосподарствами, які не отримували цих переказів. Відповідно, результати аналізу вибірки у контексті згаданого випадку Шрі-Ланки (яка складалася з групи домогосподарств, що регулярно отримували грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів, і іншої групи домогосподарств, які не отримували цих переказів) показали відсутність суттєвої різниці між особливостями фінансової та споживчої поведінки обох груп домогосподарств з точки зору факту отримання або неотримання переказів від міжнародних трудових мігрантів.

Відповідно, домогосподарства, які отримують ці перекази, є одним з основних *чинників накопичення заощаджень* у відповідних національних економіках. Це можна пояснити тим, що трудові мігранти з наведених вище країн, згідно з їхнім соціально-економічним профілем, зосереджені на *персональній стратегії цільового заощадження* і зазвичай виїжджали працювати за кордон на обмежений період за терміновими трудовими контрактами. Відповідно, такі домогосподарства не розраховують на тривалий і безперервний потік коштів з-за кордону, що стимулює заощадження отриманих в межах грошових коштів трудових мігрантів.

Дослідження також продемонстрували, що основним напрямом інвестування коштів, отриманих від міжнародних трудових мігрантів, є *інвестування в нерухомість*. Натомість *інвестиції в бізнес* спрямовуються переважно у сфері роздрібною торгівлі, транспорту та побутових послуг. Така фінансова поведінка пояснюється соціально-економічним профілем міжнародних трудових мігрантів. Зокрема, придбання нерухомості або створення власного бізнесу дозволяє цим особам підвищити свій соціальний статус у своїх громадах в країнах-донорах. Отже, міжнародні трудові мігранти

надають пріоритет зазначеним класам активів як бажаним варіантам інвестування зароблених за кордоном коштів в країнах походження.

Ця фінансова поведінка щодо використання коштів міжнародних трудових мігрантів відображає раціональну поведінку економічного агента на мікрорівні, хоча й не узгоджується з цілями соціально-економічного розвитку на макрорівні. Розвиваючи цю тезу, можна зазначити, що вищезгаданий підхід до використання грошових переказів відображає мотивації та раціональну поведінку осіб, які вирішили мігрувати за кордон для постійної або тимчасової роботи. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що державна політика країн-донорів робочої сили, яка зосереджена виключно на міжнародних трудових мігрантах, ймовірно, матиме недостатні результати у досягненні макроекономічних цілей соціально-економічного розвитку та матиме обмежений вплив на фінансові рішення домогосподарств.

Тому уряди країн походження робочої сили запроваджують комплекс політик, спрямованих на вплив на динаміку та обсяг грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів, а також на фінансові рішення домогосподарств, які є безпосередніми реципієнтами цих коштів. Метою реалізації цих політик є спрямування коштів міжнародних трудових мігрантів на досягнення соціально-економічних цілей розвитку країни походження робочої сили.

Важливо зауважити, що оскільки ці перекази за своєю економічною природою та правовим статусом є приватними грошовими переказами від фізичних осіб членам їхніх домогосподарств, уряд країни-донорів робочої сили може застосовувати радше стимулюючі заходи, а не обов'язкові регуляторні вимоги щодо використання коштів від міжнародних трудових мігрантів.

В рамках вищезазначеного політичного комплексу зазвичай впроваджуються такі заходи:

- Стимулювання міжнародних трудових мігрантів до інвестування коштів у фінансові інструменти та активи країни походження замість збереження їх за кордоном;
- Заохочення споживання внутрішніх товарів та послуг (з акцентом на продукцію національних виробників);
- Підтримка капіталовкладень у мікро-, малий та середній бізнес з боку міжнародних трудових мігрантів та їхніх домогосподарств;
- Сприяння самозайнятості та підприємницькій діяльності серед міжнародних трудових мігрантів, які повернулися до країни походження;

Просування використання офіційних каналів для грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, що сприяє укріпленню національної фінансової системи та підвищенню прозорості у надходженні та використанні цих коштів.

Відповідно в рамках реалізації названих вище заходів уряди розробляють та впроваджують ряд інструментів і рішень, що підтримують досягнення цілей даної державної політики. Дані рішення на рівні планування та реалізації заходів вищезазначеної державної політики виділено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Напрямки рішень уряду країни-донора робочої сили в контексті досягнення цілей державної політики стосовно сфер використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів

Напрямки рішень	Коментарі
Офіційні канали переказу грошових коштів з-за кордону	Полегшення використання офіційних каналів переказу для міжнародних трудових мігрантів в країні цільового призначення та для членів їх домогосподарств в країні походження
Інформаційні кампанії різного напрямку	Проведення інформаційних компаній з популяризації офіційних каналів переказу грошових коштів
Підвищення фінансової грамотності	Реалізація програм з підвищення рівня фінансової грамотності громадян країни-донора робочої сили
Цільові фінансові інструменти	Емісія облігацій, що деноміновані в іноземній валюті, що покликані стимулювати придбання активів у країні-донорі робочої сили
Підтримка самозайнятості	Розробка та запровадження дієвих програм з підтримки самозайнятості для міжнародних трудових мігрантів, які повернулися до країни походження

Стимулювання прямих інвестицій	Стимулювання прямих інвестицій від міжнародних трудових мігрантів і їх домогосподарств у мікро, малий, середній бізнес у країні-донорі робочої сили
--------------------------------	---

Джерело: складено автором на основі власного аналізу.

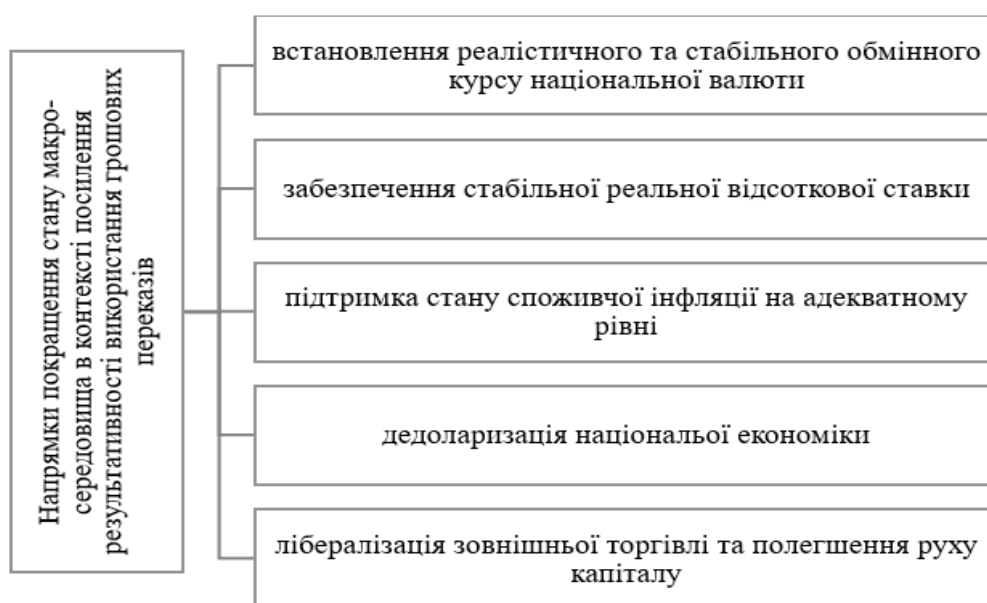
Необхідно акцентувати увагу на важливості розвитку як механізмів ефективною мобілізації фінансових ресурсів від міжнародних трудових мігрантів, так і оптимального розподілу цих коштів у національній економіці. Цей аспект державної політики щодо продуктивного залучення переказів з-за кордону передбачає інвестування цих коштів у пріоритетні сектори. Така стратегія має на меті стимулювати всебічний соціально-економічний розвиток країни-донора робочої сили.

У цьому контексті заходи, спрямовані на формування сприятливого інвестиційного середовища, що сприяє продуктивним прямим інвестиціям та придбанню відповідних фінансових активів у країнах походження міжнародних трудових мігрантів, відіграватимуть ключову роль. Цей комплекс заходів передусім включає:

- Створення надійної нормативно-правової бази, яка підтримує приватні ініціативи щодо заснування малого бізнесу міжнародними трудовими мігрантами або членами їхніх домогосподарств;
- Запровадження сприятливого фіскального режиму для міжнародних трудових мігрантів та членів їхніх домогосподарств щодо імпорту обладнання та інших капітальних засобів для їхніх підприємств;
- Надання інформаційної та аналітичної підтримки через бізнес-асоціації, державні установи та органи місцевого і національного рівня для міжнародних трудових мігрантів і членів їхніх домогосподарств, які прагнуть реалізувати бізнес-ініціативи;
- Проведення освітніх програм для власників бізнесу, орієнтованих на міжнародних трудових мігрантів і членів їхніх домогосподарств, для стимулювання їхніх підприємницьких ініціатив;

- Впровадження відповідної програми кредитного фінансування, орієнтованої на підприємницькі проєкти міжнародних трудових мігрантів і членів їхніх домогосподарств;
- Розвиток мережі мікрофінансових установ, спрямованих на стимулювання підприємницької активності громадян, які повернулися з-за кордону до своєї країни.

Ще однією важливою проблемою в рамках науково-практичного завдання ефективної мобілізації та використання коштів від міжнародних трудових мігрантів є встановлення сприятливого монетарного режиму в країні-експортері робочої сили. Ця ініціатива має на меті створення сприятливого макроекономічного середовища, що мотивує економічних агентів до переведення капіталу з-за кордону у формі грошових переказів міжнародних трудових мігрантів членам їхніх домогосподарств у країні походження. Це передбачає реальні покращення макроекономічної структури через серію практичних кроків, як показано на рис. 2.26.

Рис. 2.26. Напрямки покращення стану макро-середовища в контексті комплексу державної політики зі стимулювання цільового використання грошових коштів міжнародних трудових мігрантів

Джерело: складено автором на основі власного аналізу.

Таким чином, стимулювання використання коштів від міжнародних трудових мігрантів відповідно до цілей соціально-економічного розвитку країни-донора робочої сили потребує планування та реалізації комплексної стратегії, яка діє як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях, охоплюючи не лише домогосподарства, але й ширші групи зацікавлених сторін.

Грошові перекази, здійснювані міжнародними трудовими мігрантами, є важливим джерелом фінансової підтримки для їхніх родин та економік країн, з яких вони походять. Уряди країн-донорів запроваджують комплекс державних політик, спрямованих на вплив на динаміку та обсяги грошових переказів, а також на фінансові рішення домогосподарств, які отримують ці кошти. Ці політики мають на меті максимізувати позитивний вплив грошових переказів на економічний розвиток та соціальну стабільність. (Табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Програми стимулювання держав щодо інвестування грошей

Податкові пільги	Зниження податкового навантаження	Уряди можуть запроваджувати податкові пільги для мігрантів та їхніх родин, які інвестують грошові перекази у створення бізнесу або нерухомість.
	Кредити з низькими відсотковими ставками	Надання кредитів з низькими відсотковими ставками для підприємців з числа мігрантів.
Інвестиційні фонди	Фонди підтримки підприємництва	Створення спеціальних фондів, що надають фінансову підтримку мігрантам, які бажають започаткувати власний бізнес.
	Інвестиції в інфраструктуру	Фінансування проектів розвитку інфраструктури в регіонах, звідки походять мігранти, з метою створення сприятливих умов для інвестицій
Навчальні та консультативні програми	Освітні програми підприємництва з	Організація курсів та тренінгів для мігрантів з питань бізнес-планування, управління фінансами та маркетингу
	Консультаційні центри	Створення центрів, що надають мігрантам консультативні послуги з юридичних, фінансових та адміністративних питань.

Партнерства з приватним сектором	Спільні інвестиційні проекти	Заохочення спільних інвестиційних проектів між державою, приватними компаніями та мігрантами.
	Корпоративна соціальна відповідальність	Стимулювання приватного сектору до участі у програмах розвитку, що підтримуються грошовими переказами мігрантів.

Джерело: складено автором на основі власного аналізу.

Комплекс державних політик країн-донорів, спрямованих на вплив на динаміку та обсяг грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, а також на фінансові рішення домогосподарств, що отримують ці кошти, є важливим інструментом для забезпечення економічного розвитку та соціальної стабільності. Ефективна реалізація цих політик потребує координації зусиль урядів, міжнародних організацій та місцевих громад, а також постійного моніторингу та адаптації до змінних умов (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Фінансові методи регулювання трансферів в приймаючих країнах

Регулювання комісійних зборів	Законодавче обмеження комісій	Встановлення законодавчих обмежень на розмір комісійних зборів, що стягуються банками та грошовими трансферними компаніями
	Підтримка конкуренції	Сприяння конкуренції на ринку грошових переказів для зниження вартості послуг.
Розвиток фінансової інфраструктури	Мобільні грошові перекази	Підтримка впровадження мобільних фінансових послуг, що дозволяють мігрантам здійснювати перекази за допомогою мобільних телефонів.
	Фінансові послуги у віддалених районах	Розширення доступу до фінансових послуг у віддалених та сільських районах
Прозорість та безпека фінансових операцій	Моніторинг переказів	Встановлення систем моніторингу грошових переказів для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.
	Захист прав споживачів	Забезпечення правової захищеності мігрантів, що здійснюють грошові перекази, включаючи захист від шахрайства.
Фінансова грамотність	Інформаційні кампанії	Організація інформаційних кампаній з підвищення фінансової грамотності серед мігрантів та їхніх родин

	Освітні програми	Впровадження освітніх програм, спрямованих на навчання мігрантів ефективному управлінню фінансами та використанню фінансових послуг
--	------------------	---

Джерело: складено автором на основі власного аналізу.

Програми стимулювання інвестування грошей та фінансові методи регулювання трансферів є важливими інструментами для максимізації позитивного впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів. Запровадження податкових пільг, інвестиційних фондів, навчальних програм та партнерств з приватним сектором сприяють розвитку підприємництва та економічного зростання. Водночас, регулювання комісійних зборів, розвиток фінансової інфраструктури, забезпечення прозорості та безпеки фінансових операцій, а також підвищення фінансової грамотності мігрантів сприяють ефективності та доступності грошових переказів. Ефективна реалізація цих заходів потребує координації між урядами країн-донорів, приймаючих країн, міжнародними організаціями та приватним сектором для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку.

Висновки до Розділу 2

На сучасний стан міжнародної трудової міграції діють ряд факторів, що визначають стан даного економічного явища на мікро- та макро-рівні, зокрема:

1. стан міграційної та інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів;
2. динаміка та структуру обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів;
3. канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів;
4. сфери використання даного трансферту в країні походження.

Аналіз міграційної політики щодо трудових мігрантів з високим рівнем кваліфікації показав варіативність підходу з боку урядів приймаючих країн, що задіяють блоки як традиційної міграційної політики, так і специфічні блоки, що фокусно направлені на потреби стейкхолдерів в даній царині

(наприклад, перспективи розвитку навичок даної групи міжнародних трудових мігрантів, терміни співробітництва з висококваліфікованими мігрантами, зокрема, дослідниками, можливості возз'єднання з родиною в приймаючій країні, інше).

Вивчення специфіки сучасної міграційної політики урядів приймаючих країн показало важливість фактору інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів. Поміж ключових факторів інтеграційної політики на сучасному етапі виділяються: якість можливостей для міжнародних трудових мігрантів; податковий режим; довгострокові перспективи росту; якість середовища з точки зору родини міжнародного трудового мігранта; якість середовища для розвитку навичок міжнародного трудового мігранта; інклюзивність; якість життя. Важливою задачею є балансування основних груп стейкхолдерів (міжнародних трудових мігрантів, соціуму та уряду приймаючої країни) в рамках інтеграційної політики.

Оцінка структури та динаміки грошових переказів трудових мігрантів показала зростаючу вагу ряду регіонів (Близький Схід, Південна Америка та інших) в розрізі даного напрямку аналізу – з паралельним уповільненням темпів росту даного трансферту для регіону Східної Азії (у т.ч. Китаю). Поміж ключових факторів впливу на сучасному етапі зауважено: 1. спадання дії пандемії COVID-19 і поступове відкриття національних економік; 2. ріст рівня інфляції в світі, в т.ч. в країнах-реципієнтах робочої сили; 3. девальвацію євро; 4. дефіцит іноземної валюти та дисбаланси валютного ринку в країнах-донорах робочої сили. Відповідно це чинить вплив на особливості динаміки, структури, трендів грошових переказів, а також визначає особливості споживчої та фінансової поведінки домогосподарства, член якого зайнятий закордоном.

Аналіз каналів переказу грошових коштів трудових мігрантів показав тренд стабільного скорочення рівня витрат на здійснення даної транзакції в офіційних каналах. На стан і перспективи розвитку каналів переказу даного трансферту чинить вплив ряд факторів різної природи, зокрема, утруднений

доступ до офіційних каналів, високі витрати на здійснення транзакції, слабка цифрова інфраструктура, надмірна вага неофіційних каналів в даній царині, стан нормативно-правової та регуляторної бази.

В контексті розбудови сучасних офіційних каналів переказу необхідно застосовувати комплекс рішень в рамках розбудови сучасних каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів, що охоплюють, по-перше, підвищення рівня фінансової грамотності як міжнародних трудових мігрантів, так і членів їх домогосподарств; по-друге, удосконалення цифрової інфраструктури в країні-донорі робочої сили; по-третє, покращення стану інфраструктури та практики збору даних стосовно каналів переказу, що сприятиме росту транспарентності; по-четверте, планування та реалізація регуляторної реформи з метою покращення стану середовища офіційних каналів переказу; по-п'яте, планування та реалізація регуляторної реформи з метою покращення стану середовища офіційних каналів переказу. Це має забезпечити ефективну розбудову сучасних офіційних каналів переказу як на мікро-, так і макро-рівні.

Огляд сфер використання грошових коштів трудових мігрантів показав особливості споживчої та фінансової поведінки домогосподарств в країнах призначення, а саме домінування складової поточного споживання над заощадженнями та інвестиціями. В рамках стимулювання продуктивних інвестицій уряду країни-донора робочої сили необхідно діяти за низкою напрямків: 1. Офіційні канали грошових переказів з-за кордону (полегшення використання офіційних каналів переказу для міжнародних трудових мігрантів в країні цільового призначення та для членів їх домогосподарств в країні походження); 2. Інформаційні кампанії (проведення інформаційних компаній з популяризації офіційних каналів переказу грошових коштів); 3. Фінансова грамотність (реалізація програм з підвищення рівня фінансової грамотності громадян країни-донора робочої сили); 4. Цільові фінансові інструменти (емісія облігацій, що деноміновані в іноземній валюті, що

покликані стимулювати придбання активів у країні-донорі робочої сили); 5. Підтримка самозайнятості (розробка та запровадження дієвих програм з підтримки самозайнятості для міжнародних трудових мігрантів, які повернулися до країни походження); 6. Стимулювання прямих інвестицій (підтримка прямих інвестицій від міжнародних трудових мігрантів і їх домогосподарств у мікро, малий, середній бізнес у країні-донорі робочої сили). Даний комплекс рішень покликаний створити сприятливе середовище для ефективного залучення грошових коштів в інвестиційний механізм на рівні національної економіки країни походження.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Матеріали Refugee Data. *UNCHR*. URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download> (Дата доступу: 01.12.2022).
2. Hatton T.J., Williamson J.G. What Fundamentals Drive World Migration? *NBER Working Paper Series*. 2002. №9159. С. 1–36.
3. Czaika M., De Haas H. Determinants of Migration to the UK. *COMPAS Migration Observatory Briefing*. 2017. №1. С. 1–8.
4. Матеріали Population Policies. *UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division*. 2021. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/population-policies-0> (Дата доступу: 01.12.2022).
5. Матеріали SDG Indicator 10.7.2 on Migration Policies. *UN*. 2022. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/data/sdg-indicator-1072-migration-policies> (Дата доступу: 01.12.2022).
6. Матеріали Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. *IOM*. 2022. URL: <https://www.iom.int/global-compact-migration> (Дата доступу: 01.12.2022).
7. Матеріали International Migration 2020 Highlights №ST/ESA/SER.A/452. *UN Department of Economic and Social Affairs, Population*

Division. 2021. URL: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights> (Дата доступу: 01.12.2022).

8. International Migration 2019 Report. UN Department of Economic and Social Affairs. 2020. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf (Дата звернення: 01.12.2022).

9. Матеріали Migration Policies and Governance. *IOM GMDAC*. 2022. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-policies-and-governance> (Дата доступу: 01.12.2022).

10. IOM Migration-Related Indicators. 2020. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/migration-related-indicators.pdf> (Дата доступу: 01.12.2022).

11. Wunderlich D. The Limits of External Governance: Implementing EU External Migration Policy. *Journal of European Public Policy*. 2012. №19(9). С. 1414–1433.

12. Triandafyllidou A. Multi-leveilling and Externalizing Migration and Asylum: Lessons from the Southern European Islands. *Island Studies Journal*. 2014. №9(1). С. 7–22.

13. Seldadyo H., Elhorst J.P., De Haan J. Geography and Governance: Does Space Matter? *Papers in Regional Science*. 2010. №89(3). С. 625–40.

14. Lavenex S., Kunz R. The Migration–Development Nexus in EU External Relations. *Journal of European Integration*. 2008. №30(3). С. 439–457.

15. Robertson S. Time and Temporary Migration: The Case of Temporary Graduate Workers and Working Holiday Makers in Australia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2014. №40(12). С. 1915–1933.

16. Robichau R.W. The mosaic of governance: Creating a picture with definitions, theories, and debates. *Policy Studies Journal*. 2011. №39(1). С. 113–131.

17. Матеріали 2030 Agenda for Sustainable Development. *UN*. 2022. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Дата доступу: 01.12.2022).
18. Brown-Gort A. Los efectos políticos de la migración. *Foreign Affairs Latinoamérica*. 2016. №16(4). С. 1–3.
19. Wickramasekara P. Rights of Migrant Workers in Asia: any light in the end of the tunnel? ILO International Migration Papers. №75. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201441.pdf (Дата доступу: 01.12.2022).
20. International Labour Migration: A Rights-Based Approach. *ILO*. 2010. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_208594.pdf (Дата доступу: 01.12.2022).
21. Protecting the Rights of Migrant Workers: A Shared Responsibility. *ILO*. 2010. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_180060.pdf (Дата доступу: 01.12.2022).
22. Beine M. Comparing Immigration Policies: An Overview from the IMPALA Database. *International Migration Review*. 2015. №4. С. 827–863.
23. Матеріали аналітичної платформи IMPALA. *IMISCOE*. URL: <https://migrationresearch.com/item/international-migration-policy-and-law-analysis-impala/474307> (Дата доступу: 01.12.2022).
24. De Haas H., Natter K., Vezzoli S. Growing restrictiveness or changing selection? The nature and evolution of migration policies. *International Migration Institute*. 2014. С. 1–33.
25. OECD Migration Policy Debates №19. 2019. URL: <https://www.oecd.org/els/mig/migration-policy-debates-19.pdf> (Дата доступу: 01.12.2022).
26. Tuccio M. Measuring and assessing talent attractiveness in OECD countries. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 2019. №229. С. 1–56.

27. Attracting Top Talent: A Question of Migration Policy. *InfoMigrants*. 2019. URL: <https://www.infomigrants.net/en/post/17193/attracting-top-talent-a-question-of-migration-policy> (Дата звернення: 01.12.2022).

28. Toma S., Villares-Varela M. The Role of Migration Policies in the Attraction and Retention of International Talent: The Case of Indian Researchers. *Sociology*. 2019. №53(1). С. 52–68.

29. La OIM y la integración de los migrantes. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/Migrants_and_Host_Society_12130706/seminar%20docs/infosheet_integration_es.pdf (Дата звернення: 01.12.2022).

30. Матеріали *Migrant Integration Policy Index*. 2021. URL: <https://www.mipex.eu/key-findings> (Дата доступу: 01.12.2022).

31. Remittances Brave Global Headwinds. Special Focus: Climate Migration. Migration and Development. *World Bank Group*. 2022. №37. С. 1–72.

32. Balance of Payments and International Investment Position Manual. *IMF*. 2009. 351 с.

33. Матеріали *IFAD*. 2022. URL: <https://www.ifad.org/en/> (Дата доступу: 01.12.2022).

34. Матеріали Remittances matter: 8 facts you don't know about the money migrants send back home. *UN Department of Economic and Social Affairs*. 2021. URL: [https://www.un.org/sw/desa/remittances-matter-8-facts-you-don't-know-about-money-migrants-send-back-home](https://www.un.org/sw/desa/remittances-matter-8-facts-you-don-t-know-about-money-migrants-send-back-home) (Дата доступу: 01.12.2022).

35. Матеріали Capacity4dev. *European Commission*. 2022. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/results-and-indicators/remittances> (Дата доступу: 01.12.2022).

36. Цілі сталого розвитку ООН. *UN*. 2022. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (Дата доступу: 01.12.2022).

37. Матеріали Migration and Remittances Data. *World Bank*. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> (Дата доступу: 01.12.2022).

38. Kosse A., Vermeulen R. Migrants' Choice of Remittance Channel: Do General Payment Habits Play a Role? *European Central Bank Working Paper Series*. 2014. №1683. С. 1–35.

39. Africa and Cryptocurrencies Factsheets on Migrants' Remittances. *European Commission*. 2022. URL: (Дата звернення: 01.12.2022).

40. Siegel M., Lücke M. What Determines the Choice of Transfer Channel for Migrant Remittances? The Case of Moldova. *Kiel Institute for World Economy Working Paper Series*. 2009. №1515. С. 1–24.

41. Review of Financial Transfers and Remittance mechanisms in Ghana. A study under the ACP-EU Framework. *Developing Markets Associates*. 2018. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/country/docs/ghana/iom_ghana_remittances_review_final.pdf (Дата звернення: 01.12.2022).

42. Electronic Transfer Levy. *Ghana Revenue Authority*. 2022. URL: <https://gra.gov.gh/e-levy/> (Дата звернення: 01.12.2022).

43. Ghana's new e-levy: the sour, sweet and switches so far. *ICTD*. 2022. URL: <https://www.ictd.ac/blog/ghana-e-levy-sour-sweet-switches/> (Дата звернення: 01.12.2022).

44. Thanh Xuan H., Kessels R., Erreygers G. The Impact of Remittances on Saving Behaviour and Expenditure Patterns in Vietnam. *Economies*. 2022. №10(9). С. 223–242.

45. Paul J., Subash S. International Migration and its Impact: Some Perspectives. *Management and Labour Studies*. 2005. №30(1). С. 38–50.

46. Amjad R. To the Gulf and Back: Studies on the Economic Impact of Asian Labour Migration. *ILO-ARTEP*. URL: <https://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=XF2015037388> (Дата звернення: 01.12.2022).

47. Ullah A.K. Rationalizing Migration Decisions: Labour Migrants in East and South-East Asia. London: Routledge. 2010. 276 с.

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ДЛЯ КРАЇН ПОХОДЖЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

3.1. Вплив грошових переказів на основні макроекономічні показники економік країн, що розвиваються

Грошові перекази до деяких країн походження міжнародних трудових можуть мати значні макроекономічні наслідки – в силу свого масштабу відносно обсягу ВВП країни походження міжнародних трудових мігрантів, які часто є бідними або найбіднішими. Стабільність потоку грошових переказів, адекватність профільної державної політики і використання інноваційних фінансових інструментів можуть не тільки посилити макроекономічну стабільність, але і покращити стан ділової та споживчої активності на мікро- та макро-рівні, зокрема, за рахунок покращення доступності позикового фінансування та підвищення інвестиційної привабливості національної економіки [1-5]. При цьому стабільні надходження від міжнародних трудових мігрантів позитивно відрізняються від надходжень від продажу природних ресурсів (енергоносіїв, дорогоцінних металів, тощо). У багатьох країнах, що розвиваються, грошові перекази мають значний позитивний вплив на національний дохід і сприяють подоланню бідності [4, 6-9].

При цьому, фактори, що в комплексі зумовлюють обсяги та динаміку грошових переказів міжнародних трудових мігрантів є розгалуженими за своєю природою, зокрема, вплив має структура людського капіталу з країни походження в розрізі тимчасової і постійної зайнятості, а також рівень кваліфікації міжнародних трудових мігрантів [10-12]. В даному контексті в практичній площині можемо зауважити, що працівники, які задіяні в тимчасовій зайнятості закордоном зазвичай переказують до країни походження більшу частку свого заробітку. Додатково в даному контексті низькокваліфіковані працівники, які мігрували закордон, переказують більшу частку свого заробітку членам домогосподарства в країні походження.

Перспективи працевлаштування в приймаючій країні впливають на дохід міжнародного трудового мігранта, відповідно це в поєднанні зі зміною вартості життя може вплинути на обсяг грошових коштів, який міжнародні трудові мігранти спроможні переказувати своєму домогосподарству в країні походження. Відповідно прогнозування майбутніх грошових переказів є складною задачею, на яку впливають комплекс драйверів різної природи. Очікується, що обсяги та динаміка грошових переказів міжнародних трудових мігрантів зростатимуть – в силу того, що міжнародні міграційні потоки, особливо тимчасова міграція, і надалі будуть значними, оскільки попит і пропозиція на міжнародному ринку праці зростатимуть [13-15]. При цьому, разом зі зменшенням витрат на здійснення грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, ріст поточних витрат на підтримання адекватного рівня життя членів домогосподарств у країнах походження в комбінації зі зростанням рівня доходів у приймаючих країнах також створює передумови для росту грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, особливо через офіційні канали переказу [9-11, 14-17].

Відповідно позитивним змінам в даному полі сприяє комплексна державна політика, що направлена на стимулювання росту грошових переказів до країни походження та заохочення їх здійснення через офіційні канали. Даний комплекс заходів включає податкові пільги на доходи від грошових переказів, інвестиційні стимули для залучення діаспори в інвестиційні та соціальні проєкти в країні походження, поліпшення стану доступності одержувачів до банківських послуг, стимули для інвестицій від діаспори, лібералізація доступу до іноземної валюти, посилення фінансової грамотності міжнародних трудових мігрантів і членів їх домогосподарств. Відповідно адекватне планування та реалізація такої державної політики охоплює заходи управління банківським сектором, валютним регулюванням, міграційною політикою та зв'язками з діаспорою, захистом прав громадян закордоном, співпраця з основними країнами-реципієнтами робочої сили в рамках міжнародної трудової міграції.

Зазвичай комплекс державної політики в країнах походження охоплює ряд ключових заходів за такими напрямками:

- Надання пільг при ввезенні товарів з-за кордону;
- Лібералізація регулювання валютного ринку та ринку капіталу;
- Надання дозволу для роботи банків з країни походження закордоном;
- Розвиток пенсійної системи та полегшення залучення позик з фокусом на міжнародних трудових мігрантів;
- Залучення грантового фінансування громадами з великою часткою міжнародних трудових мігрантів;
- Надання ID-карт для міжнародних трудових мігрантів, що полегшують їх доступ до інфраструктури [18-25].

Відповідно дані зусилля спрямовані на вибудову сприятливого екзогенного та ендогенного середовища, що стимулюватиме покращення динаміки та структури грошових переказів міжнародних трудових мігрантів. Ключовим драйвером цього є суттєвий вплив даного трансферту на основні макроекономічні показники країн-донорів робочої сили в рамках потоків міжнародної трудової міграції [26-34]. Нижче виділимо ключові зони впливу в даному контексті.

Вплив грошових переказів на макроекономічну стабільність національної економіки країни походження міжнародних трудових мігрантів. Зауважимо, що зазвичай основний фокус в рамках визначення ефекту від динаміки та структури грошових переказ з-за кордону розглядається з точки зору фізичної особи та домогосподарства – тобто на мікро-рівні. Однак, масштаби грошових переказів у порівнянні з іншими вхідними потоками до країн походження міжнародних трудових мігрантів, а також масштаби обсягів трансферту в порівнянні до ВВП у багатьох країнах, що розвиваються, зумовлюють те, що наслідки від грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у макроекономічній площині можуть мати значний вплив на стан і перспективи розвитку національної економіки, в т.ч. в

площині макроекономічної стабільності та забезпечення довготермінового соціально-економічного розвитку держави. Зокрема, країни, що є найбільшими реципієнтами грошових переказів з-за кордону отримують понад 10% ВВП від даного трансферту [15-17].

Значні обсяги грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів впливають на стан макро-середовища, що характеризується відповідним їх впливом на процентні ставки, обмінний курс національної валюти, платіжний баланс, динаміку ділової активності та прямих іноземних інвестицій до національної економіки. При цьому, стабільні обсяги грошових переказів з-за кордону зумовлюють стабільність ключових макроекономічних показників, однак, за різкого росту даного трансферту його вплив у розрізі стану макроекономічних показників країни походження міжнародних трудових мігрантів може бути негативним на окремих відрізках часу. Додатково в даному контексті відіграє роль такий аспект як врахування анти-циклічного впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів в контексті соціально-економічної кризи в країні-донорі робочої сили – наприклад, в найбільш бідніших країнах за виникнення ситуації посухи і відповідно різкого падіння рівня життя домогосподарств, що є донорами робочої сили в рамках потоків міжнародної трудової міграції, суттєво посилюється роль грошових переказів з-за кордону як інструменту виживання домогосподарств у даних країнах за кризової ситуації.

Грошові перекази мають анти-циклічний вплив і є стабільним трансфертом. Зауважимо, що грошові перекази міжнародних трудових мігрантів можуть рухатися контр-циклічно відносно економічних циклів країни походження. Грошові перекази можуть збільшуватися в часи фінансово-економічної кризи, соціально-політичної нестабільності, природних лих і інших явищ циклічної природи, коли національна економіка зазнає спаду ділової активності або макроекономічних шоків в силу того, що мігранти можуть відправляти більше грошових коштів на підтримку своїх домогосподарств. Таким чином, на макро-рівні компенсуються втрати

валютних резервів, спричинені макроекономічними шоками – відповідно грошові перекази міжнародних трудових мігрантів можуть сприяти стабілізації національної економіки та підтримати внутрішнє споживання в країні походження на кризовий період. Дана теза підтверджується результатами досліджень минулих періодів. Зокрема, після фінансово-економічної кризи наприкінці ХХ ст. філіппінські домогосподарства почали отримувати більший обсяг грошових переказів з-за кордону; відповідно це сприяло скороченню бідності серед домогосподарств міжнародних трудових мігрантів з Філіппін на 0,6% за рахунок росту на 10% цінності грошових переказів в іноземній валюті (порівняно з національною валютою Філіппін) [17, 18].

Додатково дана теза підтверджується даними країн Центральної Америки, зокрема, 1% зниження реального ВВП корелювало з 3% зростанням грошових переказів за 2 роки відтоді, що відповідно мали компенсаторний характер для підтримання поточного рівня споживання та інших потреб домогосподарств міжнародних трудових мігрантів. Інше підтвердження дають дані з Бангладешу, Гаїті, Гондурасу, де динаміка грошових переказів з-за кордону зростала після настання природніх лих [19, 20].Dodatkowo в даному контексті наочним є приклад Албанії, де після завершення збройної агресії динаміка грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів зросла з метою підтримання їх домогосподарств у повоєнний час з притаманною соціально-економічною кризою, що характеризуються дефіцитом базових товарів щоденного вжитку, кризою валютного ринку, масовим безробіттям і іншими важкими наслідками повоєнного соціально-економічного стану національної економіки. Аналогічна ситуація була зафіксована в Сьєрра-Леоне після завершення бойових дій і росту грошових переказів до країни походження міжнародних трудових мігрантів.

Грошові перекази можуть покращити рівень кредитоспроможності національної економіки. Грошові перекази можуть сприяти посиленню кредитного рейтингу країни походження, що розширить її доступ до

глобальних фінансових ринків. Вплив даного трансферту на кредитоспроможність національної економіки може відбуватися наступним чином:

1. Збільшення валютних резервів: грошові перекази збільшують валютні резерви країни, що може посилити кредитоспроможність національної економіки. Це пов'язано з тим, що наявність достатніх валютних резервів є буфером проти зовнішніх шоків і сприяє економічній стабільності.

2. Ріст споживання та інвестицій: грошові перекази можуть сприяти економічній активності та зростанню шляхом збільшення споживання та інвестицій. Це також може підвищити надійність національної економіки з точки зору інвесторів і інших груп стейкхолдерів – оскільки зростаюча національна економіка розглядається як така, що має більш високу кредитоспроможність, ніж стагнаційна національна економіка.

3. Грошові перекази можуть допомогти національним економікам приймаючих країн стати більш стабільними і заможними за рахунок скорочення рівня бідності. Хоча бідність часто вважається фактором ризику для кредитоспроможності, це також може збільшити здатність національної економіки до залучення позик.

4. Зниження витрат на обслуговування позик держави: кредитори можуть вважати країну більш кредитоспроможною, якщо вона має надійний відпрацьований механізм отримання грошових переказів з-за кордону. Оскільки кредитори надають позикове фінансування кредитоспроможному позичальнику за нижчою процентною ставкою, це може призвести до зниження витрат на позики для країни.

Відповідно грошові перекази можуть покращити кредитоспроможність економіки, збільшуючи валютні резерви, стимулюючи витрати та інвестиції, скорочуючи витрати на позики та зменшуючи бідність.

Високі обсяги надходження грошових переказів можуть призвести до зростання курсу національної валюти та відповідно спричинити зниження конкурентоспроможності експорту країни-донора робочої

сили. Зауважимо, що стабільні високі обсяги грошових переказів можуть мати суттєвий вплив на експорт і валютні курси в країні походження міжнародних трудових мігрантів. Зокрема, в розрізі впливу на курс національної валюти – грошові перекази, які надходять у великих кількостях, укріплюють вартість національної валюти в країні походження. В результаті курс національної валюти зростає в порівнянні з іншими валютами. Відповідно з точки зору такого фактору конкурентоспроможності як низька ціна експортних товарів і послуг на міжнародних ринках відбувається послаблення позицій країни.

З іншого боку, грошові перекази можуть впливати на конкурентоспроможність експорту країни і в позитивному ключі. Наприклад, грошові перекази можуть бути джерелом іноземної валюти, яка може бути використана для придбання сировини та обладнання для експортного виробництва. До того ж, знижуючи вартість виробництва та дозволяючи експортерам пропонувати нижчі ціни на зовнішніх ринках, дана ситуація може покращити конкурентоспроможність експорту країни.

Грошові перекази також можуть підтримувати ріст внутрішнього попиту, що може збільшити обсяги виробництва та експорту. Домогосподарства в країні призначення можуть мати більшу купівельну спроможність завдяки грошовим переказам, що покращить їх споживчі очікування. Зокрема, грошові перекази часто витрачаються на місцеві товари та послуги, що може призвести до появи нових можливостей для бізнесу та зростання попиту на місцеве виробництво. Крім того, грошові перекази можуть використовуватися для фінансування інфраструктури та інвестиційних проєктів бізнесу, які стимулюватимуть ріст експорту. Грошові перекази також можуть сприяти національній економіці на шляху до посилення рівня диверсифікованості і скорочення залежності від експорту, що в кінцевому підсумку призведе до більш стійкого і тривалого розвитку.

З іншого боку, грошові перекази також можуть знизити конкурентні спроможності експортерів в частині доступності та якості факторів виробництва. Зокрема, в силу росту грошових переказів до країни походження

може відбуватися втрата кваліфікованої робочої сили на користь країн призначення з кращими умовами оплати праці – відповідно матиме місце послаблення національного експортного виробничого сектору на коротко- та довгострокову перспективу. Грошові перекази також можуть призвести до залежності від джерел фінансування з-за кордону, що може стримувати місцеві інвестиції в експортне виробництво та знижувати загальну конкурентоспроможність країни на світових ринках.

В цілому, ряд змінних таких як обсяг, динаміка і структура потоків грошових переказів, структура економіки та регуляторне середовище, споживча поведінка, інвестиційний і бізнесовий клімат всередині країни впливають на те, як грошові перекази впливають на макроекономічне середовище країни походження міжнародних трудових мігрантів. Зокрема, дослідження впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів на обмінний курс в країнах походження показало, що ріст вдвічі даного трансферту в країнах Центральної Америки призвело до росту обмінного курсу національної валюти на 22% [21].

Зауважимо, що сучасні мега-тренди також чинять вплив на характер грошових переказів і їх вплив на макроекономічне середовище країн-донорів робочої сили. Зокрема, одним з таких ключових драйверів є пандемія коронавірусної хвороби. Відповідно станом на 2020 р. загальна сума грошових переказів, отриманих країнами, знизилася на -1,5% до 711 млрд дол США. Однак протягом наступних двох років ситуація швидко змінилася на краще [22, 23]. Ріст грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів після відновлення національної та глобальної економіки за результатами подолання наслідків пандемії веде не тільки до посилення макроекономічного середовища, але і досягнення ряду цілей соціального розвитку у бідних і найбідніших країнах. Зокрема, стабільна динаміка даного трансферту знижує рівень бідності, покращує стан харчування і підвищує рівень залучення дітей до системи середньої освіти цих країн. Крім того, грошові перекази можуть

зміцнити фінансово-економічну стійкість домогосподарств міжнародних трудових мігрантів, особливо в період соціально-економічної кризи.

Однак, важливо наголосити, що грошові перекази не є універсальним рішенням макроекономічних проблем для країн походження міжнародних трудових мігрантів. Зокрема, надмірна залежність від грошових переказів з-за кордону може призвести до утворення хронічної системи причинно-наслідкових зв'язків на мікро- та макро-рівні, що ускладнюють досягнення цілей сталого економічного розвитку на середньо- та довгостроковому часовому горизонті.

При цьому країни з низьким і середнім рівнем доходу по всьому світу значною мірою залежать від даного джерела фінансування для зміцнення національної економіки. Зокрема, грошові перекази внесли понад 15% ВВП 25 країн світу за 2022 р.. Ряд країн в силу екзогенних і ендогенних факторів, що чинять вплив на їх макроекономічний стан, суттєво більш залежні від даного трансферту у підтриманні свого стану макроекономічної стабільності. Наприклад, в контексті України станом на 2022 р. отримано 12,6 млрд дол США грошових переказів, що еквівалентно приблизно 7,8% ВВП держави і слугує важливою складовою підтримки національної економіки України.

Даний трансферт є важливим і для більшості країн регіону Центральної Америки та Мексики, в контексті забезпечення стабільного джерела грошових надходжень як для окремих домогосподарств, так і держави в цілому. Постійна або тимчасова зайнятість в США і здійснення грошових переказів до країни походження членам домогосподарств є поширеним явищем серед міжнародних трудових мігрантів з регіону Мексики та Центральної Америки. Зокрема, під час першого року пандемії до Мексики надійшло 34,6 млрд дол США грошових переказів, до країн Центральної Америки – 10,5 млрд дол США грошових переказів відповідно. Даний трансферт був критично важливим для економічної стабільності держав регіону під час пандемії як на мікро-, так і макро-рівні. Зокрема, за перший рік COVID-19 грошові перекази до Сальвадору та Гондурасу склали понад 20% ВВП даних країн. Відповідно

під час пандемії коронавірусної хвороби грошові перекази були основним джерелом доходу для кожного шостого домогосподарства в Домініканській Республіці, Гондурасі та Сальвадорі [24], що підкреслює критично важливу роль даного трансферу в захисті рівня життя населення в країнах даного регіону під час макроекономічних шоків [25].

На початку пандемії COVID-19 розроблялися різноманітні сценарії щодо того, як пандемія та соціально-економічна криза та їх наслідки можуть потенційно вплинути на динаміку та структуру грошових переказів міжнародних трудових мігрантів і відповідно характер і направлення заходів урядів країн у відповідь. Зауважимо, що грошові перекази до регіону Центральної Америки і Мексики залишалися стійкими, незважаючи на те, що пандемічний шок виявився суттєво сильнішим, ніж передбачалося в квітні 2020 р.. Зокрема, зниження рівня грошових переказів на початку пандемії було набагато вищим, ніж очікувалося, хоча воно тривало недовго. При цьому, потоки грошових переказів в окремі країни регіону перевищили рівень до пандемії COVID-19 вже до кінця 2020 р., що було в першу чергу зумовлено неочікувано швидким і суттєвим відновленням після першого соціально-економічного шоку, зумовленого пандемією. Зауважимо, що дана закономірність зберігалася і на 2021 р. з рівнем і динамікою зростання грошових переказів суттєво вищим, ніж до пандемії.

Додатково необхідно виділити позитивний ефект під час пандемії і в розрізі країни-реципієнта трудових ресурсів – США – з регіону Центральної Америки та Мексики. Зокрема, зафіксовано зниження рівня безробіття в США, а також додаткову фіскальну підтримку, що пояснює збільшення середньої суми грошових переказів до регіону Центральної Америки та Мексики в другій половині 2020 р.. Зокрема, зростання грошових переказів до регіону досягло піку в місяці, коли в 2020-2021 рр. була отримана допомога від уряду США з фіскальних стимулів під час пандемії [22, 23]. Додатково можемо виділити фактор фокусного розвитку ринку праці США в секторах, де

переважно працюють міжнародні трудові мігранти з регіону Центральної Америки та Мексики.

Відповідно дана ситуація відображає той сучасний стан, за якого грошові перекази стали настільки ж економічно важливими для окремих країн, що розвиваються, як і потоки прямих іноземних інвестицій [35, 36]. При цьому, потоки грошових переказів часто є більш стійкими та контр-циклічними, ніж потоки капіталу [37]. Станом на 2022 р. грошові перекази до країн з низьким та середнім рівнем доходу склали за оцінками близько 630 млрд дол США, або 78% всіх грошових переказів і близьких фінансових транзакцій, що здійснювалися по світу. [38]. Зауважимо, що з 2000 р. обсяг грошових переказів значно зріс, збільшившись з рівня 123 млрд дол США (станом на 2000 р.) до рівня 773 млрд дол США (станом на 2021 р.), тобто показав ріст більше, ніж в 5 разів. При цьому Мексика – на ряду з Індією та Китаєм – є одними з основних одержувачів даного трансферту (в першу чергу, з США як основного реципієнта робочої сили в рамках міжнародного руху трудових ресурсів) тоді як США та країни ЄС є основними джерелами грошових переказів до країн-донорів робочої сили [39].

Зауважимо, що з 2013 р. відзначався тренд стабільного суттєвого росту грошових переказів до Мексики. При цьому, враховуючи контекст країн, що розвиваються, даний трансферт переважно використовувався мексиканськими домогосподарствами на покриття поточних витрат і забезпечення адекватного рівня споживання базових товарів і послуг (з суттєво меншою увагою до цілей заощадження або інвестування за рахунок грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів). Відповідно основний ефект від грошових переказів до Мексики відзначався в першу чергу у таких площинах як скорочення бідності, забезпечення адекватного рівня життя (зокрема, в розрізі фінансування освітніх і медичних послуг для членів домогосподарства), підтримання внутрішнього попиту в розрізі національної економіки.

З іншого боку, грошові перекази можуть мати довгостроковий вплив на національну економіку, фінансуючи інвестиції в капітал, зокрема, в такі його

компоненти як інфраструктура та людський розвиток. Наприклад, програма «3x1» в Мексиці потроювала обсяг грошових переказів, що надходили від міжнародних трудових мігрантів за рахунок коштів уряду рівня федерації, штату та муніципалітету; дана програма була покликана посилити фокус у використанні грошових переказів з-за кордону на результативну реалізацію громадських ініціатив і стимулювання довгострокового економічного розвитку як місцевої громади, так і регіону, з якого походить переважне число міжнародних трудових мігрантів [36].

Зауважимо, що ключовою зоною впливу грошових переказів в розрізі макроекономічних показників Мексики є покращення добробуту населення. Зокрема, домогосподарства можуть витратити більше в результаті історично високого росту грошових переказів до Мексики в останні роки. В свою чергу, дана тенденція може призвести до трансмісії позитивного ефекту і на інші сектори національної економіки, стимулюючи в результаті загальний економічний розвиток держави.

При цьому, варто зауважити, що значна тривала динаміка грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів з Мексики – як і в інших країнах, що розвиваються – несе не тільки виключно позитивні ефекти в розрізі соціально-економічного зростання, але має комбінований вплив на країну в макроекономічному полі на середньо- та довгостроковому горизонтах. Так в площині національної економіки Мексики доцільно розглядати модель слабшого економічного розвитку та зростаючої міграції, яку можна назвати «пасткою грошових переказів», в результаті зростаючої залежності країни від даного джерела фінансування для покриття основних потреб домогосподарств міжнародних трудових мігрантів. Відповідно постає ряд викликів в площині стимулювання довгострокового економічного зростання та відповідності структури грошових переказів з-за кордону фінансовій системі Мексики.

Відповідно розглянемо динаміку та особливості грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до Мексики. Грошові перекази в Мексику

суттєво зростали, починаючи з 2013 р. і досягли рекордно високого рівня в 51,6 млрд дол США у 2021 р., що на 27% більше, ніж у 2020 р., і на 133,3% більше, ніж у 2013 р.. З точки зору порівняння грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до ВВП країни, протягом 2013 р. сума грошових переказів відносно ВВП Мексики також значно зростає. Даний показник склав 4,0% ВВП країни в 2021 р., що на 2,3 п.п. більше, ніж у 2013 р. [35]. Дані тенденції демонструють, наскільки важливими є грошові перекази для національної економіки Мексики в минулому та поточному десятилітті, зокрема в забезпеченні макроекономічної стабільності країни (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка надходжень до національної економіки Мексики від грошових переказів міжнародних трудових мігрантів і прямих іноземних інвестицій як відсотка від ВВП, %, 2010-2021 рр.

Джерело: складено на основі даних Banco de México [35].

При цьому, грошові перекази стали настільки значними в розрізі національної економіки Мексики, що на сучасному етапі даний трансферт за своїм обсягом порівнявся та перевищує надходження прямих іноземних інвестицій до країни. При цьому відмічається стабільна тенденція росту грошових переказів в співвідношенні до ВВП, натомість прямі іноземні інвестиції в порівнянні до ВВП Мексики скорочуються з 2017 р.. Варто

зауважити, що грошові перекази також перевищили надходження від іншого важливого джерела валюти для Мексики, а саме від експорту автомобілів і автозапчастин як другого за величиною джерела валютних надходжень до Мексики станом на 2020 р.. При цьому, вага прямих іноземних інвестицій як джерела фінансування національної економіки з 2020 р. змістилися на третю позицію – і уступають грошовим переказам від міжнародних трудових мігрантів.

США як основна країна-реципієнт мексиканських трудових ресурсів в рамках міжнародного руху праці є основним джерелом грошових переказів до країни. Так станом на 2021 р грошові перекази з США склали понад 48,9 млрд дол США (94,9% від загальної суми, отриманої домогосподарствами в Мексиці), причому більша частка даного трансферту надійшла зі штату Техас (7,7 млрд дол США станом на 2021 р.) та штату Каліфорнія (16,2 млрд дол США у 2021 р.) – одних з найбільш заможних штатів США [35].

Відповідно основна частина цих грошових переказів надходить до мексиканських штатів, які є найбільшим джерелом міжнародних трудових мігрантів до США, зокрема, це штати Гуанахуато, Мічоакан, Халіско. Так станом на 2021 р. домогосподарства зі штату Халіско отримали 5,2 млрд дол США, що в порівнянні з 2020 р. показало зростання на 26,1% [36]. Відповідно другу позицію в даному рейтингу за 2021 р. посів штат Мічоакан з 4,9 млрд дол США грошових переказів для місцевих домогосподарств; у відносних показниках це ріст на 22,9% в порівнянні до результатів 2020 р.. Домогосподарства зі штату Гуанахуато в свою чергу отримали 1,9 млрд дол США грошових переказів за 2021 р. (ріст на рівні 23,1% в порівнянні до результатів минулого періоду).

При цьому, грошові перекази до Мексики відіграють ключову роль не тільки в підтриманні стабільності фінансового стану домогосподарств, але і мають провідну роль в забезпеченні збалансованості та наповнення місцевих бюджетів відповідних територій, з яких походять міжнародні трудові мігранти. Так значна частина державних та місцевих доходів в Мексиці

надходить від грошових переказів. З точки зору грошових переказів як частки ВВП, штати з найбільшим рівнем даного показника на початок пандемії: Мічоакан (17,1% від ВВП Мексики), Сакатекас (14,8%), Герреро (14,6%), Оахака (14,5%) [36].

При цьому, бюджети муніципалітетів також отримували значні надходження завдяки грошовим переказам міжнародних трудових мігрантів. Зокрема, найбільші бюджетні надходження від даного трансферту станом на початок пандемії отримували такі муніципалітети: Тіхуана, штат Нижня Каліфорнія (481 млн дол США), Пуебла, штат Пуебла (461 млн дол США) і Морелія, штат Мічоакан (442 млн дол США) [36].

Зауважимо, що кандидат на пост президента Д. Трамп мав плани з обмеження грошових переказів з США мексиканськими міжнародними трудовими мігрантами в рамках тиску на мексиканську сторону в питанні фінансування побудови стіни на державному кордоні [40-44]. Так під час виборчої кампанії 2016-2017 рр. Д. Трамп сформував пропозиції щодо стратегій скорочення грошових переказів з США до Мексики, зокрема, за рахунок оподаткування грошових переказів до Мексики в 2017 р. як засіб фінансування будівництва стіни на державному кордоні. Так пропонувалося застосувати розділ 326 Закону США US Patriot Act положення «Know Your Client», що покликаний сформувати детальні правила відповідно до 31 CFR 130.120-121, які забороняли б виплати грошових переказів до Мексики від нелегальних мігрантів [45, 46]. Зокрема, це положення вимагає від фінансових установ знати, з ким саме вони вступають у відносини в рамках здійснення фінансової транзакції. Надалі передбачалося, що американський уряд ухвалить правило, яке регулюватиме роботу компаній, що надають послуги в рамках системи грошових переказів (наприклад, Western Union) у тій частині, що змусить міжнародних трудових мігрантів з Мексики набути законного статусу в США – зокрема, в частині офіційного проживання на території США – перш ніж здійснювати грошовий переказ до країни походження.

Крім того, було запропоновано підвищити вартість тимчасових віз для громадян Мексики; Д. Трамп також висунув ідею виходу з Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA), якщо Мексика відмовиться сплатити за будівництво стіни на державному кордоні. Дані плани в кінцевому підсумку були відкинуті, і грошові перекази, відправлені з США в Мексику, продовжували надходити в основному безперешкодно. Зокрема, за даними Світового банку, грошові перекази з США до Мексики зросли з 28,8 млрд дол США у 2016 р. до 36 млрд дол США у 2020 р. [44]. Важливо відзначити, що деякі мексиканські іммігранти, ймовірно, були менш схильні відправляти гроші до країни походження в результаті риторики адміністрації президента Д. Трампа та дій американського уряду щодо міграції та безпеки кордонів.

3.2. Вплив міжнародної трудової міграції на розвиток України

Після здобуття незалежності 1991 р. українські громадяни набули набагато більше можливостей для тимчасового або перманентного виїзду за кордон завдяки демократизації та лібералізації. Однак варто зауважити, що основним драйвером для виїзду громадян закордон була не реалізація права на свободу пересування, але значні структурні зміни в національній економіці, що призвели до зниження рівня життя, росту рівня безробіття, поширення явища збідніння майже за усіма прошарками населення. Зауважимо, що виїзд закордон був зумовлений не тільки прагненням тимчасової або постійної зайнятості закордоном, але і необхідністю накопичення стартового капіталу та наповнення споживчого ринку товарами масового вжитку.

Зокрема, українські підприємці потребували фінансування на старті своєї бізнес-діяльності за відсутності надійних джерел фінансування в банківському секторі (за рахунок позик) і слабо функціонуючого ринку капіталу (для емісії цінних паперів з метою залучення власного капіталу). Активізація ділової активності, зумовлена переходом до ринкової економіки спричинила зростання споживчого попиту на високоякісні товари та послуги

як поточного, так і довгострокового споживання (транспортні засоби, побутова техніка, нерухомість), включаючи будинки, транспортні засоби, побутову техніку тощо. Все це спричинило різкий ріст трудової міграції за кордон, що на кінець ХХ ст. - початок ХХІ ст. стала поширеним явищем і основним джерелом доходу для багатьох домогосподарств. Більше 10% працюючого населення виїхало за кордон на початку ХХІ ст., згідно з оцінками ДМСУ [47]. Чисельність українських міжнародних трудових мігрантів продовжувало зростати протягом наступних років і до 2022 р. оцінювалася на рівні від 2 до 3 млн осіб .

Наголосимо, що явище міжнародної трудової міграції в Україні мало не тільки соціально-економічні наслідки, але і широкий спектр наслідків в соціально-культурній, соціально-психологічній, соціально-політичній і інших площинах. Відповідно розроблення комплексу рішень з боку держави та інших стейкхолдерів в розрізі міграційної, соціально-економічної, зовнішньої політики, а також зусиль з захисту прав людини є необхідною умовою для відповідного реагування на виклики та проблематику, спричинену міжнародною трудовою міграцією в Україні.

Суттєві за своїм обсягом і темпом демографічні зрушення мають істотний вплив на національну економіку, і мають комбінований ефект, охоплюючи як позитивні, так і негативні наслідки. Зокрема, грошові перекази збільшують обсяг внутрішнього попиту та покращують добробут міжнародних трудових мігрантів. До того ж, постійний приплив українських трудових мігрантів закордон пом'якшує наслідки соціально-економічної кризи після початку війни 2014 р. і служить одним з ключових джерел знаходжень іноземної валюти для України. До негативних наслідків міжнародної трудової міграції в Україні можемо віднести в першу чергу скорочення пропозиції трудових ресурсів в сегменті висококваліфікованих працівників, що в свою чергу, впливає на поточні та перспективні можливості внутрішнього виробництва. Доступність працівників на українському ринку праці знижується внаслідок еміграції, що впливає на потенційний обсяг

виробництва. Міжнародна трудова міграція також призводить до втрати набутих знань і навичок – за ситуації, коли знання та навички не використовуються в повному обсязі в країні призначення. Таким чином, Україні необхідно впроваджувати політику, яка максимізує позитивні наслідки міжнародної трудової еміграції при одночасному зменшенні її негативних ефектів на стан національної економіки на мікро- та макро-рівні. Фокус даних заходів в першу чергу має бути направлений на посилення довгострокової зайнятості в Україні, побудову адекватної соціальної політики в державі, застосування важелів фіскальної політики в стимулюванні зайнятості в Україні та повернення міжнародних трудових мігрантів до країни походження, покращення стану бізнес-середовища та інвестиційного клімату, активізацію інвестиційної активності домогосподарств за рахунок отриманих грошових переказів від міжнародних трудових мігрантів.

Існує певна невизначеність щодо того, як трудова міграція впливає на стан національної економіки, зокрема, в компоненті стану та перспектив розвитку ринку праці України. З одного боку, трудова міграція сприяє зниженню тиску на ринок праці за рахунок скорочення обсягу пропозиції, що є надмірною в порівнянні з рівнем попиту на трудові ресурси – відповідно це допомагає зняти частину тиску. В Україні рівень безробіття очікувався в 1,6 рази більшим, ніж до 2022 р. [49]. З іншого боку, трудова міграція веде до викривлень на ринку праці, зокрема, в частині браку пропозиції за окремими сегментами висококваліфікованих спеціалістів розумової та фізичної праці. Зокрема, Україна системно зазнавала дефіциту лікарів, вчителів, водіїв, висококваліфікованих робітників – особливо в регіонах, що сильніше постраждали внаслідок хронічної соціально-економічної кризи. При цьому т.зв. відтік мізків, що призводить до зниження рівня якісних характеристик працівників, є ключовою проблемою. До того ж, дане явище зумовило не тільки втрату вже підготовлених висококваліфікованих працівників, але і завдало шкоди підготовці нових фахівців та розвитку загального рівня людського капіталу в Україні. В даному контексті, зокрема, експерти

вважають, що в результаті міграції та переведення фахівців на посади, які не вимагали високого професіоналізму та спеціалізованих знань, Україна втратила 15–20% свого інтелектуального потенціалу в 1990-х роках [49]. Виділимо ключові наслідки від міжнародної трудової міграції в площині національної економіки України на рис. 3.2. Розглянемо дані наслідки в більших деталях нижче.

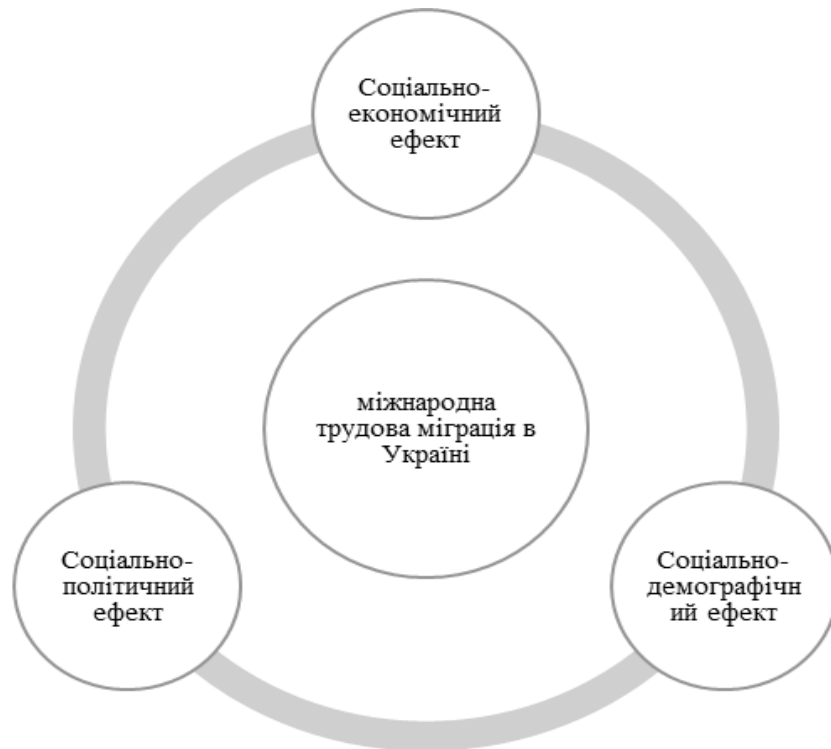

Рис. 3.2. Основні наслідки міжнародної трудової міграції в площині національної економіки України

Джерело: власний аналіз.

Соціально-економічний ефект. Соціально-економічне зростання України в частині формування наявних доходів населення та підтримання торгівельного балансу значно залежить від доходів трудових мігрантів [49-50, 51-65, 66-87]. Національний банк оцінює, що країна отримує понад 10 мільярдів доларів приватних переказів з-за кордону щороку, що дорівнює 7-8% ВВП [50]. Значна частина коштів, що українські міжнародні трудові мігранти заробляють за кордоном та переказують домогосподарствам в Україну, використовується для покриття поточних витрат. Незважаючи на

значний вплив на поточний стан добробуту домогосподарств, використання даних грошових переказів за напрямком інвестування в національну економіку є незначним. Лише 7-8% іммігрантів починають або розвивають бізнес, використовуючи гроші, які вони придбали за кордоном [49, 50]. Зауважимо, що дана фінансова поведінка українських домогосподарств не є наслідком виключно низької фінансової грамотності та пригнічених довгострокових очікувань громадян, але і перебуває під впливом негативного екзогенного соціально-економічного та фінансового фону, зокрема, недостатньо високого рівня прибутковості інвестицій домогосподарств, низької активності на ринку цінних паперів, високої вартості позикового фінансування на старт нового бізнесу, пригнічених ділових очікувань, несприятливого стану бізнес-середовища в Україні. В цілому даний негативний екзогенний фон зумовлений системними диспропорціями в національній економіці, що мають хронічний характер. Зауважимо, що активна динаміка переказів грошових коштів з-за кордону від міжнародних трудових мігрантів зумовлює пришвидшення інфляційних процесів всередині країни. Зокрема, даний трансферт відбився на значному рості рівня цін на нерухомість в Україні – що розглядається як одна з ключових форм збереження коштів від міжнародних трудових мігрантів (в тій частині, що не була витрачена домогосподарствами на покриття основних витрат і на поточне споживання).

Соціально-демографічний ефект. Масова трудова міграція зумовила специфічний соціально-демографічний вплив на широкі маси громадян України. Зауважимо, що більшість трудових мігрантів з України працюють за кордоном без належного соціально-правового захисту. Зокрема, лише близько третини з них мають письмовий трудовий договір; решта не мають юридично оформлених формалізованих угод. При цьому, лише 50% трудових мігрантів, хто має трудові договори, також мають і соціальне страхування в країні призначення [49, 50]. Зауважимо, що зайнятість поза полем трудового законодавства є основним чинником соціальної незахищеності (зокрема, чверть найманих працівників не мали дозволів на проживання та

працевлаштування в країні призначення) [49, 50]. При цьому часто для українських трудових мігрантів, які законно працевлаштовані закордоном, не врегульовано можливість сплачувати внески на соціальне страхування; в даному полі основна проблема полягає у відсутності договорів міждержавного соціального страхування. Зауважимо, що в Україні розроблено механізм добровільного пенсійного страхування для вирішення питань пенсійного забезпечення українців, які працюють в країнах, з якими відсутні договори міждержавного соціального страхування, а також тих українців закордоном, які не охоплені соціальним страхуванням через зайнятість поза трудовим законодавством в країні призначення. Зауважимо, що національне законодавство в будь-якому випадку забезпечує українським громадянам виплату мінімальної пенсії у разі повернення в Україну. Члени домогосподарств мігрантів, які залишаються в країні походження, також зазвичай отримують соціальні пільги. Як наслідок, Україна несе відповідальність за більшу частину витрат на соціальне забезпечення громадян, які є трудовими мігрантами. Дана ситуація призводить до ряду негативних наслідків. По-перше, це збільшує навантаження на фонд соціального страхування, в який українські трудові мігранти не перераховують внески під час роботи за кордоном. По-друге, це призводить до втрати соціальних внесків, які українські трудові мігранти сплачують в країнах призначення, але зазвичай не мають доступу до них. По-третє, це послаблює соціальний захист мігрантів, враховуючи лише їх страховий стаж в Україні; в свою чергу, це може призвести до посилення стану бідності домогосподарств і, як наслідок, необхідності надання спеціалізованої соціальної підтримки в майбутньому.

Зауважимо, що масова трудова міграція відбивається безпосередньо на стані людського капіталу та адекватності трудових ресурсів відповідно до поточних і стратегічних цілей розвитку національної економіки. Зокрема, до 2022 р. кожен десятий з трудових мігрантів не мали наміру повертатися в Україну, понад третина жінок-мігранток до 2022 р. були зацікавлені у

встановленні постійного місця проживання за межами України [47-50]. Найнебезпечнішим впливом на демографічне зростання в Україні є перетворення значної частини тимчасового руху робочої сили закордон на постійну трудову міграцію. При цьому, навіть за реалізації сценарію повернення більшості міжнародних трудових мігрантів до України, демографічні втрати неминучі через напружені сімейні відносини, що спричинені тривалою відсутністю одного з подружжя, розриву емоційного зв'язку з близькими, іншими факторами.

Соціально-політичний ефект. Явище масової міжнародної трудової міграції зумовлює утворення специфічного соціально-політичного фону, що діє як на рівне всієї держави, так і окремих регіонів [49-50, 51-65, 66-87]. Через масштаби міграції та складний комплекс проблем, які з нею пов'язані, дане явище часто використовується політиками як засіб політичної боротьби в рамках виборчих кампаній і поза електоральним періодом. Відповідно політизація міжнародної трудової міграції сприяє формуванню нових соціальних конфліктів. Одним з таких конфліктів в соціально-політичному полі є фактичне усунення міжнародних трудових мігрантів від соціально-політичних процесів в Україні. Зокрема, внаслідок їх фактичного виключення з політичної участі та неможливості реалізувати свої виборчі права, українські міжнародні трудові мігранти, які працюють за кордоном, надають широкі можливості для фальсифікації виборів та маніпулювання громадською думкою в окремих верствах населення.

Розглянемо контекст міжнародної трудової міграції в Україні в площині її впливу на стан національної економіки та перспективи розвитку держави. Зауважимо, що Україна отримує значний обсяг грошових переказів з-за кордону. Дана тенденція після 2014 р. відзначалася стабільним ростом, досягнувши більше 15 млрд дол США станом на початок 2022 р. [50]. Звернімо увагу на те, що незважаючи на соціально-економічну кризу, спричинену пандемією коронавірусної хвороби, обсяги грошових переказів з-за кордону не мали суттєвого скорочення. Це пояснюється т.зв. компенсаційними

грошовими переказами. Дане соціально-економічне явище вказує на те, що потоки грошових переказів залишаються стабільними, незважаючи на економічну кризу в країнах, де працюють українські мігранти. До того ж, українські мігранти тяжіють переказувати додаткові грошові кошти своїм домогосподарствам в країні походження – з метою компенсування своїм рідним і близьким втрат у рівні споживання внаслідок соціально-економічної кризи в Україні.

Зауважимо, що грошові перекази від мігрантів відіграють значну роль в забезпечення макроекономічної стабільності України. Зокрема, за загальним обсягом отриманих грошових переказів Україна обіймає десяту позицію за величиною одержувачем серед країн з низьким та середнім рівнем доходу, займаючи друге місце серед сусідніх з ЄС країн, поступаючись лише Єгипту. В практичній площині це веде до того, що приплив грошових переказів призвів до значного поліпшення добробуту домогосподарств, що є найбільш очевидною економічною вигодою. Грошові перекази, за оцінками, додають близько 12% до доходу домогосподарства міжнародного трудового мігранта.

При цьому, основна частина грошових переказів до України спрямована на поточне споживання, а залишок – на заощадження. Додатково МОП зазначає, що в Україні домогосподарства часто витрачають близько двох третин свого доходу на місцеві товари та послуги, що значно стимулює внутрішнє виробництво, що, беручи до уваги динаміку грошових переказів, еквівалентно росту ВВП приблизно на 3%. Додатково можливо врахувати мультиплікативні ефекти споживання та ефекти приватних інвестицій, підтримуваних грошовими переказами. Відповідно грошові перекази від міжнародних трудових мігрантів відіграють анти-циклічну роль в Україні.

До того ж, стабільні надходження грошових коштів з-за кордону підтримують реальний обмінний курс, а також рахунок поточних операцій торговельного балансу. Відповідно дефіцит зовнішньої торгівлі України частково підтримується в адекватному діапазоні завдяки грошовим переказам міжнародних трудових мігрантів. В результаті, даний трансферт відіграє

ключову роль у забезпеченні макроекономічної та макрофінансової стабільності в Україні.

Зауважимо, що міжнародну трудову міграцію до країн ЄС, що має масовий характер, розглядалася як одна з загроз для стабільного соціально-економічного розвитку України ще до лютого 2022 р., коли драйвери прийняття рішення про тимчасову або постійну зайнятість закордоном українські громадяни приймали не під впливом безпекової ситуації, а через соціально-економічний контекст повільного відновлення зростання національної економіки після 2014 р.. Відповідно, незважаючи на те, що до 2002 р. реальні зарплати в Україні швидко зростали, розрив у оплаті праці з провідними напрямками міжнародної трудової міграції до ЄС був настільки великий, що даний драйвер і надалі підштовхував український громадян до тимчасової або постійної зайнятості закордоном [47-50]. Додатковим фактором є розширення присутності української діаспори в ЄС, що може надавати консультаційну, логістичну, фінансову підтримку для українських міжнародних трудових мігрантів.

Дана тенденція загострилася з новою хвилею міграції з України після лютого 2022 р.. ЄС прогнозує, що чисельність населення України може скоротитися в діапазоні від 24 до 33% (від чисельності населення станом на 2021 р.) в результаті міграції – залежно від тривалості збройної агресії та стану нестабільності функціонування критичної інфраструктури України. Згідно з офіційною статистикою, населення України скоротилося на 6,2 млн осіб від лютого 2022 р.; баланс міграції станом на кінець 2022 р. був від'ємним і складає близько -9,4 млн осіб [49, 50]. В результаті, змінився віковий і статевий склад населення України, зменшилася кількість жінок репродуктивного віку і молоді у віці до 20 років, які перебувають в Україні. Зокрема, міграція за кордон станом на червень 2023 р. сягнула чисельності 8,2 млн українців, що є найбільшою хвилею міграції з 1991 р. [47-50].

Станом на 31 березня 2024 року 4,2 мільйона негромадян ЄС, які покинули Україну внаслідок агресивної війни Росії проти України, мали

статус тимчасового захисту в ЄС. За даними на кінець березня 2024 року, країнами ЄС, які приймали найбільшу кількість осіб, що отримали тимчасовий захист з України, були Німеччина (1,3 млн осіб; 30,9% від загальної кількості в ЄС), Польща (955,5 тис. осіб; 22,7%) та Чехія (364,8 тис. осіб; 8,7%). У порівнянні з чисельністю населення кожної країни ЄС, найбільша кількість осіб, які отримали тимчасовий захист, на тисячу осіб станом на кінець березня 2024 року спостерігалася в Чехії (33,7), Литві (26,7) і Польщі (26,0), тоді як відповідний показник на рівні ЄС становив 9,4 на тисячу осіб. Менша чисельність українців виїхала до регіону Північної Америки та інших регіонів світу [47-50].

Зауважимо, що готовність українців мігрувати закордон 2022 р. перебувала під впливом ряду факторів:

- рівень безпеки в конкретному регіоні України;
- стан забезпеченості критичною інфраструктурою в регіоні проживання в Україні;
- фінансові та інші спроможності домогосподарства (в площині спроможності здійснити переїзд закордон).

В цілому, ЄС надав українцям доступ до ринку праці та можливості соціальної інтеграції українцям. Станом на кінець жовтня 2023 року в Європейському Союзі було зареєстровано 4,24 мільйона українських бенефіціарів тимчасового захисту, що мають безпосередній доступ до ринків праці залежно від їхнього віку. Хоча всі вони стартували з формально однакових умов, рівні працевлаштування українців у різних країнах-членах ЄС значно відрізнялися. За останніми дослідженнями в ЄС наприкінці 2022 року, приблизно 30% українських біженців вже інтегрувалися на ринки праці країн ЄС, а 20% продовжують працювати на українських роботодавців. Зокрема, Польща підготувала додаткові 100 тис. робочих місць для українців восени 2022 р.. Наприкінці осені 2022 р. польський ринок праці мав приблизно 4 тис. вільних відкритих вакансій для українців (що в 4 рази більше, ніж навесні 2022 р.).

Данія лідирує серед країн ЄС, де 78% українських біженців мають оплачувану роботу. Польща і Чехія також мають високі показники зайнятості, де приблизно дві третини українців знайшли роботу. У Нідерландах, Великій Британії та Ірландії більшість українців працюють, що свідчить про значний успіх їхньої інтеграції на ринку праці.

Однак у Німеччині, Швейцарії та Австрії рівні зайнятості українських вимушених мігрантів значно нижчі й становлять 17%, 20% та 27% відповідно. Проте, ці країни вважають свої результати успішними, оскільки українці працевлаштовуються швидше порівняно з попередніми групами біженців. Це свідчить про покращення процесів інтеграції та адаптації новоприбулих на ринку праці в цих країнах. Незважаючи на це, після трьох років проживання в ЄС висока освітня кваліфікація українських біженців, переважно жінок, не призвела до адекватних можливостей працевлаштування, і багато з них обмежуються низькооплачуваною роботою в готельному бізнесі, сільському господарстві та на тимчасових посадах [99].

Загальний показник по країнах ЄС вказує на те, що кожен четвертий (24%) український біженець в ЄС має роботу – зокрема, повну (12%) або часткову (12%) зайнятість. При цьому кожен десятий (9%) український біженець в ЄС має дистанційну зайнятість в Україні. Зауважимо, що частина біженців з України має високий рівень фінансової незалежності. Так відповідно до дослідження консалтингової компанії Gremi [88] більшість українців, які виїхали до Польщі, самостійно орендують житло, в якому мешкають. Так 56% респондентів вказали, що винаймає житло в Польщі за власний кошт; ще 22% опитаних відзначили, що забезпечені житлом від роботодавця.

Згідно з останнім звітом Міжнародної організації праці, показники зайнятості українців у розвинених країнах-реципієнтах починають відображати вплив міграції на їхні ринки праці, що наразі не становить загрози. Наприклад, зростання рівня безробіття в Німеччині на початку повномасштабного вторгнення було пов'язане з тим, що мігранти були

включені в статистичні дані з червня 2022 року, проте ринок праці не демонстрував жодних ознак структурних змін. У Польщі, за даними Євростату, рівень безробіття знизився з 2,9% до 2,8%, а станом на грудень 2023 року він становив 2,7%, попри значну кількість мігрантів. Отже, у середньотривалій перспективі ринки праці й економіка країн ЄС виграють завдяки інтеграції мігрантів у ринок праці та суспільство.

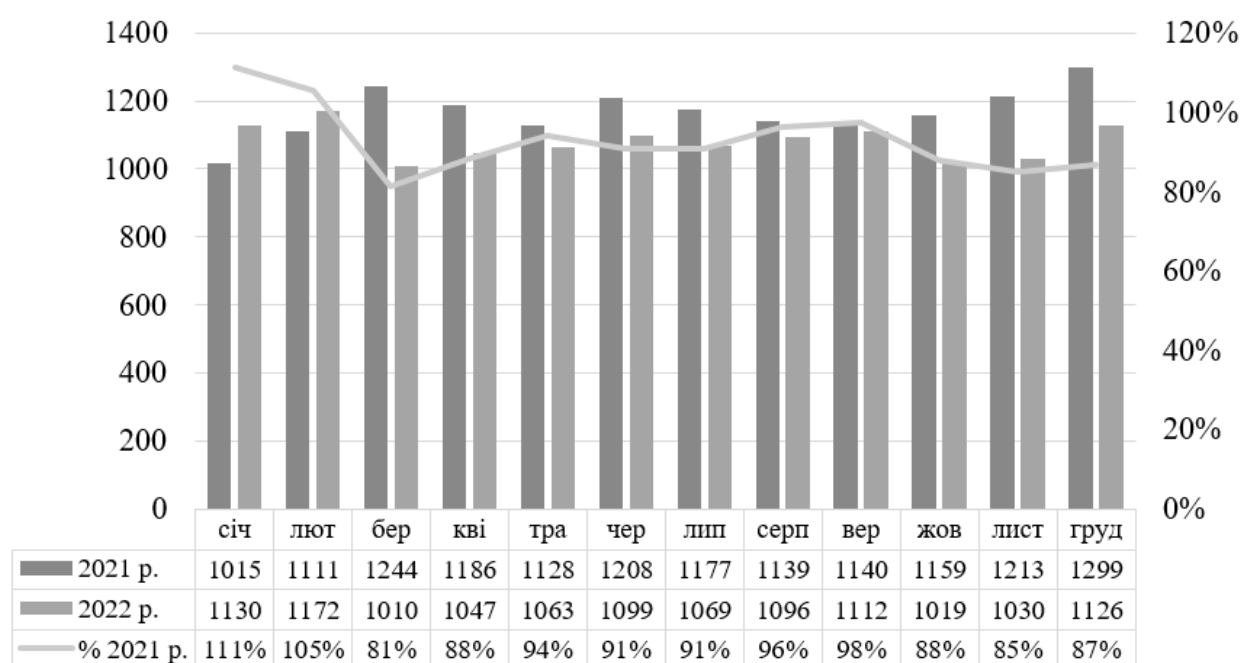
Сучасна хвиля міграції з України до ЄС має специфічну демографічну структуру. Зокрема, за даними The Guardian [89], 90% українців в ЄС – жінки та діти. Відповідно 26% українців, які виїхали до ЄС, є працездатного віку (з них група 30-39 років становить 42%, група 40-49 років – 29%). В розрізі рівня освіти нова хвиля міграції з України є високоосвіченою – 83% респондентів мають повну вищу освіту або незакінчену вищу освіту. Основана маса українських біженців до ЄС на сучасному етапі має високий рівень кваліфікації, зокрема, 30% з них є висококваліфікованими спеціалістами, 12% – кваліфіковані працівники; 14% – керівники компаній або організаційних підрозділів; 14% – власники бізнесу.

При цьому нова міграційна хвиля з України, зумовлена новим етапом війни з лютого 2022 р., має тенденцію до затухання. Зокрема, дослідження Gradus [90] показало, що в жовтні 2022 р. частка опитаних осіб, які залишатимуться у своєму місці проживання навіть у разі загострення безпекової ситуації, складала 60%.

Основний критерій повернення до України – сучасний стан і динаміка безпекової ситуації. За даними дослідження Центру Разумкова [91] на кінець серпня 2022 р. 71% респондентів планували повернутися в Україну після закінчення війни та в разі покращення безпекової ситуації. Результати дослідження підтверджуються фактичними даними, зокрема, за період літа-осені 2022 р. згідно даних ООН і ЄС [92] до України повернулося близько 5 млн біженців. При цьому такий рух має маятниковий характер – окремі групи громадян поверталися до минулих місць проживання на деякий час і знову виїздили до ЄС залежно від об'єктивних і суб'єктивних мотивацій, а також в

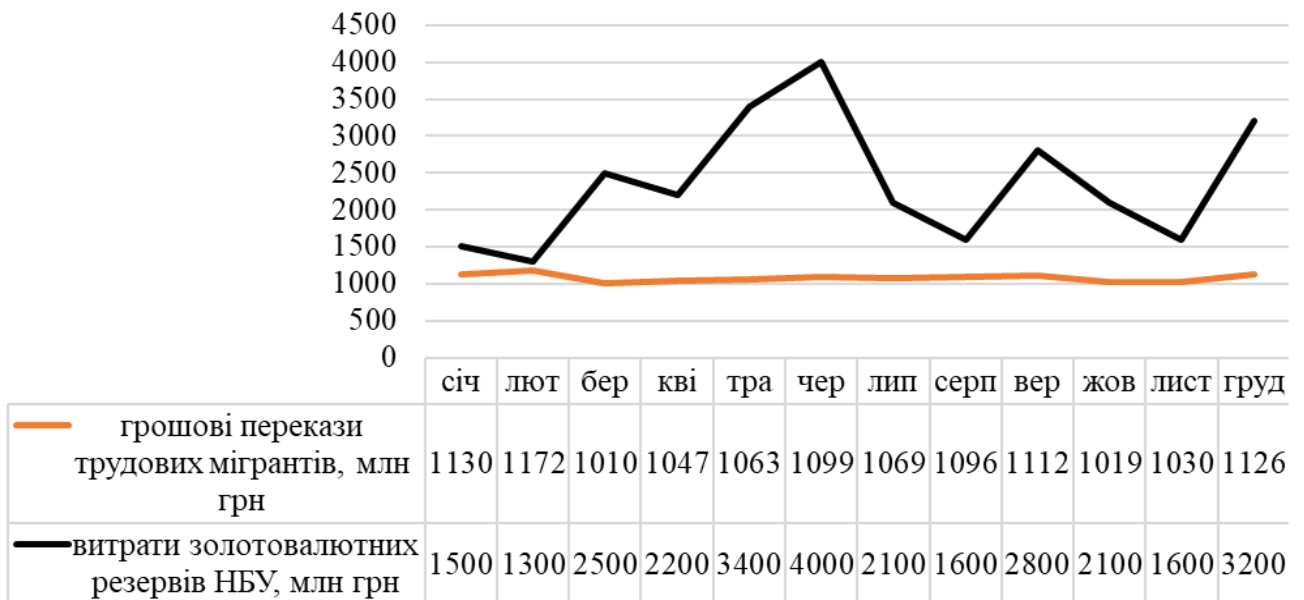
світлі зміни безпекової ситуації (в першу чергу, загрози ракетних ударів по критичній інфраструктурі взимку 2022 р.).

Зауважимо, що обсяги грошових переказів трудових мігрантів до України за 2022 р. не зазнав суттєвого скорочення – в порівнянні з 2021 р.. Так станом на грудень 2022 р. їх обсяг сягнув 1126 млн дол США, що складає 87% від обсягів грошових переказів трудових мігрантів до України за грудень 2021 р. [93]. Це свідчить про те, що даний трансферт і надалі виконує роль одного з ключових факторів підтримання поточного споживання домогосподарств, а також продовжує слугувати ключовим джерелом надходження валютних коштів до України – в особливості, в умовах суттєвого падіння основних експортних статей валютних надходжень 2022 р.. Зауважимо, що вага грошових переказів трудових мігрантів до України складала близько 8% від ВВП за 2021 р.. Відповідно дані трансферти і надалі виконують ключову роль в підтриманні макроекономічної стабільності національної економіки після лютого 2022 р. [93]. Візуалізація здійсненого вище аналізу подано на рис. 3.3 і 3.4.

Рис. 3.3. Динаміка грошових переказів трудових мігрантів до України, січень-грудень 2021 р. і 2022 р., млн дол США

Джерело: складено на основі даних НБУ [93].

Рис. 3.4. Динаміка грошових переказів трудових мігрантів до України та витрат золотовалютних резервів НБУ, січень-грудень 2022 р., млн дол США

Джерело: складено на основі даних НБУ [93].

Міграція одночасно чинить як позитивний, так і негативний вплив на макроекономічні показники країн. Наприклад, витрати на утримання мігрантів призвели до зростання інфляції в ЄС, яка і без того мала значне зростання через підвищення цін на енергоносії. Так, інфляція перевищила 20% річного приросту у Литві, Естонії, Латвії та Угорщині, близько 18% у Чехії та Польщі та майже 10% в Єврозоні.

У зв'язку з масовим прибуттям українських біженців до Європи, у довгостроковій перспективі це може сприяти зростанню ВВП країн-реципієнтів завдяки інвестиціям у різні галузі, такі як інфраструктура та промисловість. Однак у короткостроковій перспективі ці країни ймовірно стикаються зі значними витратами. Згідно з оцінками, короткостроковий фіскальний вплив українських мігрантів на економіку країн ЄС становить приблизно від 30 до 37 мільярдів євро, що становить від 0,19% до 0,23% від ВВП ЄС [100].

З огляду на постійно зростаючі міграційні потоки та їхній значний вплив на макроекономічну стабільність національних економік, країни-члени ЄС приділяють значну увагу плануванню і розподілу фінансових ресурсів для задоволення потреб мігрантів. У цьому контексті Європейський Союз, формуючи свій бюджет, враховує витрати, пов'язані з прийомом і утриманням мігрантів. Бюджет ЄС на 2024 рік передбачив збільшення зобов'язань до 189,6 мільярда євро. Видатки на міграцію та прикордонне управління зросли на 4,4% порівняно з 2023 роком, що зумовлено необхідністю фінансування біженців з України та Близького Сходу.

На сьогодні утримання українських мігрантів в ЄС є доволі затратним процесом. За підрахунками Міжнародного валютного фонду (МВФ) забезпечення одного українського біженця коштує приблизно 11,577 євро на рік. Короткостроковий фіскальний вплив кризи біженців на країни ЄС становить від 30 до 37 мільярдів євро (0,19-0,23% ВВП). Проте, МВФ прогнозує, що довгострокові фіскальні наслідки можуть бути позитивними, оскільки українські біженці ефективно інтегруються на ринок праці ЄС [97]. (Див. табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Загальні витрати на українських біженців з березня 2022 по грудень 2023 року, у млрд євро

Країна	Загальні витрати, млрд. євро
Німеччина	21,44
Польща	20,73
Чехія	5,35
Іспанія	4,8
Франція	3,02

Джерело: [97].

Основні витрати країн пов'язані з кількістю українських вимушених мігрантів. У 2022 році Німеччина встановила одні з найвищих розмірів фінансових допомог серед країн ЄС, що становили 502 євро на особу. У Польщі влада витратила 2,6 мільярда злотих (приблизно 555 мільйонів євро)

на соціальні виплати українським біженцям у 2022 році. У Чехії аналогічні витрати до кінця листопада 2022 року склали 18,6 мільярда чеських крон (приблизно 786 мільйонів євро), при цьому щомісячний розмір чеської фінансової допомоги українцям у перші шість місяців становив близько 205 євро.

Фінансування потреб мігрантів за рахунок бюджетних видатків є складним викликом для ЄС та його країн-членів. Незважаючи на виділення значних ресурсів, тривають дискусії щодо найбільш ефективного використання коштів і довгострокової стійкості заходів підтримки. Співпраця, ефективність і збалансований підхід мають вирішальне значення в управлінні міграційними потоками, забезпечуючи добробут як мігрантів, так і приймаючих країн.

Витрати мігрантів за кордоном зазвичай стимулюють приватне споживання в країнах-реципієнтах, що, у свою чергу, сприяє економічному зростанню. Міграція також зміцнює торговельні зв'язки між регіонами та країнами Європи. Коли кількість мігрантів у регіоні збільшується на 10%, це призводить до помітного позитивного впливу на торгівлю: імпорт зростає на 3,2%, включаючи товари, що використовуються для експорту, а експорт — на 1,2%.

У 2022 році, за даними Національного банку України, українці витрачали за кордоном 2 мільярди доларів на місяць, що значно більше порівняно з попереднім роком. Після початку повномасштабної війни в Україні мігранти переважно покладалися на свої заощадження в українських банках для покриття витрат, використовуючи картки для транзакцій та зняття готівки. Оскільки українці все частіше знаходять роботу за кордоном, основним джерелом фінансування їхніх витрат стали доходи, отримані в країнах перебування [101]j.

За оцінками дослідження МВФ та опитувань ООН, за інших рівних умов внесок українських мігрантів призведе до збільшення обсягу виробництва у

2026 році порівняно з базовим сценарієм без міграції на 2,2%-2,3% в Естонії, Польщі та Чехії та на 0,6%-0,65% у Німеччині.

Важливо відокремити короткостроковий ефект від довгострокового ефекту в рамках оцінки впливу сучасної хвилі міграції з України на стан і перспективи розвитку національної економіки. Даний ефект вимірюється в розрізі неповернення українців з-за кордону, збідніння населення, що залишатиметься в Україні, уповільнення темпів повоєнної відбудови національної економіки. Основою даних оцінок є дані МОП щодо частки ВВП на одного працівника для визначення короткострокового впливу на економіку України; зокрема, за даними МОП за 2021 р. ВВП України на одного працівника склав 29442 дол США [94].

В *оптимістичному сценарії* національна економіка втрачає 8,8 млрд доларів США, що становить 1,64% ВВП України (від рівня 2021 року) – за умови, що громадяни, які працювали до лютого 2022 року, повернуться до України та почнуть працювати після повернення.

У *базовому сценарії* соціально-економічні втрати для України становитимуть 17,5 млрд доларів США, або 3,26% ВВП України (від рівня 2021 року). За цим сценарієм передбачається, що повернеться 75% українців, які виїхали за кордон після лютого 2022 року, з яких 70% матимуть стабільну зайнятість після повернення.

За *песимістичним сценарієм* Україна втратить 25,9 млрд доларів США, що складає 4,83% ВВП України (від рівня 2021 року). За цим сценарієм повернеться третина громадян, які виїхали після лютого 2022 року; з тих, хто повернеться, 50% матимуть часткову або повну зайнятість в Україні.

В рамках вивчення економічного ефекту сучасної хвилі міграції з України маємо врахувати також драйвер внутрішнього споживання, що залежить від кількості осіб, які постійно або тимчасово перебувають на території України, а також рівня наявного доходу домогосподарства зі врахуванням поточних і перспективних споживчих настроїв населення. За даними ДССУ середньомісячні витрати на домогосподарство без дітей

складали близько 8800 грн на місяць [95]. Відповідно втрати в обсягах внутрішнього споживання внаслідок неповернення громадян до України складатимуть від 25 до 80 млрд грн в рамках наведених вище сценаріїв відновлення національної економіки в умовах сучасної хвилі міграції. Оціночно еквівалентні додаткові витрати – від 25 до 80 млрд грн – зазнає національна економіка від неповернення українських дітей з-за кордону.

Зауважимо, що наведені вище розрахунки соціально-економічних втрат оцінено на короткостроковому горизонті 1-3 років. При цьому, існує і довгостроковий вплив сучасної хвилі міграції, що характеризується не тільки масовим виїздом висококваліфікованих кадрів і підприємців, але і виїздом дітей. Відповідно утвориться суттєвий негативний ефект т.зв. відтоку мізків, що може бути оцінений еквівалентно до короткострокових втрат для національної економіки, що подано вище.

Дані оцінки підтверджуються результатами дослідження соціально-демографічного профілю громадян України в країнах ЄС. Обсяг досліджуваної вибірки склав 107 респонденти, які є громадянами України віком від 18 до 60 років. Дослідження здійснювалося в рамках методології IMISCOE [96]. Збір даних здійснювався за методом опитувальника, результати дослідження отримано в результаті комбінування методів кількісного аналізу, що здійснювався на основі зібраного масиву даних з доповненням методом якісного аналізу, що здійснено в рамках глибинних інтерв'ю з представниками досліджуваної вибірки громадян України в країнах ЄС. Основні результати даного опитування подано в Таблиці 3.2. Зауважимо, що серед досліджуваної вибірки виділилося 3 основні групи: Група 1 «Мігрували довгий час тому через соціально-економічні причини», Група 2 «Мігрували внаслідок активізації збройної агресії та не планують повертатися до України в силу соціально-економічних причин (втрата житла, безробіття, кращі умови проживання в країні призначення)», Група 3 «Мігрували внаслідок активізації збройної агресії та планують повернутися в Україну після стабілізації безпекової ситуації в їх регіоні». Відповідно дії держави та інших стейкхолдерів – в

площині стимулювання повернення громадян до України, а також заохочення росту обсягів грошових переказів, інвестицій від діаспори в Україну – необхідно скоординувати навколо специфіки виділених профілей громадян України, що мають тимчасову або постійну зайнятість закордоном.

Таблиця 3.2

Результати дослідження вибірки громадян України в країнах ЄС з точки зору їх соціально-демографічного профілю

<i>Соціально-демографічний профіль</i>	<i>Результати</i>
Рівень освіти	– вища освіта або незакінчена вища: 85%, – середня освіта: 15%.
Країна перебування	– Польща: 35%, – Німеччина: 30%, – Чехія: 10%, – Італія: 10%, – Іспанія: 5%, – Франція: 5%, – Великобританія: 5%.
Причина виїзду	– складний соціально-економічний стан в Україні: 45%, – безпекова загроза: 35%, – особисті фінансові цілі: 10%, – сімейні причини: 10%.
Стать	– жінки: 85%, – чоловіки: 15%.
Строки перебування вимушених мігрантів закордоном	– 2-5 місяців: 45%, – 6-12 місяців: 15%, – більше року: 40%.
Причини повернення в Україну	– воз'єднання з родиною: 35%, – розлучення: 15%, – ностальгія: 20%, – закінчення дозвільних документів: 15%, – відсутність вакансії закордоном: 10%, – проблеми зі здоров'ям: 5%.
Джерело пропозиції працевлаштування	– близькі та родичі: 50%, – український роботодавець: 25%, – закордонний роботодавець: 20%, – агентство з працевлаштування: 5%.
Соціальний статус	– підприємець: 25%, – кваліфікований робітник: 25%, – студент: 15%, – керівник підприємства: 10%, – домогосподарка: 10%, – некваліфікований робітник: 10%, – безробітний: 5%.
Обсяг щомісячного переказу до України	– до 100 доларів США / місяць: 85%, – від 100 до 250 доларів США / місяць: 10%, – більше 250 доларів США / місяць: 5%.

Джерело: власний аналіз.

Робота держави з відновлення національної економіки в площині драйверу повернення українців з-за кордону та усунення негативного впливу сучасної хвилі міжнародної трудової міграції має бути комплексного характеру та охоплювати ряд критичних зон, що є ключовими для основних стейкхолдерів – в першу чергу, українських громадян – для прийняття позитивного рішення про постійне повернення до України – українського бізнесу – для відновлення ділової активності як на коротко-, так і довгостроковому проміжках часу (Таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Ключові заходи держави з відновлення національної економіки в площині драйверу повернення українських громадян з-за кордону

<i>Заходи</i>	<i>Коментарі</i>
Співпраця з ЄС з повернення українських громадян після завершення збройної агресії	Внаслідок потреби активізації економічного зростання після завершення збройної агресії Уряду необхідно співпрацювати з ЄС і окремими європейськими країнами зі стимулювання українських громадян до повернення в Україну з метою постійного проживання. Незважаючи на часткову втрату українських трудових ресурсів (в особі групи українських біженців), уряди європейських країн натомість знизять навантаження на соціальну допомогу для українців, які перебувають в ЄС.
Здійснення результативної повоєнної відбудови	Постраждалі території мають бути відновлені не тільки з огляду можливостей для життя з точки зору безпеки та наявності базової критичної інфраструктури, але і з відбудови соціальної інфраструктури, що сприятиме активізації ділової активності та зайнятості на відновлених територіях, що матиме позитивний вплив на досягнення довгострокового стабільного соціально-економічного розвитку та усунення нерівності.
Реалізація адекватної комплексної допомоги громадянам із постраждалих регіонів	Вирішення проблеми стимулювання соціально-економічного розвитку в Україні та уникнення масового виїзду громадян закордон з метою тимчасової або постійної зайнятості передбачає забезпечення адекватного рівня життя всередині країни, особливо для громадян, що переїхали зі зруйнованих територій. До таких інструментів можемо віднести адресні грошові виплати, забезпечення житлом чи субсидування його оренди у регіонах України, які не зазнали руйнувань внаслідок війни.

<p>Сприяння українцям в пошуку роботи на більш безпечній території держави, а також здійснення програм професійної перепідготовки для громадян</p>	<p>Добре оплачувана робота на більш безпечній території (особливо для тих, хто втік з зони збройної агресії), є головним стимулом для постійної зайнятості в Україні. До таких заходів можна віднести покращення сервісів Служби зайнятості, співпрацю держави та бізнесу в частині працевлаштування громадян, надання цільової соціальної допомоги. Додатково активізації зайнятості в Україні може слугувати професійна перепідготовка громадян. Наприклад, існують програми перепідготовки біженців в Європі, які фінансуються як урядами, так і благодійними організаціями.</p>
<p>Відкриття ринку праці ЄС для українських громадян після завершення збройної агресії</p>	<p>Намірам українських громадян закордоном до повернення в Україну після завершення збройної агресії може сприяти врегулювання питання надання доступу до ринку праці ЄС – відповідно це запевнить українських громадян, що після повернення до України вони матимуть і надалі змогу бути задіяними на ринку праці ЄС за їх бажання, що знизить ступінь вагань українських громадян, які стурбовані потенційними обмеженнями потенціалу їх повної або часткової зайнятості в країнах ЄС після повернення до України. Додатковим аргументом є курс на євроінтеграцію – відповідно ринки праці України та ЄС також мають бути зближені в регуляторному аспекті.</p>

Джерело: власний аналіз.

Соціально-економічні драйвери продовжуватимуть впливати на рішення українців повернутися до України за позитивної динаміки безпекової ситуації, відповідно уряд має фокусуватися на наступному у програмі повернення трудових мігрантів:

- *Забезпечення благодійного соціально-економічного середовища в Україні на мікро- та макро-рівні* (створення технологічних парків та вільних економічних зон; розвиток спільних державно-приватних проєктів в регіонах; створення стимулів для зростання робочих місць; детінізація ринку праці; реалізація програм перепідготовки; загальний економічний розвиток та підвищення добробуту населення; стимулювання ділової активності в регіонах зі значним міграційним відтоком);

- *Стимулювання зростання заробітної плати* – особливо в районах, де спостерігається значний відтік мігрантів;

- *Скорочення диспропорцій у якості освіти у великих та малих населених пунктах та різних типах навчальних закладів; розвиток професійно-технічних навчальних закладів та їх навчальних програм відповідно до потреб найближчих підприємств регіону, а також підвищення якості освіти, зокрема, шляхом зміни методології з предметно-орієнтованої моделі на практико орієнтовану, з використанням проектного навчання;*
- *Покращення стану надання державних та соціальних послуг, забезпечення можливостей для українців зі збалансованого фізичного, інтелектуального, духовного розвитку;*
- *Створення сприятливих умов для інвестування зароблених за кордоном трудовими мігрантами коштів в економіку України після їх повернення;*
- *Реалізація результативних реформ сфери соціального забезпечення (запуск системи страхової медицини в Україні, здійснення повноцінної пенсійної реформи).*

Висновки до Розділу 3

Грошові перекази міжнародних трудових мігрантів можуть мати серйозні макроекономічні наслідки через їх розмір по відношенню до ВВП цих країн. Факторами, що впливають на даний стан є зміцнення макроекономічної стабільності, стабільність обсягу та структури потоків грошових переказів, адекватність профільної державної політики, застосування доречних фінансових інструментів. Даний трансферт, що характеризується стабільними високими обсягами надходження, стимулює ділову та споживчу активність на мікро- та макрорівнях, зокрема шляхом забезпечення більш доступного позикового фінансування та підвищення привабливості національної економіки для інвесторів. При цьому стабільні надходження від міжнародних трудових мігрантів – як економічна категорія – суттєво відрізняється від

доходу держави від реалізації природних ресурсів (енергоресурси, дорогоцінні метали тощо).

Ключові напрямки впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів на макроекономічний стан країни-донора робочої сили на міжнародному ринку праці можемо охарактеризувати наступним чином: по-перше, вплив грошових переказів на макроекономічну стабільність національної економіки країни походження міжнародних трудових мігрантів; по-друге, грошові перекази мають анти-циклічний вплив і є стабільним трансфертом; по-третє, грошові перекази можуть покращити рівень кредитоспроможності національної економіки; на завершення, високі обсяги надходження грошових переказів можуть призвести до зростання курсу національної валюти та відповідно спричинити зниження конкурентоспроможності експорту країни-донора робочої сили.

Роль грошових переказів міжнародних трудових мігрантів набуває все більшої ваги в рамках системи джерел зовнішніх фінансових надходжень до країни. Приклад Мексики свідчить, що з точки зору порівняння грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до ВВП країни, протягом 2013 р. сума грошових переказів відносно ВВП Мексики також значно зростає. Даний показник склав 4,0% ВВП країни в 2021 р., що на 2,3 п.п. більше, ніж у 2013 р..

Наслідки регулювання прямим або опосередкованим шляхом грошових переказів міжнародних трудових мігрантів є слабо прогнозованим в силу мульти-факторного впливу драйверів мікро- та макро-рівня, що посилюється впливом біхевіористичного ефекту, що в результаті веде до невизначеності в розрізі даної науково-практичної проблематики. Зокрема, кандидат на пост президента Д. Трамп мав плани з обмеження грошових переказів з США мексиканськими міжнародними трудовими мігрантами в рамках тиску на мексиканську сторону в питанні фінансування побудови стіни на державному кордоні. Зауважимо, що аналіз даного кейсу показав, що грошові перекази мексиканських міжнародних трудових мігрантів продовжували надходити в

основному безперешкодно. Зокрема, за даними Світового банку, грошові перекази з США до Мексики зросли з 28,8 млрд дол США у 2016 р. до 36 млрд дол США у 2020 р. Важливо відзначити, що деякі мексиканські іммігранти, ймовірно, були менш схильні відправляти гроші до країни походження в результаті риторики адміністрації президента Д. Трампа та дій американського уряду щодо міграції та безпеки кордонів.

В Україні міжнародна трудова міграція є вагомим важелем впливу на сучасний і перспективний стан розвитку макроекономічної та макрофінансової ситуації, а також соціально-демографічного стану. Стабільний тренд міжнародної трудової міграції з метою тимчасової або постійної зайнятості чинить суттєвий вплив в соціально-економічному, соціально-політичному, соціально-культурному планах. Дана тенденція загострилася з новою хвилею міграції з України після лютого 2022 р.. ЄС прогнозує, що чисельність населення України може скоротитися в діапазоні від 24 до 33% (від чисельності населення станом на 2021 р.) в результаті міграції – залежно від тривалості збройної агресії та стану нестабільності функціонування критичної інфраструктури України. Згідно з офіційною статистикою, населення України скоротилося на 6,2 млн осіб від лютого 2022 р.; баланс міграції станом на кінець 2022 р. є від'ємним і складає близько -9,4 млн осіб. В результаті, змінився віковий і статевий склад населення України, зменшилася кількість жінок репродуктивного віку і молоді у віці до 20 років, які перебувають в Україні. Зокрема, міграція за кордон станом на червень 2023 р. сягнула чисельності 8,2 млн українців, що є найбільшою хвилею міграції з 1991 р.. Ключовими цільовими країнами призначення для українців стали Німеччина (близько 1,2 млн осіб) та Польща (близько 1 млн осіб), а також Чехія, Іспанія, Туреччина та інші країни регіону Європи. Менша чисельність українців виїхала до регіону Північної Америки та інших регіонів світу.

Важливо відокремити короткостроковий ефект від довгострокового ефекту в рамках оцінки впливу сучасної хвилі міграції з України на стан і перспективи розвитку національної економіки. Даний ефект вимірюється в

розрізі повернення українців з-за кордону, збідніння населення, що залишатиметься в Україні, уповільнення темпів повоєнної відбудови національної економіки. В рамках оптимістичного сценарію національна економіка втрачає 8,8 млрд дол США, або 1,64% ВВП України (обсягу станом на 2021 р.) – за умови, якщо громадяни, які працювали до лютого 2022 р. повернулися до України та почали працювати після повернення в Україну. В площині базового сценарію соціально-економічні втрати для України складатимуть 17,5 млрд дол США, або 3,26% ВВП України (від обсягу 2021 р.). За даного сценарію передбачається, що повернеться 3 з 4 українських громадян, які виїхали закордон після лютого 2022 р., з них 70% матиме стабільну зайнятість після повернення в Україну. В розрізі песимістичного сценарію Україна втратить 25,9 млрд дол США, або 4,83% ВВП України в 2021 р.. За даного сценарію повернеться кожен 3-й громадянин, який залишив територію України після лютого 2022 р.; з громадян, які повернулися, часткову або повну зайнятість в Україні матимуть 50%.

Дані оцінки підтверджуються результатами дослідження соціально-демографічного профілю громадян України в країнах ЄС. Обсяг досліджуваної вибірки склав 107 респонденти, які є громадянами України віком від 18 до 60 років. Зауважимо, що серед досліджуваної вибірки виділилося 3 основні групи: Група 1 «Мігрували довгий час тому через соціально-економічні причини», Група 2 «Мігрували внаслідок активізації збройної агресії та не планують повертатися до України в силу соціально-економічних причин (втрата житла, безробіття, кращі умови проживання в країні призначення)», Група 3 «Мігрували внаслідок активізації збройної агресії та планують повернутися в Україну після стабілізації безпекової ситуації в їх регіоні». Відповідно дії держави та інших стейкхолдерів – в площині стимулювання повернення громадян до України, а також заохочення росту обсягів грошових переказів, інвестицій від діаспори в Україну – необхідно скоординувати навколо специфіки виділених профілей громадян України, що мають тимчасову або постійну зайнятість закордоном.

Дана ситуація потребує адекватного реагування з боку держави та інших стейкхолдерів. Зокрема, в рамках даного дослідження ми виділяємо ряд ключових заходів з відновлення національної економіки в площині драйверу повернення українських громадян з-за кордону. В даному контексті виділяємо такі рішення: 1. Співпраця з ЄС з повернення українських громадян після завершення збройної агресії; 2. Здійснення результативної повоєнної відбудови; 3. Реалізація адекватної комплексної допомоги громадянам із постраждалих регіонів; 4. Сприяння українцям в пошуку роботи на більш безпечній території держави, а також здійснення програм професійної перепідготовки для громадян; 5. Відкриття ринку праці ЄС для українських громадян після завершення збройної агресії

Соціально-економічні драйвери продовжуватимуть впливати на рішення українців повернутися до України за позитивної динаміки безпекової ситуації, відповідно уряд має фокусуватися на наступному у програмі повернення трудових мігрантів: по-перше, забезпечення благодійного соціально-економічного середовища в Україні на мікро- та макро-рівні; по-друге, стимулювання зростання заробітної плати – особливо в районах, де спостерігається значний відтік мігрантів; по-третє, скорочення диспропорцій у якості освіти; по-четверте, покращення стану надання державних та соціальних послуг, забезпечення можливостей для українців зі збалансованого фізичного, інтелектуального, духовного розвитку; по-п'яте, реалізація результативних реформ сфери соціального забезпечення.

Список використаних джерел розділ 3

1. Rivera J.P.R., Tullao T.S. Estimating the Impact of Selected Macroeconomic Indicators on Remittance Inflows in the Philippines. *Journal of Southeast Asian Economies*. 2022. №39(3). 273–290.
2. Perez-Saiz H., Dridi J., Gursoy T., Bari M. The Impact of Remittances on Economic Activity. *IMF Working Paper*. 2019. №19(175). С. 1–37.

3. Barajas A., Chami R., Hakura D., Montiel P. Remittances and the equilibrium real exchange rate: theory and evidence. *Economia*. 2011. №11(2). С. 45–99.
4. Meyer D., Shera A. The impact of remittances on economic growth: An econometric model. *Economia*. 2017. №18(2). С. 147–155.
5. Pola B. The impact of workers' remittances on economic growth: panel data approach for selected country group. *Applied Economics and Finance*. 2019. №6(1). С. 45–52.
6. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. KNOMAD Migration and Development Brief. №29. 2018. URL:<https://www.knomad.org/sites/default/files/2018-04/Migration%20and%20Development%20Brief%2029.pdf> (Дата звернення: 01.03.2023).
7. Acemoglu D., Akcigit U., Kerr W. Networks and the macroeconomy: An empirical exploration. *NBER Macroeconomics Annual*. 2016. №30(1). С. 273–335.
8. Acemoglu D., Ozdaglar A., Tahbaz-Salehi A. Microeconomic origins of macroeconomic tail risks. *American Economic Review*. 2017. №107(1). С. 54–108.
9. Cerdeiro D. Estimating the effects of the Trans-Pacific Partnership (TPP) on Latin America and the Caribbean (LAC). *IMF Working Paper*. 2016. №16/101. С. 1–30.
10. Chami R., Ernst E., Fullenkamp C., Oeking A. Are remittances good for labor markets in LICs, MICs and fragile states? Evidence from cross-country data. *IMF Working Paper*. 2018. №18/102. С. 1–42.
11. Cooray A. The impact of migrant remittances on economic growth: Evidence from South Asia. *Review of International Economics*. 2012. №20(5). С. 985–998.
12. Giuliano P., Ruiz-Arranz M. Remittances, financial development, and growth. *Journal of Development Economics*. 2009. №90(1). С. 144–152.

13. Gupta S., Pattillo C., Wagh S. Effect of remittances on poverty and financial development in Sub-Saharan Africa. *World Development*. 2009. №37(1). C. 104–115.
14. Nsiah C., Fayissa B. Remittances and economic growth in Africa, Asia, and Latin American-Caribbean countries: A panel unit root and panel cointegration analysis. *Journal of Economics and Finance*. 2013. №37(3). C. 424–441.
15. Rao B., Hassan G. Are the direct and indirect growth effects of remittances significant? *The World Economy*. 2012. №35(3). C. 351–372.
16. Singh R., Haacker M., Lee K., Le Goff M. Determinants and macroeconomic impact of remittances in Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies*. 2010. №20(2). C. 312–340.
17. Upadhyaya M., Upadhyaya K. Effects of remittances on inflation and real exchange rate in South Asia. *Himalayan Journal of Development and Democracy* 2011. №6(1). C. 88–96.
18. Yang D., Martinez C. Remittances and Poverty in Migrants Home Areas: Evidence from the Philippines. CBD. 2005. URL: (Дата звернення: 01.03.2023).
19. Jansen D., Naufal G., Vacaflores D. The macroeconomic consequences of remittances. *ISRN Economics*. 2012. №2012/218071. C. 1–14.
20. Das A., Chowdhury M. Macroeconomic impacts of remittances in Bangladesh: The role of reverse flows. *Economic Notes*. 2019. №48(3). C. 12139.
21. Amuedo-Dorantes C., Pozo S. Workers' Remittances and the Real Exchange Rate: A Paradox of Gifts. *World Development*. 2004. №32(8). C. 1407–1147.
22. Kpodar K., Mlachila M., Quayyum S., Gammadigbe V. Defying the Odds: Remittances During the COVID-19 Pandemic. *IMF Working Papers*. №2021/186. C. 1–35.
23. Babii A., Carare A., Vasilyev D., Yakhshilikov Y. Evolution of Remittances to CAPDR Countries and Mexico During the COVID-19 Pandemic. *IMF Working Papers*. 2022. №WP/22/92. C. 1–30.

24. Warnecke-Berger H. Remittances, the Rescaling of Social Conflicts, and the Stasis of Elite Rule in El Salvador. *Latin American Perspectives*. 2020. №47(3). C. 202–220.
25. Beaton K. Migration and Remittances in Latin America and the Caribbean: Engines of Growth and Macroeconomic Stabilizers. *IMF Working Paper*. №WP/17/144. 2017. C. 1–81.
26. Benhamou Z., Cassin L. The impact of remittances on savings, capital and economic growth in small emerging countries. *Economic Modelling*. 2021. №94. C. 789–803.
27. Pal S., Villanthenkodath M., Patel G., Mahalik M. The impact of remittance inflows on economic growth, unemployment and income inequality: An international evidence. *International Journal of Economic Policy Studies*. 2021. №16(1). C. 211–235.
28. Mihai P., Alexandru M., Catalina M., Gabriela-Lidia T. The Impact of Remittances on GDP and Household Consumption. An European Union Countries Analysis. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*. 2019. №53(4). C. 97–114.
29. Askarov Z., Doucouliagos H. A meta-analysis of the effects of remittances on household education expenditure. *World Development*. 2020. №129. C. 104860.
30. Nepal S., Park S., Lee S. Impact of remittances on economic performance in consideration of institutional quality. *Journal of Economic Studies*. 2020. №47(3). C. 479–507.
31. Berisha A., Pukaj V., Sejdiq Q. impact of remittances on economic growth in Republic of Kosovo. *International Journal of Health Sciences*. 2022. №. 6(9). C. 3532–3542.
32. Sutradhar S.R. The impact of remittances on economic growth in Bangladesh, India, Pakistan and Sri Lanka. *International Journal of Economic Policy Studies*. 2020. №14(1). C. 275–295.

33. Azizi S. Impacts of remittances on financial development. *Journal of Economic Studies*. 2020. №47(3). С. 467–477.
34. Cazachevici A., Havranek T., Horvath R. Remittances and economic growth: A meta-analysis. *World Development*. 2020. №134. С. 105021.
35. Banco de México Statistics. URL:<https://www.banxico.org.mx/SieInternet/defaultEnglish.do> (Дата доступа: 01.03.2023).
36. Barajas A. Do Workers' Remittances Promote Economic Growth. *IMF Working Paper*. 2009. WP/09/153. С.
37. Ratha D. What Are Remittances? IMF. URL:<https://www.imf.org/external/Pubs/FT/fandd/basics/pdf/ratha-remittances.pdf> (Дата доступа: 01.03.2023).
38. Ratha D. War in pandemic – Implications of the Ukraine crisis and COVID-19 on global governance of migration and remittance flow. World Bank. URL:<https://blogs.worldbank.org/peoplemove/war-pandemic-implications-ukraine-crisis-and-covid-19-global-governance-migration-and> (Дата доступа: 01.03.2023).
39. Mexico: Yearbook of migration and remittances 2022. BBVA Research. URL:<https://www.bbvaresearch.com/en/publicaciones/mexico-yearbook-of-migration-and-remittances-2022/> (Дата доступа: 01.03.2023).
40. Gillespie P. Trump threatens Mexico's biggest cash source. CNN Business. URL:<https://money.cnn.com/2017/01/25/news/economy/mexico-remittances-trump/> (Дата доступа: 01.03.2023).
41. Yuk P. Trump fear drives Mexican remittance to record 2016. Financial Times. URL:<https://www.ft.com/content/a072145f-c1a0-3754-bea4-30370f3d1b47> (Дата доступа: 01.03.2023).
42. Remittances to Mexico spike in anticipation of Donald Trump's wall. The Economist. URL:<https://www.economist.com/graphic-detail/2017/01/05/remittances-to-mexico-spike-in-anticipation-of-donald-trumps-wall> (Дата доступа: 01.03.2023).

43. Bump P. The numbers behind Donald Trump's threat to block money from being sent back to Mexico. The Washington Post. URL:<https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/04/05/the-numbers-behind-donald-trumps-threat-to-block-money-from-being-sent-back-to-mexico/> (Дата доступу: 01.03.2023).
44. Donald Trump threatens to cut off remittances to Mexico. IZA World of Labor. URL:<https://wol.iza.org/news/donald-trump-threatens-to-cut-off-remittances-to-mexico> (Дата доступу: 01.03.2023).
45. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA Patriot Act) Act of 2001. URL:<https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf> (Дата доступу: 01.03.2023).
46. USA Patriot Act Section 326 Customer Identification Program. BGC Partners. URL:<https://www.bgcpartners.com/wp-content/uploads/2014/12/USA-Patriot-Act-Section-326.pdf> (Дата доступу: 01.03.2023).
47. ДМСУ. Міграційний профіль України. URL:https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf (Дата доступу: 01.03.2023).
48. ICMPD. Висвітлення питань міграції. URL:https://www.icmpd.org/file/download/54467/file/UA_Momenta%2520Handbook.pdf (Дата доступу: 01.03.2023).
49. Людський розвиток в Україні. Пріоритети національ- Л93 ної політики мінімізації асиметрії українського ринку праці / кер. авт. кол. О.І. Цимбал; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2021. 210 с.
50. НБУ. Перекази від трудових мігрантів: поточна ситуація та оцінка перспектив. URL:https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Transfers_from_migrant_workers_Tokarchuk_2020-06-03.pdf?v=4 (Дата доступу: 01.03.2023).

51. Benhamou Z.A., Cassin L. The impact of remittances on savings, capital and economic growth in small emerging countries. *Economic Modelling*. 2021. №94. C. 789–803.
52. Azizi S. Impacts of remittances on financial development. *Journal of Economic Studies*. 2020. №47(3). C. 467–477.
53. Oleksiv I., Mirzoieva D. Impact of Remittances on the Exchange Rate and Consumption: Evidence from Ukraine. *Eastern European Economics*. 2022. №60(5). C. 418–432.
54. Privara A., Trnovský K. The impact of remittances on household savings in the Baltics. *Investment Management & Financial Innovations*. 2021. №18(1). C. 335–345.
55. Lacheheb Z., Ismail N. The Impact of Remittance on Economic Growth in Low and Middle Income Countries. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*. 2020. №9(2). c. 61–70.
56. Azizi S. The impacts of workers' remittances on poverty and inequality in developing countries. *Empirical Economics*. 2021. №60(2). C. 969–991.
57. Bucevska V. Impact of Remittances on Economic Growth: Empirical Evidence from South-East European Countries. *South East European Journal of Economics and Business*. 2022. №17(1). C. 79–94.
58. Mihai P., Alexandru M., Catalina M., Gabriela-Lidia T. The Impact of Remittances on GDP and Household Consumption. European Union Countries Analysis. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*. 2019. №53(4). C. 97–114.
59. Kakhkharov J., Rohde N. Remittances and financial development in transition economies. *Empirical Economics*. 2020. №59(2). C. 731–763.

60. Mehedintu A., Soava G., Sterpu M. The Effect of Remittances on Poverty in the Emerging Countries of the European Union. *Sustainability*. 2019. №11(12). С. 3265.

61. Bunduchi E., Vasile V., Comes C., Stefan D. Macroeconomic determinants of remittances: evidence from Romania. *Applied Economics*. 2019. №51(35). С. 3876–3889.

62. Ito K. Remittances and the Dutch Disease: Evidence from Panel Data for 18 Developing Countries. *International Economic Journal*. 2019. №33(1). С. 1–8.

63. Naceur S., Chami R., Trabelsi M. Do Remittances Enhance Financial Inclusion in LMICs and in Fragile States? *IMF Working Paper*. 2020. №20(66). С. 1–42.

65. Qiang S., Khurshid A., Călin A., Khan K. Do Remittances Contribute to the Development of Financial Institutions? New Evidence from the Developing World. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 2019. №3. С. 78–97.

66. Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь НАН України. 2018. URL: https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/migration_national_report_main_results.pdf (Дата звернення: 01.03.2023).

67. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. №2(33). С. 11–26.

68. Kiryukhin D.I. Outmigration from Ukraine: Losing Brains And Brawn. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. №4(44). С. 32–36.

69. Лібанова Е.М., Фтомова О.С. Особисті перекази мігрантів: оцінка масштабів і наслідків. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. №3(37). С. 11–29.

70. Кваша О.С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. *Економіка і суспільство*. 2017. №10. С. 535–540.

71. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014-2018 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Інститут соціології НАН України*. 2018. №6(20). С. 166–170.

72. Петрушина Т., Соколовський І. Соціологічні показники стану ринку праці України: актуальні проблеми та виклики. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Інститут соціології НАН України*. 2018. №6(20). С. 139–147.

73. Чайка-Петегирич Л. Трудова міграція та її взаємозв'язок з безробіттям в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2012. №3(36). С. 5–9.

74. Кравчук П.С. Сучасний стан трудової міграції та перспективи регламентування трудових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. №36(1). С. 105–108.

75. Кравчук К. Трудова міграція як фактор економічного зростання в Україні. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2014. URL:http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_M3_2014_ukr.pdf (Дата звернення: 01.03.2023).

76. Ляшенко О.М., Шампанюк Ю.І. Особливості трудової міграції України. *Молодий вчений*. 2016. №4. С. 121–125.

77. Кизима І. С. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2009. №15. С. 365–369.

78. Червінська Л. Міжнародна трудова міграція: особливості, наслідки для України. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. №2. С. 90–102.

79. Ерфан Є.А. Особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №18(2). С. 10–14.

80. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014-2018 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Інститут соціології НАН України*. 2018. №6(20). С. 166–170.

81. Кваша О.С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. *Економіка і суспільство*. 2017. №10. С. 535–540.

82. Нестеренко В.Ю., Сідельнікова В.К. Міжнародна трудова міграція як визначний сучасний аспект розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2022. №29. С. 56–63.

83. Ангелко І. Соціально-економічні наслідки впливу міжнародної міграції робочої сили на добробут населення України. *Вісник ТНЕУ*. 2014. №2. С. 65–73.

84. Дон О.Д. Вплив міжнародної трудової міграції на світовий ринок праці. *Економіка та держава*. 2020. №11. С. 106–111.

85. Гладких Д.М. Приватні грошові перекази в Україну в умовах розвитку цифрової економіки: аспект фінансової безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2017. №4(45). С. 82–90.

86. Мазаракі А., Мельник Т., Лошенко О. Глобальші міграційні процеси в умовах пандемії COVID-19. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. №5. С. 4–32.

87. Yeleyko I., Ukraynets L. The Impact of Remittances of Ukrainian Migrants on the Stabilisation of the Economy During the Covid Crisis. *Studia Europejskie*. 2021. № 3. С. 99–114.

88. Дослідження Gremi Personal. URL: <https://gremi-personal.com.ua/category/research-ua/> (Дата доступу: 01.03.2023).
89. The Guardian. Ukraine War Latest. URL: <https://www.theguardian.com/world/live/2022/apr/10/russia-ukraine-war-latest-zelenskiy-pushes-for-oil-embargo-to-curb-russias-sense-of-impunity-uk-pledges-to-send-more-arms-live?page=with:block-6252e11c8f081f653cd8cd91&filterKeyEvents=false> (Дата доступу: 01.03.2023).
90. Дослідження Gradus. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf (Дата доступу: 01.03.2023).
91. Дослідження Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p> (Дата доступу: 01.03.202).
92. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Дата доступу: 01.03.202).
93. НБУ. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_m.pdf (Дата доступу: 01.03.2023).
94. ILOSTAT Ukraine Dashboard. URL: https://www.ilo.org/ilostat-files/Country_Dashboard/UKR.html (Дата доступу: 01.03.2023).
95. ДССУ. Обстеження умов життя домогосподарств. URL: ukrstat.gov.ua (Дата доступу: 01.03.2023).
96. IMISCOE Research Methodology. URL: <https://www.imiscoe.org/research/research-hub> (Дата доступу: 01.03.2023).
97. Ukrainian refugee cost by country 2023. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1312602/ukrainian-refugee-cost-by-country/> (Дата доступу: 20.06.2023).

98. Ukrainian refugees navigate employment challenges in the EU. *Ukraine News Premier Independent – The New Voice of Ukraine*. URL: <https://english.nv.ua/nation/benefits-dictate-refugee-work-rates-as-only-1-in-4-ukrainians-in-germany-have-jobs-bild-50390158.html> (Дата доступу: 20.06.2023).

99. Unemployment by sex and age – monthly data. European Commission | EUROSTAT. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_RT_M_custom_118016/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=efcf7c9f-c4d7-4bc2-8c74-962ead60acfc (Дата доступу: 20.06.2023).

100. The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. *OECD iLibrary*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e88a6a55-en.pdf?expires=1716213220&id=id&accname=guest&checksum=496DD143A0E268734ED2B789AE2222D9> (Дата доступу: 20.06.2023).

101. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів / О. Туча та ін. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf (Дата доступу: 20.06.2023).

ВИСНОВКИ

В результаті здійснення даного дисертаційного дослідження фінансування економіки в площині міжнародної трудової міграції сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, до найголовніших з яких можемо віднести такі:

1. Міжнародна трудова міграція є багатогранним явищем, що перебуває під впливом мульти-факторного середовища екзогенної та ендогенної природи. Соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-культурні та інші впливи зумовлюють комплексність даної економічної категорії, зокрема, в розрізі трендів розвитку міжнародної трудової міграції, структури та шляхів її стимулювання у відповідному руслі, що укладається в національні цілі та пріоритети, в т.ч. у контексті фінансування національної економіки. Відповідно застосування загалу теорій міжнародної трудової міграції має різні науково-практичні наслідки для розвитку міграційної політики на мікро- та макро-рівнях. Зокрема, складністю формування вичерпного комплексу фінансування національної економіки в рамках трансфертів від міжнародних трудових мігрантів є залученість в контекст глобалізації та вбудованість в економічний механізм світового та національного рівня. Відбиток накладає також сучасний тренд розширеного переходу до пост-індустріального суспільства, а також загострення проблеми достатності людського капіталу в контексті різких технологічних змін як в розвинених країнах і в країнах, що розвиваються.

2. Зважаючи на багатогранність і волатильність явища міжнародної трудової міграції, системно-структурні характеристики якої перебувають під впливом екзогенних і ендогенних факторів, змінюється місце і роль даного явища в розрізі міжнародного та національного економічного механізму. Додатковий вплив в даному розрізі чинять ключові тренди сьогодення (глобалізація, цифровізація, суспільна лібералізація, інші), що виводять на перший план особу міжнародного трудового мігранта як ключового

стейхолдера на сучасному етапі розвитку процесів міжнародної трудової міграції, потреби та мотивації якого необхідно інкорпорувати в науково-практичні рішення в даній царині. Відповідно змінюються підходи до регулювання, стимулювання та використання в рамках економічного механізму явища міжнародної трудової міграції – в першу чергу, в рамках державної політики, що покликана вирішити задачі реалізації національних цілей та забезпечення добробуту населення, зокрема, за рахунок фінансування в рамках трансфертів, отриманих від міжнародних трудових мігрантів. В контексті науково-практичної проблематики регулювання міжнародної міграції – залежно від вибору конкретної моделі – міграційна політика може регулювати міграційний процес шляхом зміни рівня заробітної плати та умов праці в приймаючих країнах, а також за рахунок сприяння економічному розвитку в країнах походження робочої сили, створення програм соціального страхування, розвитку національних економік країн походження міжнародних трудових мігрантів, або відповідних комбінацій даних заходів в рамках міграційної політики.

3. Багатоманітність явища міжнародної трудової міграції, а також широкий загальний соціально-економічний контекст мікро- та макро-рівня в поєднанні з ендогенними та екзогенними особливостями даного явища в розрізі різних сегментів робочої сили зумовлюють диференційований підхід до роботи з різними сегментами в даній площині. Відповідно об'єктивна наявність різних сегментів на міжнародному ринку праці зумовлює об'єктивну потребу в різних підходах до роботи стейкхолдерів в даному розрізі. В силу цього застосування підходу сегментації відображає специфіку науково-практичних задач, що вирішуються в даній царині. Виділена специфіка охоплює соціально-демографічний, географічний, фінансово-економічний розрізи в рамках міжнародної трудової міграції, залучення та застосування трансфертів для цілей фінансування споживання та інвестицій в національній економіці країни-донора робочої сили, а також роботи з залучення та інтеграції міжнародних трудових мігрантів в країні-реципієнті робочої сили.

4. Міжнародна трудова міграція як складне явище перебуває під впливом факторів мікро- та макро-рівня. Зокрема, на сучасний і перспективний стан в даній царині чинять вплив ряд факторів, поміж яких ключові: стан міграційної та інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів; динаміка та структуру обсягів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів; канали переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів; сфери використання даного трансферту в країні походження. Відповідно ключовий акцент має бути на вивченні та врахуванні стану стейкхолдерів в рамках формування міграційної та інтеграційної політики країни-реципієнта робочої сили з врахуванням питання фінансування національної економіки країни-донора робочої сили за рахунок трансфертів від міжнародних трудових мігрантів. Аналіз міграційної політики щодо трудових мігрантів з високим рівнем кваліфікації показав варіативність підходу з боку урядів приймаючих країн, що задіяють блоки як традиційної міграційної політики, так і специфічні блоки, що фокусно направлені на потреби стейкхолдерів в даній царині (наприклад, перспективи розвитку навичок даної групи міжнародних трудових мігрантів, терміни співробітництва з високо кваліфікованими мігрантами, зокрема, дослідниками, можливості возз'єднання з родиною в приймаючій країні, інше). Вивчення специфіки сучасної міграційної політики урядів приймаючих країн показало важливість фактору інтеграційної політики щодо міжнародних трудових мігрантів. Поміж ключових факторів інтеграційної політики на сучасному етапі ми виділили: якість можливостей для міжнародних трудових мігрантів; податковий режим; довгострокові перспективи росту; якість середовища з точки зору родини міжнародного трудового мігранта; якість середовища для розвитку навичок міжнародного трудового мігранта; інклюзивність; якість життя. Важливою задачею є балансування основних груп стейкхолдерів (міжнародних трудових мігрантів, соціуму та уряду приймаючої країни) в рамках інтеграційної політики. Виділена вище потреба в фокусності в рамках міграційної та інтеграційної політики зумовлює

необхідність планування системи заходів як в країні-реципієнті робочої сили, так і країні-донорі. Дана система заходів має в першу чергу передбачати рішення зі стимулювання досягнення національних цілей і сприяння росту рівня добробуту населення, що передбачає ефективне залучення грошових переказів міжнародних трудових мігрантів як джерела фінансування національної економіки. Дані заходи можуть бути реалізовані, зокрема, в розрізі ініціатив в царині освіти та ринку праці в країні походження, а також залучення діаспори в інвестиційні процеси.

5. Міжнародна трудова міграція як складова міжнародного та національного економічного механізму перебуває під впливом сучасних глобальних трендів, що виявляються в зміні регіонального розрізу, а також динаміки та структури грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до країн походження. Додатковий вплив справляє зміна ролі грошових переказів міжнародних трудових мігрантів як джерела фінансування національної економіки – на ряду з більш конвенційним в даному розрізі макроекономічним показником прямих іноземних інвестицій. Оцінка структури та динаміки грошових переказів трудових мігрантів показала зростаючу вагу ряду регіонів (Близький Схід, Південна Америка та інших) в розрізі даного напрямку аналізу – з паралельним уповільненням темпів росту даного трансферту для регіону Східної Азії (у т.ч. Китаю). Поміж ключових факторів впливу на сучасному етапі зауважено, по-перше, спадання дії пандемії COVID-19 і поступове відкриття національних економік; по-друге, ріст рівня інфляції в світі, в т.ч. в країнах-реципієнтах робочої сили; по-третє, девальвацію євро; на завершення, дефіцит іноземної валюти та дисбаланси валютного ринку в країнах-донорах робочої сили. Відповідно це чинить вплив на особливості динаміки, структури, трендів грошових переказів, а також визначає особливості споживчої та фінансової поведінки домогосподарства, член якого зайнятого закордоном. Додатково важливо наголосити на ключовій ролі грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у виконанні Цілей сталого розвитку ООН у відповідних країнах.

6. В розрізі динаміки та структури каналів грошових переказів міжнародних трудових мігрантів ми відзначаємо вплив сучасних трендів глобалізації, цифровізації, росту транспарентності та поінформованості в розрізі соціально-економічних і фінансово-економічних відносин, зокрема, здійснення транзакцій з міжнародних грошових переказів. Аналіз каналів переказу грошових коштів трудових мігрантів показав тренд стабільного скорочення рівня витрат на здійснення даної транзакції в офіційних каналах. На стан і перспективи розвитку каналів переказу даного трансферту чинить вплив ряд факторів різної природи, зокрема, утруднений доступ до офіційних каналів, високі витрати на здійснення транзакції, слабка цифрова інфраструктура, надмірна вага неофіційних каналів в даній царині, стан нормативно-правової та регуляторної бази. В контексті розбудови сучасних офіційних каналів переказу необхідно застосовувати комплекс рішень в рамках розбудови сучасних каналів переказу грошових коштів міжнародних трудових мігрантів, що охоплюють, по-перше, підвищення рівня фінансової грамотності як міжнародних трудових мігрантів, так і членів їх домогосподарств, які залигаються мешкати в країні-донорі робочої сили; по-друге, удосконалення цифрової інфраструктури в країні походження; по-третьє, покращення стану інфраструктури та практики збору даних стосовно каналів переказу, що сприятиме росту транспарентності; по-четверте, планування та реалізація регуляторної реформи з метою покращення стану середовища офіційних каналів переказу; по-п'яте, планування та реалізація регуляторної реформи з метою покращення стану середовища офіційних каналів переказу. Це має забезпечити ефективну розбудову сучасних офіційних каналів переказу як на мікро-, так і макро-рівні. В результаті посилиться роль грошових переказів міжнародних трудових мігрантів як джерела фінансування національної економіки на коротко-та довгостроковій перспективі.

7. Сучасний стан соціально-економічного розвитку країн-донорів робочої сили зумовлює особливості використання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів, зокрема, в площині специфіки споживчої та

фінансової поведінки їх домогосподарств, а саме домінування складової поточного споживання над заощадженнями та інвестиціями. В рамках стимулювання продуктивних інвестицій урядам країн-донорів робочої сили необхідно діяти за низкою напрямків: по-перше, розвивати офіційні канали грошових переказів з-за кордону (в частині полегшення використання офіційних каналів переказу для міжнародних трудових мігрантів в країні цільового призначення та для членів їх домогосподарств в країні походження); по-друге, здійснювати ефективні інформаційні кампанії (в площині популяризації офіційних каналів переказу грошових коштів); по-третє, посилювати фінансову грамотність громадян (в ключі реалізації програм, що спрямовані як на міжнародного трудового мігранта, так і на членів його або її домогосподарства); по-четверте, розвивати цільові фінансові інструменти в ключі ефективного залучення та використання грошових переказів міжнародних трудових мігрантів (наприклад, емісія облігацій, що деноміновані в іноземній валюті, що покликані стимулювати придбання активів у країні-донорі робочої сили); по-п'яте, здійснювати підтримку самозайнятості (в частині розробки та запровадження дієвих програм як для членів домогосподарств, так і для міжнародних трудових мігрантів, які повернулися до країни походження); на завершення, стимулювати залучення прямих іноземних інвестицій (зокрема, безпосередньо від міжнародних трудових мігрантів і їх домогосподарств у мікро, малий, середній бізнес у країні-донорі робочої сили). Даний комплекс рішень покликаний створити сприятливе середовище для ефективного залучення грошових коштів в інвестиційний механізм на рівні національної економіки країни походження.

8. Грошові перекази міжнародних трудових мігрантів в окремих країнах, що розвиваються можуть мати суттєві макроекономічні наслідки через їх розмір по відношенню до ВВП цих країн. Динаміка та структура даного трансферту діє в напрямках зміцнення макроекономічної та макрофінансової стійкості національної економіки, підтримання стабільності обсягу та структури потоків грошових переказів, забезпечення адекватності профільної

державної політики, а також застосування доречних фінансових інструментів. Відповідно грошові перекази міжнародних трудових мігрантів, що характеризуються стабільними високими обсягами надходження, стимулюють ділову та споживчу активність на мікро- та макро-рівнях, зокрема шляхом забезпечення більш доступного позикового фінансування та підвищення привабливості національної економіки для інвесторів. При цьому стабільні трансферти від міжнародних трудових мігрантів – як економічна категорія – суттєво відрізняється від доходу держави від реалізації природних ресурсів (енергоресурси, дорогоцінні метали тощо). Ключові напрямки впливу грошових переказів міжнародних трудових мігрантів на макроекономічний стан країни-донора робочої сили на міжнародному ринку праці можемо охарактеризувати наступним чином: по-перше, вплив грошових переказів на макроекономічну стабільність національної економіки країни походження міжнародних трудових мігрантів; по-друге, грошові перекази мають антициклічний вплив і є стабільним трансфертом; по-третє, грошові перекази можуть покращити рівень кредитоспроможності національної економіки; на завершення, високі обсяги надходження грошових переказів можуть призвести до зростання курсу національної валюти та відповідно спричинити зниження конкурентоспроможності експорту країни-донора робочої сили. Даний вплив підтверджується дослідженням на основі даних грошових переказів міжнародних трудових мігрантів до Мексики. Зокрема, в розрізі джерел зовнішніх фінансових надходжень до даної країни – за останнє десятиліття суттєво зростала вага трансфертів від міжнародних трудових мігрантів, про що свідчить суттєвий ріст рівня грошових переказів від мексиканських громадян закордоном відносно ВВП держави. Додатково на це вказує перевищення ваги даного трансферту в структурі фінансування національної економіки Мексики в порівнянні до більш конвенційного джерела – прямих іноземних інвестицій, що надходять до країни. Приклад Мексики також свідчить про вагому роль важелю грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у площині міжнародних відносин – зокрема, на прикладі

ініціатив американської адміністрації періоду 2017-2021 рр. з потенційного обмеження здійснення транзакцій з даного трансферту до Мексики в рамках намагань внесення змін в міграційну політику та впливу на мексиканський уряд в рамках двосторонніх відносин.

9. Міжнародна трудова міграція суттєво впливає на макроекономічну та макрофінансову ситуацію в Україні, а також на соціально-демографічний стан держави. Вплив нинішньої хвилі міграції з України на стан та перспективи розвитку національної економіки – внаслідок активізації збройної агресії – вимірюється в контексті неповернення українців з-за кордону, зубожіння населення, що залишилося в Україні та уповільнення темпів післявоєнної відбудови. У базовому сценарії соціально-економічні втрати для України складуть 17,5 млрд дол. США, або 3,26% ВВП України (від обсягу станом на 2021 р.) – за умови, якщо громадяни, які працювали до лютого 2022 р. повернуться до України та почнуть працювати після повернення в рамках повної або часткової зайнятості. Відповідно песимістичний і оптимістичний сценарій розраховані з урахуванням фактору повернення громадян з-за кордону та їх спроможності мати стабільну зайнятість в Україні. Ці оцінки підтверджуються результатами дослідження соціально-демографічного профілю громадян України в країнах ЄС. Відповідно дії держави та інших зацікавлених сторін необхідно узгоджувати навколо специфіки обраних профілів громадян України, які мають тимчасову або постійну роботу за кордоном. Ключові заходи щодо відновлення національної економіки мають плануватися з точки зору драйвера повернення громадян України з-за кордону. Дані заходи включають співпрацю з ЄС, післявоєнну відбудову, дієву матеріально-технічну допомогу громадянам з постраждалих регіонів, реалізацію програм професійної перепідготовки та відкриття ринку праці ЄС для громадян України. Уряд має зосередитися на забезпеченні сприятливого соціально-економічного середовища в Україні на мікро- та макро-рівнях, стимулюванні зростання заробітної плати, скороченні диспропорцій у якості освіти, покращенні надання державних та соціальних послуг, забезпеченні

можливостей для українців збалансованим фізичним, інтелектуальним, духовним розвитком, впровадженні ефективних реформ у сфері соціального забезпечення. Відповідно дана система заходів має бути побудована в рамках стейкхолдерського підходу, що включає ключові потреби та мотивації основних груп зацікавлених сторін (міжнародних трудових мігрантів і їх домогосподарств, місцевих громад, бізнесу, держави, інших).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Зростання обсягів грошових переказів у порівнянні з попереднім роком, у %

	Зростання обсягів грошових переказів у порівнянні з попереднім роком, у %	Зростання ПІІ, у %	різниця	IdI	rank d	rank d-	rank d+
2003	27,77	102,10	74,33	74,33	14	0	14
2004	22,98	21,30	-1,68	1,68	2	2	0
2005	28,56	340,30	311,74	311,74	17	0	17
2006	28,82	-23,80	-52,62	52,62	11	11	0
2007	70,54	60,70	-9,84	9,84	6	6	0
2008	28,2	7,40	-20,80	20,80	8	8	0
2009	-12,4	-53,00	-40,60	40,60	10	10	0
2010	10	23,70	13,70	13,70	7	0	7
2011	19,69	21,80	2,11	2,11	3	0	3
2012	8,02	2,60	-5,42	5,42	4	4	0
2013	14,42	-43,30	-57,72	57,72	12	12	0
2014	-23,93	-92,70	-68,77	68,77	13	13	0
2015	15,23	-236,10	-251,33	251,33	16	16	0
2016	11,78	1032,20	1020,42	1020,42	18	0	18
2017	28,08	-2,90	-30,98	30,98	9	9	0
2018	21,12	21,10	-0,02	0,02	1	1	0
2019	7,45	16,90	9,45	9,45	5	0	5
2020	-3,64	-118,20	-114,56	114,56	15	15	0
						107	64

ДОДАТОК Б

Класифікація працівників – мігрантів за методологією МОП

№ з/п	Показник	Сутність поняття
1	Сезонні працівники – мігранти	Особи, що працюють в іншій країні впродовж лише частини року, внаслідок того, що робота, яку вони виконують, залежить від сезонних умов.
2	Працівники - мігранти, пов'язані з реалізацією проекту	Особи, які допущені в країну працевлаштування на визначений період для праці виключно за визначеним проектом, що реалізується у цій державі роботодавцем цих трудящих мігрантів.
3	Працівники - мігранти, що працюють за контрактом	Особи, які працюють в іншій країні, за контрактом в рамках договору, що встановлює обмеження за строком зайнятості та типом роботи, що виконується мігрантом.
4	Тимчасові працівники - мігранти	Особи, допущені в іншу країну, для виконання впродовж обмеженого терміну визначеної роботи за конкретною професією.
5	Працівники - мігранти, що облаштувалися	Особи, яким після перебування в країні працевлаштування впродовж кількох років, надається дозвіл на перебування в цій країні на невизначений термін і роботу без певних обмежень.
6	Висококваліфіковані працівники – мігранти	Особи, яким завдяки їх кваліфікації надається сприяння щодо допущення в іншу країну і відповідно на них розповсюджується менше обмежень стосовно терміну перебування, зміни місця роботи та воз'єднання сім'ї.

Продовження ДОДАТКУ Б

Класифікація категорій економічних мігрантів за методологією МОП

№ з/п	Показник	Сутність поняття
1	Мігранти в ділових цілях	Іноземці, які тимчасово допущені в країну з метою здійснення економічної діяльності, що оплачується за межами країни призначення.
2	Іммігранти - інвестори	Іноземці, що отримали право на тривале проживання, за умови, що вони інвестують визначений мінімум коштів в країну призначення або відкривають власну справу, в якій буде зайнятим визначений мінімум працівників в країні призначення .

ДОДАТОК В

Міграційний рух населення України у 2021 року ¹			
Області	Кількість випадків прибуття	Кількість випадків вибуття	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	349272	339238	10034
Вінницька	12289	14095	-1806
Волинська	9541	9412	129
Дніпропетровська	21436	21794	-358
Донецька	10863	14521	-3658
Житомирська	12532	12778	-246
Закарпатська	4470	4678	-208
Запорізька	10503	11498	-995
Івано-Франківська	9799	9870	-71
Київська	37701	19760	17941
Кіровоградська	8690	10026	-1336
Луганська	4662	7235	-2573
Львівська	20673	21618	-945
Миколаївська	7891	8710	-819
Одеська	23581	18452	5129
Полтавська	16442	14962	1480
Рівненська	11164	12367	-1203
Сумська	10456	11621	-1165
Тернопільська	10432	10461	-29
Харківська	27924	27412	512
Херсонська	7409	8242	-833
Хмельницька	14281	13519	762
Черкаська	11600	12200	-600
Чернівецька	5298	6037	-739
Чернігівська	8440	8799	-359
м.Київ	31195	29171	2024

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

ДОДАТОК Г

Анкета

Будь ласка, висловіть свою думку щодо причин і особливостей трудової міграції. Ваші відповіді будуть враховані при розробці пропозицій для удосконалення міграційної політики України. Анкета анонімна, Ваші відповіді будуть враховуватися в узагальненому вигляді. Сподіваємося на Ваші щирі відповіді. Дякуємо за участь в опитуванні.

1. **Чи маєте Ви плани змінити своє постійне місце проживання?**
  1. Так
  2. Ні
  3. Важко відповісти

2. **Назвіть причини, які б могли вплинути на зміну Вашого постійного місця проживання.**
  1. Змінити на краще умови життя
  2. Отримати освіту
  3. Продовжити освіту
  4. Військові дії
  5. Сімейні обставини
  6. Медичні послуги
  7. Стабільний (більший) дохід
  8. Інше
  9. Важко відповісти

3. **Чи плануєте Ви найближчим часом виїжджати за кордон ?**
  1. Так
  2. Скоріше так
  3. Скоріше ні
  4. Ні
  5. Важко відповісти

4. **До якої країни Ви б бажали переїхати?**
  1. До країн Європейського союзу
  2. До Росії
  3. До Білорусі
  4. До інших країн (назвіть)
  5. Важко відповісти

5. **Якщо Ви ніколи не виїжджали за межі власного населеного пункту, то чому?**
  1. Не було бажання
  2. Через матеріальні обставини
  3. Через політичні причини
  4. Інше (вказіть)

6. **В якій місцевості Ви мешкаєте?**
  1. Місто
  2. Село

7. **Які причини можуть спонукати Вас поїхати працювати за кордон?**
  1. Труднощі з пошуком роботи в Україні
  2. Низька заробітна плата
  3. Рекомендації знайомих, рідних
  4. Інше (вказіть)

8. **На який термін Ви хотіли б поїхати працювати за кордон?**
  1. До 3-х місяців

2. На 3-6 місяців
3. На 12 місяців
4. Інше (вказіть)
5. Важко відповісти

9. У якій сфері діяльності Ви плануєте працювати за кордоном?

1. Готельний бізнес
2. Будівництво
3. Виробнича сфера
4. Сфера охорони здоров'я
5. Сільське господарство
6. Транспорт
7. Торгівля
8. Інше (вказіть)
9. Важко відповісти

10. Яка у Вас освіта?

1. Середня
2. Молодший спеціаліст
3. Незакінчена вища
4. Бакалавр

11. Ваш соціальний статус?

1. Службовець
2. Робітник
3. Студент
4. Не працюю

12. Ваш вік, років:

До 24   25-29   30- 39   40-49

13. Стать

Чол.   Жін.

Дякуємо Вам за участь в опитуванні!

ДОДАТОК Д

Основні причини трудової міграції за результатами опитування, %

№ п/п	Питання	Пріоритетні причини	Вся вибіркова сукупність
1	2	3	4
1.	Чи маєте Ви плани змінити своє постійне місце проживання?	Так Ні Важко відповісти	73 12 15
2	Назвіть причини, які б могли вплинути на зміну Вашого постійного місця проживання.	Змінити на краще умови життя, стабільний дохід Продовжити освіту Військові дії Сімейні обставини	73 3 20 3
3	Чи плануєте Ви найближчим часом виїжджати за кордон ?	Так Скоріше так Скоріше ні	2 86 12
4	До якої країни Ви б бажали переїхати?	Європейського союзу Росії Білорусі США, Канади	93 2 1 4
5	Якщо Ви ніколи не виїжджали за межі власного населеного пункту, то чому?	Не було бажання Через матеріальні обставини Через політичні причини Через стан здоров'я Виїжджали	20 46 2 2 30
6	Які причини можуть спонукати Вас поїхати працювати за кордон?	Труднощі з пошуком роботи в Україні Низька заробітна плата Рекомендації знайомих, рідних	20 54 25
7	На який термін Ви хотіли б поїхати працювати за кордон?	До 3-х місяців На 3-6 місяців На 12 місяців	4 50 38
8	У якій сфері діяльності Ви плануєте працювати за кордоном?	Готельний бізнес Будівництво Виробнича сфера Сфера охорони здоров'я Транспорт Торгівля	22 2 10 2 2 36

ДОДАТОК Ж

Матриця для встановлення зв'язків між тенденціями причин і передумов міграційних процесів

	Можливості	Загрози
	<p>1.Заміна олігархічної формації.</p> <p>2.Розвиток економіки країни.</p> <p>3.Соціально-політична стабільність.</p> <p>4.Обґрунтоване законодавство.</p> <p>5.Припинення військового конфлікту.</p> <p>6.Виникнення нових високотехнологічних, високорентабельних галузей.</p> <p>7.Імовірність виникнення нових підприємств.</p>	<p>1.Підвищення частки молоді серед мігрантів, у т.ч. за рахунок зростання освітньої міграції.</p> <p>2.Зростання частки високоосвічених та висококваліфікованих осіб серед мігрантів.</p> <p>3.Посилення тенденції переходу тимчасової зовнішньої трудової міграції у постійну форму, виїзд членів сімей довгострокових трудових мігрантів до країн-реципієнтів.</p> <p>4.Переорієнтація майже половини заробітчан, які раніше працювали в Росії, на країни ЄС.</p> <p>5.Збільшення частки мігрантів із неврегульованим статусом у країнах-реципієнтах, що характерно для осіб, які вперше беруть участь у трудовій міграції.</p> <p>6.Вищий рівень зарплати в інших країнах.</p> <p>7.Заходи урядів інших країн до залучення мігрантів.</p> <p>8.Наявність привабливих освітніх програм для молоді в інших країнах.</p> <p>9.Корупція влади.</p> <p>10.Постійне зростання зовнішнього боргу.</p> <p>11.Екологічні проблеми.</p> <p>12.Демографічна ситуація.</p> <p>13.Безвізовий режим.</p>
Сильні сторони	<p>1.Розробка стратегії розвитку науки, інноваційного підприємництва.</p> <p>2.Розробка стратегії розвитку IT-ринку.</p> <p>3.Створення привабливого інвестиційного клімату.</p>	<p>1.Розробка стратегії використання власних природних ресурсів.</p> <p>2.Реальні кроки уряду щодо подолання корупції.</p> <p>3.Розробка урядових програм для надання житла молодим спеціалістам, реформування іпотечного кредитування.</p>
Слабкі сторони	<p>1.Розробка стратегії стабілізації політичної ситуації.</p> <p>2.Припинення військових дій.</p> <p>3.Реформування системи охорони здоров'я.</p> <p>4.Реформування системи освіти.</p> <p>5.Виважена зовнішня політика.</p> <p>6.Розробка списків дефіцитних професій.</p>	<p>1.Надання допомоги, облаштування, забезпечення зайнятості, доступності медичної допомоги, освіти, соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб.</p> <p>2.Розробка і впровадження програм зв'язків з земляками, які працюють за кордоном та сприяння їх поверненню на батьківщину для зовнішньої міграції.</p> <p>3.Створення інформативно-комунікативного порталу, з розміщенням актуальної інформації про небезпеки нелегальної міграції та можливості легального працевлаштування за кордоном, імміграційне законодавство основних країн призначення, митні правила, можливості переказів коштів та соціального страхування, пропозиції щодо працевлаштування та відкриття власного бізнесу на батьківщині.</p> <p>4.Створення органу в Міністерстві соціалістики, який має опікуватися долею мігрантів.</p>

Приплив грошових переказів (млн. Дол. США)

Країни ЄС	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2019/2018, (%)	Частка грошових переказів у ВВП 2020 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бельгія	10465	10786	11435	12444	12157	13122	97,6	2,6
Болгарія	1495	1666	2 194	2 395	2 342	1 335	97,8	3,5
Чехія	2 675	3 126	3 585	3 936	3 860	4 204	98,1	1,8
Данія	1 258	1 247	1 314	1 376	1 339	1 280	97,3	0,4
Німеччина	15 578	15 198	15 800	17024	16474	15 025	96,8	0,4
Естонія	457	486	505	570	543	517	95,2	1,7
Ірландія	604	575	597	624	587	474	94,1	0,1
Греція	509	417	401	490	676	575	138	0,3
Іспанія	10 304	10 263	10 635	10986	9 975	8 927	90,8	0,7
Франція	24 067	24 042	24 885	26879	26838	25 318	99,8	1,0
Хорватія	2 521	3 022	3 430	3 808	4 033	3 652	105,9	6,4
Італія	9 609	9 514	9 742	9 950	10459	10 646	105,1	0,6
Кіпр	298	392	428	498	497	571	99,8	2,5
Латвія	1 336	1 235	1 274	1 237	1 143	1 076	92,4	3,3
Литва	1 373	1 280	1 303	1 387	1 304	1 145	94,0	2,1
Люксембург	1 653	1 717	1 883	2 063	2 006	2 000	97,2	2,9
Угорщина	3 954	4 171	4 124	4 392	4 710	3 735	3 954	2,5
Мальта	274	249	269	276	263	239	95,3	1,7
Нідерланди	2 298	2 160	2 226	2 476	2 396	2 128	96,8	0,2
Австрія	2 864	2 888	2 957	3 108	3 045	2 898	98,0	0,7
Польща	6 835	6 764	6 933	7 112	6 497	5 488	91,4	0,9
Португалія	4 378	4 433	4 498	4 512	4 327	3 860	95,9	1,7
Румунія	5 391	5 930	6 556	6 984	7 692	5 954	110,1	2,4
Словенія	400	452	502	579	611	534	400	1,0
Словаччина	2 138	2 120	2 164	2 211	2 087	1 674	94,4	1,6
Фінляндія	865	862	911	950	901	834	94,8	0,3
Швеція	3 364	2 888	2 958	3 074	3 185	3 225	103,6	0,6
Великобританія	5 003	4 582	4 309	4 390	4 072	3 109	92,8	0,1
Україна	8 474	9 472	12 132	14694	15788	13736	107,4	9,5

ДОДАТОК К

Відтік грошових переказів (млн. Дол. США)

Країни ЄС	2015	2016	2017	2018	2019	2019/2018, (%)	Частка грошових переказів у ВВП 2019 р., %
1	2	3	4	5	6	8	9
Бельгія	4 441	4 565	4 747	5 612	5 319	94,8	1,0
Болгарія	151	167	199	180	187	103,9	0,3
Чехія	1 376	1 659	2 056	2 786	3 447	123,7	1,4
Данія	2 781	2 914	3 141	3 393	3 312	97,6	1,0
Німеччина	18 249	19 348	21 679	24322	24062	98,9	0,6
Естонія	94	122	151	234	249	106,4	0,8
Ірландія	704	694	1 613	725	754	104,0	0,2
Греція	1 870	1 800	2 083	2 287	2 666	116,6	1,3
Іспанія	368	304	363	443	459	103,6	0,03
Франція	12 792	13 284	13 799	15075	15088	100,1	0,6
Хорватія	414	425	467	533	531	99,6	0,9
Італія	9 068	8 781	8 842	9 907	9 577	96,7	0,5
Кіпр	635	690	772	862	835	96,9	3,4
Латвія	273	234	203	239	241	100,8	0,7
Литва	589	584	548	617	602	97,6	1,1
Люксембург	11 190	11 648	12 669	14116	13736	97,3	19,3
Угорщина	677	782	863	1 109	1 406	126,8	0,9
Мальта	404	451	479	512	493	96,3	3,3
Нідерланди	10 199	10 484	11 295	12934	14548	112,5	1,6
Австрія	4 750	4 885	5 369	5 925	5 874	99,1	1,3
Польща	2 574	3 732	5 886	7 116	7 132	100,2	1,2
Португалія	344	283	301	262	255	97,3	0,1
Румунія	12 192	11 982	12 759	11558	11964	103,5	6,5
Словенія	201	215	252	296	320	108,1	0,6
Словаччина	240	242	271	364	351	96,4	0,3
Фінляндія	928	882	998	1 011	958	94,8	0,4
Швеція	1 242	1 212	2 057	2 085	1 917	91,9	0,4
Великобританія	10 706	10 191	9 804	10410	10360	99,5	0,4
Україна	559	584	565	575	559	97,2	0,4

ДОДАТОК Л

Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду (виїзду) у 2019 році [9]

Країни ЄС	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
1	2	3	4
Австрія	48	243	-195
Бельгія	59	33	26
Болгарія	74	61	13
Великобританія	270	118	152
Греція	57	21	36
Данія	77	42	35
Естонія	32	58	-26
Ірландія	28	14	14
Іспанія	521	220	301
Італія	178	170	8
Латвія	96	79	17
Литва	129	701	-572
Люксембург	96	79	17
Мальта	-	3	-3
Нідерланди	62	207	-145
Німеччина	366	2 048	-1 682
Польща	724	825	-101
Португалія	69	41	28
Румунія	170	55	115
Словаччина	35	177	-142
Словенія	11	34	-23
Угорщина	68	438	-370
Фінляндія	21	26	-5
Франція	215	166	49
Хорватія	34	35	-1
Чехія	110	571	-461
Швеція	36	30	6
Всього	3586	6495	-2909

ДОДАТОК М

Total revenue from taxes and social contributions
(as % of GDP)

	1995	2005	2015	2016	2017	2018	2019
EU27*	40.5	39.7	40.9	40.9	41.0	41.2	41.1
EU28	39.2	38.9	39.7	39.9	40.1	40.3	40.2
Euro area	40.4	39.6	41.3	41.3	41.4	41.6	41.6
Belgium	45.3	45.9	47.4	46.6	47.1	47.1	45.9
Bulgaria	21.4	30.2	29.1	29.1	29.4	30.0	30.3
Czechia	34.4	34.4	34.3	35.1	35.4	36.0	36.1
Denmark	48.2	49.4	47.3	46.6	46.5	45.1	46.9
Germany	40.8	39.1	40.1	40.5	40.8	41.3	41.7
Estonia	35.1	29.9	33.3	33.5	32.8	33.1	33.3
Ireland	33.8	31.4	24.1	24.5	23.3	23.2	22.7
Greece	29.7	33.5	39.8	42.1	42.2	42.7	41.9
Spain	32.2	36.1	34.7	34.4	34.7	35.4	35.4
France	43.9	44.6	47.7	47.6	48.3	48.2	47.4
Croatia	41.1	36.3	37.3	37.8	37.7	38.3	38.7
Italy	40.3	39.1	43.1	42.4	42.1	41.9	42.6
Cyprus	24.9	31.4	33.2	32.3	33.2	33.5	35.6
Latvia	30.6	28.1	30.1	31.0	31.4	31.4	31.3
Lithuania	27.7	29.5	29.3	30.0	29.8	30.3	30.4
Luxembourg	37.4	39.2	37.6	37.8	38.9	41.0	40.5
Hungary	40.4	36.7	38.9	39.2	38.0	37.0	36.5
Malta	27.4	32.9	30.5	31.5	31.9	32.3	32.1
Netherlands	38.4	35.8	37.5	38.9	39.2	39.3	39.8
Austria	42.9	42.2	43.9	42.4	42.5	42.9	43.1
Poland	37.5	33.9	33.4	34.3	35.0	36.0	36.0
Portugal	31.4	34.4	37.0	36.6	36.5	37.0	36.8
Romania	27.8	28.7	28.1	26.7	25.8	26.8	26.8
Slovenia	39.3	39.4	37.9	37.9	37.6	37.8	37.7
Slovakia	39.5	31.5	32.8	33.2	34.2	34.3	34.6
Finland	45.1	42.2	43.7	43.9	43.1	42.5	42.3
Sweden	46.3	47.0	43.2	44.7	44.7	44.4	43.6
United Kingdom	31.0	34.8	34.2	34.8	35.2	35.2	35.3
Iceland	:	39.4	35.4	50.8	37.6	37.2	35.8
Norway	40.7	42.8	38.7	39.2	39.1	39.9	40.2
Switzerland	25.1	25.9	26.7	26.7	27.4	26.8	27.4

: not available

* EU27 represents the European Union of 27 Member States after 1 February 2020.

Source dataset: [gov_10a_taxag](#)

ДОДАТОК Н

Фактори і передумови розвитку міжнародної міграції трудових ресурсів

